

PRIKAZI — COMPTES RENDUS

OPĆA GEOGRAFIJA

BAKKER J. P., *Relative Sea-level Changes in Northwest Friesland (Netherlands) since Pre-historic Times* Geologie en Munboua, god., 16, str. 232—246. Amsterdam 1954.

Autor nam iznosi zanimljive rezultate morfo-genetskih i sedimentoloških istraživanja mladih sedimenata u močvarnom kraju sjeverozapadne Frizije (sjeverna Nizozemska). Iznijete su metode rad i način izvođenja zaključaka. Postignuti rezultati su upoređeni sa ranijim saznanjima.

Na osnovu ovih istraživanja i upoređenja sa ranijim slučajevima, autor konstatira da se u sjeverozapadnoj Friziji morska razina izdizala u razdoblju između 500 g. prije n. e. i 450 g. poslije n. e. prosječno do 10 cm. u jednom stoljeću, a od 450 g. do danas do 8 cm. u stoljeću. Ovaj iznos je manji, ako se odbije uleganje tla, te zaključuje da eustatičko izdizanje morske razine iznosi prosječno tek 3—6 cm. u jednom stoljeću. Ali mnoge pojave upućuju da je ovaj proces izložen jačim ili slabijim periodičnim kolebanjima t. j. ubrzavanju i usporavanju, a čak i suprotnom pomjeranju.

Izlaganja su ilustrirana i dokumentirana sa više skica i dijagrama.

J. Roglić

BOBEK H., *Gedanke über das logische System der Geographie. Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft. Wien Sv. 99, br. 2/3, str. 122—145. Beč 1957.*

Autor je istaknuti specijalist u pitanjima geografske metodologije. Ovu zanimljivu raspravu, koja vodi računa o istim raspravama u njemačkoj literaturi, autor je podijelio u 4 dijela.

U prvom dijelu su raspravljani objekt i zadaća geografije. U tom dijelu je naročito značajno da se objektom

smatra dodirna »geosfera«, dakle, terminologija koju susrećemo kod sovjetskih geografa. U ovom uvodnom dijelu nisu pojmovi dovoljno precizirani, imamo osjećaj da je autor želio istaći probleme, a svjestan je da je nemoguće dati konačni sud.

U drugom dijelu su izložene uglavnom već poznate autorove ideje o integraciji pejzaža: anorganski fiziotop, prirodni biotop i skupa prirodni pejzaž ili ekotop i napokon pod društvenim utjecajem »kulturni pejzaž«. Ovo okomito rasčlanjivanje geografskog objekta prikazano je i tabelarno.

Naročito je značajan treći odjel o horizontalnom rasčlanjivanju geografskog objekta. Raspravljeno je odnos pejzaža (Landschaft) i regije, odnosno zemlje (Land) kao i tendencija da se iz toga izvedu naučni nazivi (njem. Landschaftskunde i Länderkunde), koji bi zamijenili geografiju. Autor uvjerljivo dokazuje da je opća ili elementarna geografija objektivno potrebna i metodološki opravdana.

Najvažnija su zaključna izlaganja u četvrtom poglavlju. Poslije objašnjenja položaja »Landschaftkunde« i »Länderkunde« u geografskom sistemu, autor izlaže svoj sistem geografskih nauka što je vrlo zorno predstavljeno na tablici broj 3, koju i reproduciramo:

Regionalna geografija (Länderkunde)
Poznavanje pejzaža (Landschaftkunde)

Elementarna geografija: Geomorfologija, Hidrografija, Klimatologija, Geografija bilja, Geografija životinja, Uporodna (sintetička) socijalna geografija i Analitička socijalna geografija (Geografija stanovništva, Geografija naselja, Geografija prometa, Gospodarska geografija i Politička geografija) i Susjedne nauke.

Izgleda nam da ovako razbijanje ne odgovara geografiji; previše je »geografija«.

Opće gledanje elementarne geografije proističe iz poznavanja objekta (t. j. regionalne geografije) i prema ovim saznanjima se dalje mijenja i prilagodava. Ovu izvornu i dominantnu ulogu regionalne geografije treba istaći i u tome je materijalna vrijednost naše struke. Kako se objekt u prostoru i vremenu mijenja to se i opća gledanja stalno mijenjaju i nema odnosno ne može biti trajnije geografske škole odnosno sistematike, kao što je i istaknuto u uvodu ove veoma zanimljive rasprave.

Zanimljivo je da autor rado društvenu (socijalnu) geografiju upotrebljava u smislu klasične antropogeografije — što je po našem shvaćanju logički i materijalno opravdano. Obzirom na razloge, koji su i u ovom radu navedeni, mi bi klimu i vode stavili prije reljefa odnosno morfologije, a isto tako i naselja poslije gospodarstva; vjerujemo da to odgovara unutrašnjoj logici.

Autor pokazuje odlično poznavanje sličnih priloga iz njemačke, a dijelom i engleske literature, ali je šteta da su mu nepoznati odlični prilozi francuskih geografa. Rad prof. Bobeka je odličan prilog u rješavanju stalne i teške geografske problematike.

J. Roglić

BONFANTI N., Una nuova ipotesi nella storia della terra. L'Universo god. 37, br. 4, str. 727—738. Firenze 1957.

U ovom malom prilogu je izloženo jedno gledanje o gibanju i rasporedu dijelova čvrste kore, siala. Poznata Wegenerova teorija o razbijanju jedinstvenog siala u kontinentalne blokove koji su pomjeranjem dobili današnji raspored, izazvala je mnoge diskusije i kritike, na koje se nije moglo uvijek na zadovoljavajući način odgovoriti.

Golemi meteorski krateri na Mjesecu i onaj na poluotoku Ungava, sjeverni Labrador, kao i vjerovatni u Hudsonovom zalivu i zalivu Sv. Lovrijenca, potiču autora da na sličan način tumači veliku izoliranu zavalu Arktičkog mora u kojoj se dubine, prema ranijim znanjima naglo povećavaju sa 200 na 2000 m. i više.

Prema ovom smjelom shvaćanju Zemlju je udario veliki meteor na Sjevernom polu i stvorio gigantski krater promjera oko 3300 km. a dubina nakon ovog udara je bila 30 km; naknadnim

taloženjem sedimenata smanjena je dubina na oko 6000 m. Pod utjecajem ovog udara razmaknuti su blokovi siala i tog materijala nema u antarktičkom prostoru. Prema ovom velikom krateru pomjerila se masa siala Sjeverne Amerike i zato je on izgubio kružan kraterski izgled.

Udubljenje arktičkog kratera odrazilo se na antipodnoj, antarktičkoj strani, gdje se izdigao visok kontinentalni blok (najveće prosječne visine). Ova katastrofa se odrazila u vanjskim dijelovima Zemlje sa dvije meridijanske pukotine duž kojih su nastali Tih i Atlanski ocean. Pukotina je vjerojatno zahvatila i samu jezgru. Pomjeranje mase odražava se i u rasporedu zemljinog magnetizma i os, koja spaja magnetske polove ne prolazi kroz središte.

Udarac je izazvao poremećaj položaja Zemljine osi, koja je prije bila okomita na ekliptiku i ovaj nagib se postepeno smanjuje, što se ogleda u geološkim promjenama klime.

Ova nova ideja, koja ima još mnogo drugih problema, ne vodi računa ni o novim saznanjima o reljefu dna Arktičkog mora (greben Lomonosova), koje su prikupile sovjetske ekspedicije.

J. Roglić

CHABOT G., L'évasion urbaine. Otisak iz »La vie urbaine«, travanj lipanj 1957. str. 1—11. Paris 1957.

»Gradski život« se više ne odvija u uskim granicama naselja. Željeznice, auto, bicikli su proširili predgrada, te je teško govoriti o gradskim medama.

Za suvremene socijalne procese još su važnije povremene seobe, koje postaju potreba, navika građanina što dobiva i zakonsku zaštitu. Imamo dvije vrste seoba: nedjeljne i godišnje. Nedjeljni izlasci su naročito rašireni u anglosaskim zemljama, srednjoj i sjevernoj Evropi. Godišnji izlasci su univerzalna pojava, ali nejednakog intenziteta.

Organizacija godišnjeg izlaska je različita, ali je opća pojava da razvitak automobilizma potiskuje duži boravak na jednom mjestu, što dolazi u sukob sa ranijom fazom hotelskih centara.

Gradska iseljavanja nose sa sobom mnogo problema, za čije se rješenje predviđaju dvije mogućnosti: a) uputiti građane na prirodno privlačne prostore, koji su gospodarski redovito manje vrijedni. Stvaranje ovih »rekreativnih

prostora značilo bi ne samo odvajanje gradskih stanovnika već i gradnju skupih uređaja i postavljanje brojnih namještenika. Druga je mogućnost da se opskrbe sela za prijem građana, što bi donijelo međusobnom zblizavanju i razumijevanju. Međutim iskustvo pokazuje da za kuću vezani seljak nema mnogo simpatija za »dangubu« građana.

Očito je da proces gradskog selenja sa sobom nosi i delikatne probleme, čijem rješavanju treba posvetiti odgovarajuću pažnju.

J. Roglič

CHANG J. H., Air Mass Maps of Kina Proper and Manchuria. Geography, sv. XLII/3 br. 197, str. 142—148. Scheffield 1957.

Novija istraživanja pokazuju da je klima Kine određena naizmjeničnim prodorom hladnog polarnog uzduha (zimi) i toplog južnog ljeti.

Zimski prodori hladnog uzduha su pojačani utjecajima kopna, tako da cijelu Kinu zahvati hladan polarno-kontinentalni uzduh. Reljef Kine utječe na prodor hladnih polarno-kontinentalnih masa. Tako je zavala Sečuana zaštićena od ovog prodora, ravnjak Jinana je pod utjecajem visinske tople zapadne zračne struje (»klima vječnog proljeća«). Polarni front je potisnut na pučinu Južno-kineskog i Žutog mora, tako da je i Formoza zahvaćena polarnim uzduhom. Jedino su južne obale tople.

Ljeti oceanske zračne mase potisnu polarne i polarni front se postepeno povlači u kontinent i na njegov položaj utječu crte reljefa. Duž polarnog fronta padaju rane proljetne »šljivine« kiše. Ako se polarni front zadrži dulje na donjem Jangceu sjeverna Kina strada od suše, a ako se povuče brže na donji Hoangho, onda dobije dosta padalina. Maritimni monsun dopre obično do planinskog niza koji graniči užu ili unutrašnju Kinu. Ali dolinom Hoangho-a stalno struji suhi kontinentalni uzduh.

Zračne mase ljetnog monsunu su različitog porijekla: najvećim dijelom potječu iz pacifičke anticiklone; južnu Kinu zahvati vlažni ekvatorijalni uzduh (nasvatak južnog pasata) a sjeveroistočnu Mandžuriju prodire vlažni i svježiji uzduh sa Obotskog mora, a u krajnji jugoistok prodire tople i dosta suhe zračne mase (zbog reljefa) iz Indije.

Jesenje prodiranje polarnog uzduha izvrši se mnogo brže od proljetnog povlačenja.

J. Roglič

CORBEL J., Le Karst proprement dit, étude morphologique. Revue de géographie de Lyon, sv. 31, br. 4, str. 303—317. Lyon 1956.

Mladi i oduševljeni karstolog J. Corbel je veoma smjelo i jednostavno predstavio evoluciju klasičnog tršćanskog krša.

U kredi su taloženi vapnenci. Ali ima i starijih (trijas i jura) i mlađih vapnenaca. Eoceni fliš je konkordantan sa vapnencima i marinski; posljednje naslage su svakako odraz izdizanja susjednog kopna.

Veoma smjelo, a po našem poznavanju reljefa krša i neopravdano, autor pripisuje marinskoj abraziji stvaranje izoliranih zaravni. Izoliranost i nejednaka visina zaravni i položaj višeg reljefa ničim ne opravdavaju ovakovo objašnjenje njihova postanka. Autor s pravom konstatira da nema traga stare hidrografske mreže, ali ni drugi elementi ne upućuju na fluvijalni postanak zaravni. Konstatacija morfografskih činjenica bi približila rješenju. Geološko razdoblje od krede do kraja pliocena je predugo i činjenice omogućuju približnije datiranje.

Tektonskim gibanjima krajem pliocena došlo je po autoru do dislokacije abrazivne zaravni i u kršu su se počeli da se obrazuju pećinski oblici. Autor smatra da je korozija odnijela iz poriječja Timave (čiji je opseg slabo poznat) 13.000.000 m³ vapnenca te prema današnjem protoku (godišnje 1.770.000 m³) i količini otopine (10—20%) računa da je stvaranje podzemnih oblika počelo u Güncu, a možda i u Mindelu, ali ne prije toga. Erozivna baza, u koliko se ovaj pojam u kršu može upotrebiti (R.), bila je u visini vrela kod Devina. Nije nam jasno kako su se onda mogla obrazovati niža podmorska vrela. Glacioeustatička gibanja bi naprotiv upućivala, da se podzemno proticanje moglo vršiti za vrijeme glacijacije daleko ispod današnje morske razine.

Nije nam jasno koje oblike pisac pripisuje »tercijarnom« tropskom reljefu.

Privlači pažnju tvrdnja da još krajem glacijacije (dakle pred 25000 god.) udolina gornje Reke nije postojala i da je flišno zemljište bilo više od vapnenca. Usjecanjem doline erodirano je 450 milj. m³ zemljišta (vjerojatno više R.) a Timav dnevno nosi 8.500 m³ — dakle erozija se računski mogla izvršiti za 165

godina. Ovi računi nam izgledaju prilično nepouzdati. Ali ovo i kompliciraniji račun, jer se prenošenjem golemih masa trošnog materijala kroz podzemne kanale vrši i jaka mehanička erozija. U koliko dakle mjeri stvaranje podzemnih kanala treba pripisati kemijskom otapanju, a koliko mehaničkoj eroziji?

Nisu dovoljno precizirani prostranstvo i značenje pleistocenskih ledenjaka. Dok je uloga nivacije bila veoma velika, izgleda nam da je ledenjacima dano veliko i neodređeno značenje.

Veoma su zanimljive konstatacije da podzemni tokovi ne vrše nikakvo ili veoma malo otapanje; pećine se dalje ne razvijaju. Taj »krški kapital« zaostao je iz pleistocenske klime. Površinsko otapanje je intenzivno (prosječna tvrdoća vode 20%) na golim površinama i sa niskom vegetacijom, naprotiv u šumskim krajevima je ljeti malo. (80).

J. Roglić

CORBEL J., L'érosion chimique de granits et silicates sous climats chauds. Revue de géomorphologie dynamique. G. 8, br. 1—2, str. 4—8. Paris 1957.

Ovo je veoma koristan pregled dosadašnjih mjerenja sadržaja otopine i lebdećeg silikatnog materijala, koji nose rijeke u različitim krajevima svijeta. Na osnovu toga autor izvodi zaključke o brzini erozije, osobito korozije.

Prema podacima mjerenja otopine na rijeci Nueces, Texas autor konstatira da se u tropskoj (toploj i periodično vlažnoj) klimi korodira u tisuću godina 8—15 mm debeo sloj silikatnih stijena. Prema rezultatima mjerenja na Amazonki i u Indoneziji, u toploj i vlažnoj ekvatorijalnoj klimi ovaj iznos se penje na 5—30 mm. Ako se uzme u obzir cjelokupni materijal koji je bio otopljen ili ga rijeka nosi u lebdećem stanju onda se vrijednost za Nueces penje na 27 mm, a za Amazonku na 50 mm.

Upoređujući podatke na Novoj Škotskoj, Oregonu i Aljasci, autor konstatira da otapanje silikatnih stijena opada u hladnijim klimama. Za tisuću godina otopi se u hladnoj arktičkoj klimi za toplih ljeta (unutrašnja Aljaska) tek 0,8 mm; u kontinentalnim klimama kao u Oregonu oko 5 mm; u umjerenim oceanskim klimama (Nova Škotska) 0,9 mm; u tropskim klimama sa suhom do-

bi 0,1 do 4 mm, a u ekvatorijalnoj klimi (Amazonka, Java) 4—9 mm.

Autor konstatira geološko značenje dobivenih vrijednosti. Tokom tercijara (oko 57.000.000 g.) mogao je kemijski proces odnijeti 500 m debeo sloj silikatnih stijena, a u tropskim klimama oko 228 m. Ako se uzme u obzir značenje mehaničke erozije onda se prema dobivenim vrijednostima može zaključiti da se tokom tercijara u tropskim krajevima zemljište moglo sniziti za 1.539 m, a u ekvatorijalnim za 2.857 m. U uvjetima ekvatorijalne klime mogle su tokom tercijara biti zbrisane središnje silikatne Alpe.

Ovaj prvi pokušaj izvršen pomoću još nedovoljnih podataka, pokazuje da bi se metodama sintetičke geomorfologije dobili i važni prilozi za određivanje trajanja mladih geoloških doba.

J. Roglić

FISHER R. M., The Metropolis in Modern Life, Columbia University Bicentennial Conference Series, 401 stranica, New York 1955.

Ovaj zajednički rad niza stručnjaka uglavnom govori o političkoj, ekonomskoj i pravnoj adaptaciji života metropole. Svrha im je da ukaže na utjecaj znanosti i tehnologije na lik metropole i ove na zanimanje i duhovni život stanovnika idealnog grada. Rad ne odražava prilike bilo kojeg grada niti rješava sve probleme gradske aglomeracije. U njemu se iznose na diskusiju misli, koje bi trebale stimulirati svakog, tko u bilo kojem obliku odlučuje o životu grada. Rad nije namijenjen užem krugu stručnjaka, ali mnogi u njemu mogu naći stvari od interesa.

Veliki porast gradova karakteristika je posljednjih dvaju stoljeća. Kroz to su vrijeme mnoge zemlje izmijenile seosku strukturu u gradsku. Unutar ovih zemalja izrastao je barem po jedan grad do stupnja, na kojem se može govoriti o metropoli. One zbog toga simboliziraju bazične promjene starog društva u modernu gradsku sredinu. U njima se materijalno i duhovno odražuju svi aspekti nacionalnog života — pozitivni i negativni.

U toku tog razvoja iskrsli su problemi. Pokazala se potreba, da se održi konferencija na širem nivou, a sa namjerom, da se prodiskutiraju glavna pitanja. Prilika se pokazala u vrijeme

proslave dvijestogodišnjice sveučilišta Columbia. Članke za diskusiju pripremili su stručnjaci USA, Velike Britanije i Francuske, a glavna pitanja koja iznose su slijedeća: 1. Koju su ulogu imali gradovi u razvoju civilizacije, 2. Koje su se promjene izvršile u socijalnoj strukturi društva tokom razvoja gradova, 3. Koje su se lične karakteristike naročito razvile ili izgubile tokom tih promjena, 4. Kako se je tim promjenama prilagodila struktura upravnih organa, 5. Koje su ekonomske prednosti i nedostaci nove sredine, 6. Koje je zahtjeve razvoj postavio na znanost i tehnologiju i sl. O svim tim pitanjima, kao i o drugima, govori ova interesantna publikacija.

I. Crkvenčić

FLOHN H., Zur Frage der Einteilung der Klimazonen. Erdkunde, sv. 11, br. 3, str. 161—175. Bonn 1957.

Autor je odličan poznavalac moderne aerologije, čiji rezultati realnije objašnjavaju klimatske prilike na Zemlji. Kao što naglašava, ovo je rezultat i diskusija koje je vodio sa različitim stručnjacima.

Deskriptivna metoda se pokazala nedovoljna za klasifikaciju klima. Genetička klasifikacija je mnogo značajnija i realnija te bi je trebalo uvoditi u nastavu. Genetski elementi objašnjavaju samo opće crte, a za regionalne i lokalne razlike i dalje treba tražiti posebne razloge.

Autor je ranije zastupao mišljenje da su za takovu klasifikaciju naročito važni vjetrovi i padaline. Rus Alisov uzima kao osnovu zračne mase i frontove, čime dobiva shematski zonalan raspored. E. Kupfer je zastupao genetski princip, te opća slika i pored povlačenja linija frontova ima jako izražen celularni raspored. Nama izgleda sa daktičke strane veoma uspješno pokušaj E. Neefea, koji je vodio računa o genetičko-dinamičkim odnosima i regionalnom rasporedu. Neka područja se mogu bolje ograničiti, a vjerovatno i s drugačijom legendom (planinsko-pustinjski kraj), ali ova podjela može u nastavi veoma korisno poslužiti, dok se ne nađu adekvatniji genetski načini predstavljanja.

Autor dalje naglašava značenje bilansa zagrijavanja, radijacije i cirkulacije vode za racionalnu fizičku klasifi-

kaciju klima. U tom pogledu treba još dosta uraditi.

Za nas geografe su neobično važne napomene autora o regionalnim anomalijama, koje klimatske odnose na Zemlji čine mnogo složenijim: značenje hladne atmosfere kalote nad Antarktikom za sjeverniji položaj termičkog ekvatora; provala jugoistočnog pasata na Pacifiku, značenje meridijanskih strujanja uvjetovanih orografskim odnosima (prema Mehičkom zalivu, pred istočnom obalom Afrike i sl.). Ljetnje zagrijavanje Tibeta uvjetuje u tim visinama toplotu atmosfere, koja je nepoznata u drugim krajevima svijeta; zbog obilaska vjetrova oko ovog masiva ima na istočnoj strani konvergentnih gibanja. U istočnoj Aziji nema monsunskih kiša kao što je predpostavljao Vočikov, već su to zonalno-planetarni procesi.

I ovaj rad, kao i ostali autorovi radovi, veoma je koristan i daje jasan uvid u novija aerološko-klimatološka stremljenja.

J. Roglić

GELLERT J. F. Morfologische Probleme im Rumpftreppengebirge und Schichtstufenland. Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam, g. 2, sv. 1, str. 65—80. Potsdam 1955.

Raspravljena problematika je veoma važna i opširnija, nego što bi se moglo iz naslova očekivati. U izlaganjima su vlastita shvaćanja upoređena na rezultatima drugih, naročito njemačkih, istraživača, te je članak veoma koristan za opće upoznavanje raspravljene problematike.

Najprije se raspravlja o načinu postanka i posebnostima zaravni (W. M. Davis) i podnožnih ravni (W. Penck). Dok je diskusija u Davisovim idejama opće poznata, ovdje su naročito značajne primjedbe na slabosti Penckove teorije. Naročito ističemo autorovo upozorenje, na što smo i mi ukazali, da treba voditi računa o vremenskom elementu. Često se u geomorfološkim radovima jednostavno stavljaju jedno pored drugog tercijar i kvartar; pri tome se ne vodi računa da je tercijar trajao do 60 mil. godina, a pleistocen tek oko 0,8 mil. godina.

Naglašava se da sadašnje stanje nauka upućuje, da su prostrane zaravni

uvjetovane odgovarajućom klimom, koja je vladala tokom tercijara.

U drugom dijelu raspravljen je problem starih masiva za koje su se ranije obično vezale pristrane zaravni. Autor konstatira da su ova gorja različite starosti, da su regionalno zahvaćena nejednakim gibanjima, što se ogleda u broju zaravni, te bi prema tome trebalo utvrditi ovaj regionalni ritam. Raspravljen je problem do kakvih morfo-genetskih razlika dolazi pomjeranjem blokova ili izvijanjem masa. Isto tako je istaknuto kako treba međusobno povezivati zaostale oblike.

Treće poglavlje je posvećeno morfo-genezi i evoluciji reljefa dijelova sastavljenih od slojevitih stijena.

J. Roglić

GOTTMANN J., Expansion urbaine et mouvements de population. R. E. M. P. Bulletin, sv. 5, br. 2, str. 53—61, The Hague 1957.

Autor ukazuje na sve veće povećavanje udjela gradskog stanovništva, koje u razvijenim zemljama već čini većinu. Ovaj proces se širi u svijetu i opravdano treba očekivati da će u skoroj budućnosti velika većina čovječanstva biti okupljena u gradovima. Mehanizacija poljodjelstva zahtjeva sve manje radne snage i može se očekivati da će uskoro 10% stanovništva USA ne samo za cijelu zajednicu već i dalje proizvoditi za izvoz. Grad naprotiv sa raznim aktivnostima i mogućnostima zarade privlači stalno novo stanovništvo. Paris je sa okolicom progutao gotovo cijelo brojčano povišenje francuskog stanovništva u posljednjih 100 godina.

Međe grada i sela nestaju i oni se međusobno prožimaju. Glavna zona kolonizacije »front de colonisation« nije više uže gradsko područje, već pojas predgrađa. Sraščuju gradovi i formiraju se golemi urbanizirani prostori »magopolisi«, na pr. onaj na istočnom primorju USA proteže se od Bostona do Washingtona na gotovo 1000 km. i ima preko 30 mil. stanovnika. Sličan organizam se formira i u sjeverozapadnoj Evropi bez obzira na državne granice. Mjesto stanovanja prestaje biti oznaka gradovima odnosno seljaka, to označuje vrsta rada.

»Rast gradova« je povezan sa seoskim iseljavanjem. Ova privlačna snaga je proporcionalna značenju grada; kod

metropola se širi preko cijelog nacionalnog prostora, a čak i preko granica. Grad treba da primi prirast stanovništva i prema tome države treba da prilagode planove svoje gospodarske politike.

Dok zarada privlači u grad, kao mjesto stalnog boravka, građanin treba, a moderni promet mu omogućuje izlazak u seoski mir na svježije planine i pitoma primorja. Urbanizacija sa sobom nosi i snažne seobe.

J. Roglić

GVOZDECKIJ N. A., Karst, 348 str. sa brojnim fotografijama i crtežima u tekstu, drugo izdanje, Moskva 1954.

Relativno malo prostranstvo krša u Sov. Savezu razlog je da se u stručnim geografskim publikacijama rijetko pojavljuju radovi iz tog područja, pa je zato sa interesom primljena ova knjiga, koja predstavlja sintezu svih radova iz problematike krša u SSSR-u.

Autor nas u prvom poglavlju opširno upoznaje sa razvojem istraživanja krša u Sov. Savezu, iz čega je vidljivo, da je sve do najnovijeg vremena najveći interes posvećivan istraživanju podzemlja. 1730. g. publiciran je prvi rad u kojem je opisana Kungurska pećina na Uralu. U novije vrijeme, a naročito između dva svjetska rata, povezano se istražuju svi oblici u kršu, a naročito se velika važnost poklanja geomorfološkim istraživanjima, koja se često vrše i za potrebe privrede.

Na primjeru jednog krškog kraja na Krimu, Gvozdeckij nam u drugom poglavlju prikazuje izgled krškog reljefa. Objasnjavajući korijen riječi »karst«, autor pogrešno smatra da upotrebljava naziv krške zaravni u slovenskom kršu, sjeverno od Trsta, pa tako nesvjesno preporučuje za upotrebu germanizirani naziv pokrajine Kras. Pod pojmom »karst« on podrazumijeva pojave vezane uz poniranje vode kroz gornje slojeve u stijenama, koje voda kemijski otapa i stvara specifične oblike sa svojstvenom hidrografijom. Ovom definicijom krš se mnogo kompleksnije promatra od dosadašnjih definicija u SSSR-u, gdje je pod ovim pojmom promatran samo geološki, ili geomorfološki, ili pak denudaciono-hidrološki proces.

U trećem poglavlju, gdje govori o procesima i uslovima razvoja krša, Gvozdeckij daje prednost korozivnom procesu, ali za objašnjenje oblika, naro-

čito u podzemlju, ističe važnu ulogu erozije tokova i urušavanje. Opširno obrazlaže sve uvjete o kojima ovisi razvoj krških oblika: kemijski i mineralni sastav, struktura i razlomljenost slojeva, klimatske prilike, lokalne geološke i geomorfološke prilike i dr. Vjerojatno pod utjecajem starije literature o kršu, ili specifičnih prilika u nekoj krškoj oblasti SSSR-a, Gvozdeckij je mišljenja da u kršu postoji voda temeljnica, samo smatra da ona nije svugdje u istoj visini, tj. da joj je površina neravna.

Cetvrto poglavlje treba da nas upozna sa postankom i razvojem pojedinog krškog oblika, ali se lako uočava, da autoru ni na osnovu literature nisu poznati svi oblici u kršu, pa tako najrasprostranjeniji oblik u dinarskom kršu, zaravni, uopće ne spominje. Ostalim oblicima daje zastarjelo tumačenje (postanak uvala, na pr., tumači se spajanjem ponikava), ili se generalna objašnjenja izvode na osnovu specifičnih prilika razvoja krških oblika u Sov. Savezu. Podzemni oblici su bolje obrađeni od površinskih.

U posljednjem, petom poglavlju iznesena je geografska rasprostranjenost krških pojava i tu se u prvom redu opširno opisuju krška područja u SSSR-u (Ruska ravnica, Ural, Krim, Kavkaz i dr.), a govoreći o rasprostranjenosti krša na »Balkanskom poluotoku«, posebno ističe slovensko-tršćanski krš, kao »klasično područje proučavanja krša«. U ovom se poglavlju ne prelazi okvir nabrajanja i deskripcije krških predjela.

Na koncu svakog poglavlja dana je literatura s kojom se je autor služio. Među brojnim radovima iz područja krša navedeno je razmjerno malo literature autora izvan Sov. Saveza, a naročito se opaža nedostatak literature jugoslavenskih i stranih autora, koja se odnosi na naše krške krajeve, za koje i sam autor kaže da su klasična područja proučavanja krša. Poseban nedostatak predstavlja pomanjkanje novije literature, kojom su u mnogome revidirana stara gledanja na razvoj krških oblika i na osnovu novijih naučnih saznanja donesena realnija tumačenja.

Iako ovo djelo svojim naslovom, rasporedom grade, a i napomenom samog autora u uvodu, ima namjeru da nam prikaže opću problematiku krša, jasno se opaža, da je ono rezultat gledanja autora, koji lično poznaje samo krš u Sov. Savezu, gdje se on radi geološko-stratigrafskih karakteristika (pratežno je

razvijen u paleozojskim i dorjo-mezozojskim naslagama, relativno njanje debljine), a isto tako i specifičnih klimatskih prilika, potpuno razlikuje od ostalih, a naročito naših krških krajeva. Ako ovaj rad ne će mnogo pridonijeti kao novo gledanje na krš, ono će nas ipak korisno upoznati sa razvojem, rasprostranjenošću i oblicima krša u Sovjetskom Savezu, a isto tako i sa radovima iz tog područja.

I. Baučić

HARDKE W.: Die »Socialbrache« als Phänomen der geographischen Differenzierung der Landschaft. Erdkunde, sv. 10, br. 4, str. 257—269. Bonn 1956.

Autor ukazuje na ostavljenje na ugar u južnoj i jugozapadnoj Njemačkoj, koje se ne može objasniti dosadašnjim iskustvima. U doba kad zbog povećanog prosperiteta, raste potrošnja poljoprivrednih proizvoda, što je pojačano i porastom stanovnika, porastao je udio zemljišta na ugaru u nekim općinama i preko 50% obradive površine.

Ovaj pojav ne zahvaća samo slabije zemlje i udaljene parcele, kao što je to do sada bio slučaj. Na ugaru se ostavljaju često i najbolje parcele.

Konstatirano je da je pojav uvjetovan pojačanom industrijalizacijom i socijalnim promjenama, koje su time izazvane. Poljodjelac momentano zarađuje u novom zvanju više nego što daje obrada zemlje. Novi prihod je tako velik, da mu nije potrebno prodavati posjed, koji ostavlja za svaki slučaj. Slične pojave su poznate i u drugim zemljama osobito Amerike.

Ovaj pojav je izvjesno prolazan i zato je opravdano da se zove »ugar«. On ne znači napuštanje sela u čemu je također razlika prema ranijim procesima.

J. Roglič

HEYBROCK W., Gletscherrückgang und Erhöhung Meerespiegels. Petermanns geographische Mitteilungen, g. 101, br. 3 str. 184—193, Gotha 1957.

Ovo je veoma dobar pregled najnovijih podataka o prostranstvu i debljini ledenih pokrova. Na osnovu toga autor izračunava masu leda na Zemlji. Prema ovim podacima led na Zemlji pokriva 15,296.103 km² od toga Evropa 109.483

km², Azija 83.960 km², Afrika 240 km², Amerika 1.897.405 km², Australija 1.015 km², Antarktika 13.204.000 km². Dani su detaljni podaci o pojedinim područjima i ledenjacima.

Autor daje krivulju pomoću koje se iz prostiranja može zaključiti i debljina ledenog pokrova. Dok je srednja debljina grenlandskog pokrova 1515 m na Antarktici iznosi čak 1880 m.

Na osnovu svih raspoloživih podataka autor zaključuje da masa leda na Zemlji iznosi 26.467.115 km³. Kad bi se ovaj led otopio morska razina bi se izdigla za 66 m. Svoje račune uspoređuje sa rezultatima različitih autora, koji su objavljeni poslije 1929.

Naročito su značajni podaci o povlačenju leda tokom posljednjih 100 godina (1856—1956). U umjerenim širinama otopilo se 20—30%; u subpolarnim krajevima 10—15%, na Grenlandu 3—6%, a na Antarktici 0,5—3% — za cijelu Zemlju 0,76—3,34%. Autor zaključuje da se godišnje oslobađa 1.882,73 do 7.978,84 km³ vode što uvjetuje izdizanje morske razine 0,521 do 2,224 cm! Ovim ritmom Zemlja bi se teoretski oslobodila ledenog pokrova u razdoblju od 12.820 godina. Očekivali bi da će autor navesti dokaze izdizanja morske razine, koje bi odgovaralo stogodišnjem otapanju. Svakako bi trebalo problem i sa te strane osvjetliti.

Veoma koristan i dokumentiran prilog je dopunjen sa bogatom literaturom, te može mnogostruko poslužiti.

J. Roglić

HOL J. B. L., *Quelques problèmes sur la formation des vallées*. *Revue de questions scientifiques*, str. 195—213. Bruxelles 1957.

Ovaj živo pisani članak predstavlja reviju dosadašnjeg gledanja na razvitak evolucije dolinskog reljefa.

Autor naglašava značenje tektonskih gibanja, petrografskog sastava i klimatskih faktora. Ukazuje kako je nedovoljno jednostrano gledanje. Složeni »sistem erozije« (Cholley) su karakteristični za svaki proces, a ovi su se tokom vremena smjenjivali. Pleistocene klimatske promjene su znatno sve komplicirale i zbrisale ranije oblike. Riječni reljef je »kao pergamenski papir sa koga je staro pismo slabo i izbrisano, a preko toga je novi rukopis.

Treba mnogo umijeća i iskustva da se iz toga obnovi tok razvitka. Svoja izlaganja autor osvjetljava naročito primjerima iz Ardena i sa Mosele.

Ovo je odličan resumé dosadašnjih iskustava i može odlično poslužiti za uvodni studij. Mnogi još uvijek griješe u osnovnim pojmovima kao što je riječna erozija općenito, što je terasa i o mogućnosti ustjecanja meandra. Neobično je da u radu nije naveden rad C. Trolla o uzrocima formiranja meandra.

J. Roglić

LOUIS H.: *Rumpfflächen problem. Erosionscyklus und Klimageomorphologie. Geomorphologische Studien, Machatschek-Festschrift* str. 9—26. Gotha 1957.

Autor ukazuje da klasična ciklička gledanja Davisa o formiranju zaravni kao ni W. Pencka, koja su uravnavanje vezala za tektonsko mirovanje, ne zadovoljavaju. Nevjerojatno je da su postojala tako duga razdoblja mirovanja, a i mehanički je nemoguće objasniti obrazovanje zaravni u vlažnoj šumskoj klimi.

Naprotiv, u naizmjenično vlažnoj toploj klimi, pustinjačkoj klimi i hladnoj klimi uravnavanje je veoma izrazit i relativno brz proces. Na osnovu toga autor zaključuje da poznate zaravni gotovo nigdje nisu konačni oblik uravnavanja već oblici koji su pod određenim uvjetima obrazovali i među kojima su zaostala velika nerazorena uzvišenja — dakle još su daleko od potpunog uravnavanja.

Dalje autor analizira zakone riječne erozije iz kojih se vidi kako je ranija ciklička teorija počivala na netočnim pretpostavkama.

Ovaj značajan teoretski prilog ukazuje na veliko značenje klimatološkog objašnjenja evolucije reljefa.

J. Roglić

MORGAN R., *World Sea Fisheries*. Str. 1—307, slika 16 i 61 skica u tekstu. London 1956.

More i njegova prirodna bogatstva privlače zadnjih decenija na sebe sve veću pažnju. Geografsko prostranstvo, način iskorišćivanja i mogućnosti daljnijeg unapređenja morskog ribarstva važan su dio gospodarske problematike

svijeta. Osobito se nameće potreba boljeg poznavanja dubljih, naučno zanimljivih i ekonomski vrijednih dijelova mora.

Kako se danas posvećuje najveća pažnja izučavanju naglog porasta stanovništva svijeta i s time u vezi ispituju mogućnosti povećanja prehrambenih proizvoda, morski prostor postaje sve zanimljiviji. Pronalaženju pravilnijeg rješenja problema ishrane rastućeg čovječanstva ovo će djelo bez sumnje pomoći, jer analizira jedan dio i s posebnog aspekta te složene problematike.

U ovoj se knjizi izlažu karakteristike ribarstva u svijetu i njegovim značajnim regijama i time doprinosi osvjetljavanju nekih neriješenih pitanja iz te problematike. Glavna intencija autora jest dati osnovno obilježje pojedinih, većih i manjih ribarskih i ribarsko-industrijskih područja, zavisnost njihove aktivnosti i razvijenosti o prirodnim uvjetima i društvenim faktorima, koji su prostorno i vremenski promjenljivi. Raspravlja se o osnovnim činiocima koji karakteriziraju jedan ribarski prostor i o mogućnostima daljnjeg razvoja.

Knjiga je podijeljena u tri dijela s ukupno 18 poglavlja. U prvom se dijelu razmatraju fizičko-biološki elementi morskog prostora, organski procesi u njemu, te uzroci i posljedice nejednake produktivnosti raznih ribarskih regija. Zatim se iznosi kretanje proizvodnje i potencijalnih mogućnosti, ekonomski značajnije vrste morskih riba, te utjecaj tipa obale i sastava dna na razvoj ribljih vrsta i drugih marinskih organizama.

U drugom se dijelu upoznajemo s glavnim elementima ribarske tehnike i rasporedom njene primjene u svijetu. Posebno se ističe utjecaj prirodne sredine i društvenih faktora na način ribarenja i na razvoj tipa lađe. Dobro je osvjetljena zavisnost ulova o vezama s tržištem, zatim problem transporta, smještaj i razvitak ribarsko-industrijskih luka i mogućnosti dopunske uloge prerađivačke industrije u okviru nestabilnog ulova

Treći je dio najposebniji i s geografskog gledišta najznačajniji. Tu autor izdvaja regionalne cjeline s vrijednim apsolutnim i relativnim podacima o ulovu i preradi ribe. To pruža mogućnost veoma korisnog upoređivanja pojedinih primorskih zemalja i područja raznih krajeva svijeta što u geografiji ima istaknuto značenje. Iz tih se poda-

taka mogu izvući korisni zaključci o utjecaju te gospodarske grane na opću ekonomiju i njen razvitak. U zadnjem poglavlju trećeg dijela rezimirana su dostignuća ribarske industrije i upućuje na moguće rezultate u budućnosti.

U regionalnom dijelu autor izdvaja ova ribarska područja: azijsko, evropsko, sjeveroameričko, afričko, južno i srednje američko, australazijsko i pacifičkih otoka, te južno-oceansko (kitolovno). Unutar ovih izdvajaju se manji i određeniji prostori sa znatnim razlikama u ribarskom obilježju.

U azijskom se primorju izdvaja osam manjih regija od kojih su najznačajnije japanska, kineska i Sovjetski daleki istok. U azijsko je područje uklopljena i Turska, iako bi bilo opravdanije smatrati je dijelom Mediteranskog ribarskog prostora. Šteta što se ulov azijskog područja zasniva većim dijelom na procjenama, a ne na pouzdanijim podacima kao sjeveroamerički i evropski ribolov. Prema tim procjenama ulov azijskog primorja iznosio je 1951. god. 13 mil. t. (prema 8,3 mil. t. u Evropi i 3,4 mil. t. u Sjevernoj Americi), ali je potrošnja po stanovniku znatno manja (preko 20 kg godišnje po 1 stan. iznosi jedino u Japanu) nego u Evropi (Norveška troši 53 kg, Island 50, Portugal 45, V. Britanija 24 kg po stan. godišnje i t. d.).

U evropskom prostoru autor izdvaja slijedeće regije: Barentsovo more, sjevero-zapadni evropski šelf, islandsko-fererski prostor, Baltik, toplije dijelove Atlantika, Mediteran i Crno more sa sjevernim dijelom Kaspijskog jezera(!). Od zemalja u proizvodnji dominira apsolutno i relativno Norveška sa 1,8 mil. t., zatim SSSR — evropski dio(!) sa 1,3 mil. t., Velika Britanija sa 1 mil. t., Zap. Njemačka sa 700.000 t., Španija 600.000 t., Francuska 450.000 t., Island 418.000 t., Portugal 300.000 t., Danska 292.000 t i t. d. (podaci za 1951.). Višegodišnja prosječna proizvodnja predstavljena je veoma instruktivnim skicama.

U ribarskom prostoru Sjeverne Amerike izdvojeni su slijedeći dijelovi: sjevero-istočni plićak, Velika jezera, topli Atlantik, Meksički zaliv, te topli i hladni Pacifik. Posebno se ističu po bogatstvu i aktivnosti sjeveroistočno i sjeverozapadno primorje USA.

Afrička primorja i okolne vode podijelio je autor na: Mediteran, istočnu obalu, južni šelf, zonu Benguelske struje, tropsko područje Atlantika i zonu Kanarske struje. I ovdje bi se moglo

primijetiti za uklopljeni dio Mediterana ono, što se istaklo za Tursku kod Azije. Afrički ribolov svojim primitivnim i malim ulovom (procjena 1,5 mil. t) zaostaje višestruko po apsolutnim i relativnim vrijednostima za navedenim područjima sjeverne polutke. To isto vrijedi i za vode Južne Amerike (procjena 600.000 t), Australazije i pacifičkih otoka (procjena 150.000 t).

Dominacija stanovništva sjeverne polutke u svjetskom ribarstvu je apsolutna i čini samo jedan od elemenata u kompleksu neuporedivo jače aktivnosti i općeg značenja triju društveno-ekonomskih žarišta svijeta koja su na sjevernoj hemisferi, prirodno drukčijoj i društveno razvijenijoj od one na jugu. Ovo je, čini se, trebalo još jače naglasiti!

Osobito je instruktivno poglavlje o južno-oceanskom kitolovnom prostoru, gdje 80% ulova otpada na flote sjevernih zemalja (Norvešku, Japan, V. Britaniju i SSSR), osobito Norvešku koja sa 195.600 t (1951) ili sa 40% ukupnog kitolova te godine premoćno vodi. Ovdje se ističe razlika između kitolova, koji opada, i ribolova koji raste. Opasnost od istrebljenja sve rjedih kitova nametnula je ograničen ulov, koji je od 19.861 kita u 1933-34. godini opao na 16.416 komada u 1950-51. godini.

Na kraju se autor osvrće na problem neracionalnog ribarenja uopće ističući veliku štetu, a zatim daje sugestije za otklanjanje negativnih pojava. Veoma je koristan dodatak sa popisom zemalja i njihovim ulovom u 1953. god., što omogućuje, poznavajući položaj prema moru tih 85 zemalja, stvaranje raznih zaključaka. Sve to čini ovu knjigu veoma zanimljivom i korisnom dopunom poznavanja svijeta u kojem živimo.

M. Friganović

TROLL C.: Der Stand der geographischen Wissenschaft und ihre Bedeutung für die Aufgaben der Praxis. Otišak iz »Forschung und Fortschritt« sv. 30, br. 9, str. 357-362. Berlin 1956.

Istaknuti stručnjak daje kratak ali jasan pregled razvitka geografije od Humboldta i Rittera do danas, istina gotovo isključivo u okviru njemačke nauke. Naročito je dobro istaknuto značenje F. Ratzela i pogriješna shvaćanja koja se neopravdano njemu pripisuju.

Dosadašnji razvitak je pokazao da u geografskom radu ne zadovoljavaju samo principi fizičkog i biološkog kauzaliteta, već su naročito važni razni duhovni, društveni faktori. Položaj je geografije dakle između prirodnih, duhovnih i društvenih nauka.

Geografija ne promatra elemente svog objekta odvojeno, već povezano s drugima t. j. u kompleksu kako se u prirodi javljaju. To je nauka međusobnih odnosa kako se odražavaju u prostoru. Pejzaž je prostorna jedinica geografskog proučavanja, te se razumljivo čuju i glasovi da je geografija »nauka o pejzažima«.

Razumljivo je da geografija proučava i elemente, koji se odražavaju u prostornoj slici, ali sa svog funkcionalnog geografskog stanovišta. Ova istraživanja su važna i za druge nauke na pr. za klimatologiju, regionalno planiranje, korišćenje vode i t. d.

Pored funkcionalnog stanovišta geografija promatra pojave u njihovom historijskom razvitku — to olakšava pravilno uočavanje uzročnog slijeda i ocjenu daljeg razvitka.

Naročito značenje imaju primjenjene karte, koje su postale gotovo isključivi domen geografije. Ovaj rad ima naučno i opće društveno značenje, te mu treba posvetiti naročitu pažnju.

J. Roglić

TROLL C.: Tiefenerosion, Seitenerosion und Akkumulation der Flüsse im Fluvio-glazialen und periglazialen Bereich. Geomorphologischen Studien, Machatschek-Festschrift, str. 213-226. Gotha 1957.

Na osnovu istraživanja u prealpskim rijekama i opažanja u drugim krajevima, koji su bili zahvaćeni periglacialnim pleistocenim procesima, autor konstatira neke opće pojave u postledenom razvitku rječnih oblika.

»Tri dijela mladopleistocene fluvio-glacialne rijeke čine na taj način organsku cjelinu i to odozgo prema dolje: meandarska dolina u kojoj prevladavaju dubinska erozija i bočno širenje meandara; dolina oblika trube (Trompental) koja se usjeca sa terasama, prema tome da li prevladava dubinska ili bočna erozija, a ispod toga naplavina na kojoj rijeka divlja (mijenja korito), ta- loži šljunak, podsjecca dolinske strane i stvara rubna lučna proširenja«.

Pored rijeka koje su oticale iz zaleđenih krajeva, autor ukazuje da su iste prilike vladale i u krajevima periglacialne klime, gdje su klizanja i stalna zaleđenost tla stvarali analogne uvjete. Autor to demonstrira na primjeru Rajne nizvodno od Skriljevačkog gorja.

Ova izlaganja i primjeri su veoma poučni za objašnjenje mladog fluvijalnog reljefa i u našim krajevima.

J. Roglić

WINKLER-HERMADEN A., *Geologisches Kräftespiel u. Landformung, Grundsätzliche Erkenntnisse zur Frage junger Gebirgsbildung und Landformung*, 822 stranice, 124 crteža i fotografija te 8 tabela uz tekst i 3 karte u prilogu, Wien 1957.

Značaj rada ovakove veličine i složenog sadržaja nije moguće izraziti u jednom kratkom prikazu. Moguće je dati tek opći pregled sadržaja i ukazati na naročito važnija poglavlja. Autor je bivši profesor geologije i u toku svog 45 godišnjeg rada na morfogenezi rubnih dijelova Istočnih Alpa (i zapadnog dijela Panonskog bazena) sabrao je ogroman dokumentacioni materijal, koji služi kao osnovna građa ove knjige. Autor je konzultirao i velik broj literature (navedene na 37 stranica petit teksta) s obradivanog prostora. Rad je za geografiju od naročitog interesa, jer daje prikaz geološki mladih morfoloških procesa na prostranom području alpskog sistema. Prilike ovog prostora upoređene su sa prilikama u panonskom i mediteranskom rubu Istočnih Alpa. Autor počinje rad iznošenjem (do 15 str.) otvorenih pitanja iz problematike ovog područja mlade orogeneze (problem tercijarne stratigrafije, tektonike i vulkanizma), pa onda iznosi osnove na kojima je izradio daljnji dio rada (cikličku diobu u razvoju terciijara i apsolutno vremensko utvrđivanje terciijara). Stvarni dio sadržaja počinje prikazom sarmata (15—105 str.) i autor uglavnom promatra prostranstvo, diobu i starost sedimentata, zatim klimatske prilike u vrijeme gornjeg miocena, te geološke i morfološke procese u prostorima gdje se sarmat nalazi. Posebno promatra sarmat Stajerske, savskih bora (34—45 str.) zapadnog dijela Mađarske, okolice Beča i Bečke zavale, te uz južni rub Istočnih Alpa. Gotovo po istim prostornim jedinicama i na sličan način promatra sedimente panona

(105—290 str.) Za naše krajeve (155—172 str.) ovaj dio rada je značajniji, jer autor koristi noviju literaturu i iznosi podatke njemačkih bušenja prilikom istraživanja nafte po našim krajevima. Znatan dio prikaza (290—322 str.) posvećen je poređenju rezultata sa prilikama u Sjevernoj Italiji, perikarpatskom prostoru i području Rhone. Na osnovu dobivenih rezultata autor predlaže (322—329 str.) novu razdiobu pliocena. Slijedi najinteresantniji dio rada (329—605 str.) o geološkom i geomorfološkom razvoju tokom gornjeg pliocena i kvartara. Promatranje opet vrši po već navedenim prostornim jedinicama. Za nas je najinteresantniji prikaz Dravsko-savskog područja (388—420 str.) kao i profili uz tekst i u prilogu. Navodi, da se na Ivančici mogu utvrditi tragovi 8 više ili manje očuvanih erozionih nivoa (a- 1000 m, b- 950 m, c- 790 do 770 m, d- 680 m, e- oko 580 m, f- 540 do 510 m, g- 450 do 430 m, h- 390 do 370 m). Na osnovu rasporeda i nagiba neogenih sedimentata ističe, da su slojevi od gornjeg oligocena do uključujući donjeg panona prekrivali trupinu Ivančice, dok su gornjopanonski sedimenti morali dopirati do visine od oko 800 metara nadmorske visine. Iz toga izvlači zaključak, da su svi nivoi (osim nivoa a i b) postpanonskog postanka i fluvijalnog karaktera. Na osnovu visina glavnih epigenetskih probojnica tvrdi, da se inicijalni fluvijalni reljef po čeo stvarati u postpanonsko doba i iza poremećaja gornjopanonskih sedimentata svakako na visinama iznad 700 metara. Smatra, da je nivo a ostatak starog denudiranog reljefa, b pripada gornjem panonu, c je donjedacijske starosti, d i e gornjedacijske odnosno levantijske, f i h srednje ili gornje levantijske starosti. Stvaranje glavnih nivoa veže uz uzdizanje planinske jezgre Ivančice. Autor međutim nejasno i vrlo općenito određuje prostor navedenih nivoa, a ja ih na svojim ekskurzijama nisam uočio (osim najnižeg nivoa). Uprkos problematičnosti postojanja tih nivoa, shvaćanje autora o visini inicijalnog fluvijalnog reljefa iznad 700 metara vrlo je interesantno. Ono naime potvrđuje naše shvaćanje o velikom iznosu fluvijalne erozije, jer najniži nivo fluvijalne erozije ima visinu ispod 300 metara. To je prostrana zaravan prigorja Ivančice, koju autor niti ne spominje. Autor tek navodi, da nivou h vjerovatno odgovara (misli vremenski) i rebrasti reljef ispod

tog nivoa. Upravo ta zaravan bila je glavni predmet našeg rada. Posljednji dio rada (od 605 str.) posvećen je prikazu tektonika, vulkanizma i morfološko-tektonskim ciklusima.

I. Crkvenčić

ZÖTL J.: Neue Ergebnisse der Karsthydrologie. Untersuchungen im Dachsteingebiet mit Hilfe der Sporentrifftmethode. Erdkunde, sv. 11, br. 3, str. 107—117. Bonn 1957.

U ovome su radu izloženi rezultati istraživanja hidrografskih veza između ponora i vrela u vapnenačkom gorju Dachstein (oko 284 km² do 2996 m visine). Istraživanja su vršena pomoću spora (*Lycopodium claratum*) — metoda koju je prvi primjenio A. Mayr (v. Geogr. glas. br. 16—17 str. 135). Autor ukazuje na mnogostruke prednosti i veću sigurnost ove metode. Na karti su predstavljene postignuti rezultati ubacivanja spora u četiri ponora vapnenačkog masiva.

Na osnovi postignutih rezultata autor konstatira, da se priticajna područja ne

slažu sa orografijom i da se ne može prema površinskom reljefu zaključivati o unutrašnjim hidrografskim odnosima. Prijenos spora kroz vapnenačku masu ukazuje na potrebu zaštitnih mjera oko krških vrela, jer su bakterije tifusa u promjeru četiri puta manje od upotrebljenih spora.

Prema utvrđenim hidrografskim vezama autor povlači neke opće zaključke o cirkulaciji voda u kršu. Smatra da utvrđene prilike idu u prilog povezanoj temeljnici u smislu A. Grunda i protiv van je idejama O. Lehmana, koji objašnjenja veže za podzemne tektonske šupljine. Ali autor dozvoljava i postojanje izvjesnih pećinskih rijeka iznad povezane razine podzemnih voda, kao što bi površinska rijeka postojala iz temeljnice u trošnim stijenama. Autor sam priznaje da su njegove ideje između Grunda i Lehmana, a to se ogleda u njihovoj neodređenosti. Nisu nam uvjerljiva tvrdjenja da razina podzemnih voda ovisi o usjecanju tokova. Pomenuta istraživanja kao i metoda spora izgledaju nam mnogo važniji od općih zaključaka koji se na kraju izvode.

J. Roglić

JUGOSLAVIJA

BAKARŠIĆ S., Prevoj Ivan. Geografski pregled I. str. 66—86. Sarajevo 1957.

U našoj zemlji prevoji koji spajaju Primorje sa unutrašnjošću imaju izvanredno veliko značenje zbog planinskog karaktera Dinarskog masiva.

Autor razmatra jedan od rijetkih prevoja u ovom masivu — prevoj Ivan. Fizičke osobine prevoja — visina od 967 m, laka prohodnost tokom čitave godine, izvanredan geografski položaj prevoja na prirodnom putu Panonija — Jadran, između doline Trešanice (pritoke Neretve) i Sarajevskog Polja i doline Bosne — imale su odlučujuće značenje za važnost i vrijednost ovog prevoja tokom predistorije i istorije.

Iz detaljne analize prirodnih osobina Ivan-prevoja vidi se njegova granična funkcija u klimatskom pogledu. Ovo je autor izvrsno prikazao i dokumentovao klimatskim podacima.

Već u predistoriji, kako zaključuje autor na osnovu brojnih nalaza, prevoj Ivan je imao značenje u prometu. U rimskog periodu transverzalni putevi

dobivaju na značenju. U srednjem vijeku, u doba bosanske države, prevoj Ivan zadržava svoje značenje u prometu. Tad je bio naročito značajan promet između jakih rudarskih centara u Bosni (Olova, Srebrenice, Kreševa i Fojnice) i moćne Dubrovačke Republike. Iako u turskom periodu vladavine veće značenje imaju longitudinalni putevi, ipak prevoj Ivan zadržava svoj prometnu funkciju, a pod kraj turske uprave čak je i pojačava.

Organizacija prometa u tursko doba bila je dobra. Promet robe se vršio karavanima konja. Karavani su noćivali u hanovima. Tako su se nazvili i neka naselja, dok se ovo i danas odražava u toponomastici. Čuveni su bili hanovi: Bradina, Pazarić, Tarčin, Orašac te Raštelica.

Autor naglašava da put Sarajevo—Mostar nije išao dolinom Neretve od Konjica do Bijelog Polja, već preko Prenja sve do 1868 kad je probijena cesta dolinom Neretve.

Dolaskom Austro-Ugarske počinje izgradnja modernih prometnih linija. Pruga Sarajevo—Metković proradila je

već 1891. Ispod Ivana je probijen tunel od 648 m dužine, a samo 91 m ispod prevoja. Zbog velikog uspona napravljena je zupčana pruga na bosanskoj i hercegovačkoj strani od 19 km dužine. Dok u austrijskom periodu prevoj Ivan u prometu ima značenje perifernog prostora, dotle stvaranjem Jugoslavije Ivan dolazi u središnji položaj u novoj državi. Njegovo gravitaciono područje sad se širi od Timoka do Jadrana. Čitav sistem uskotračnih željeznica u staroj Jugoslaviji izlazi na Jadran preko Ivan prevoja. Ovim putem tad se uglavnom izvoze rude i drvo.

Iza oslobođenja, kad u dolini Bosne počinje izgradnja moćne industrijske regije, najprirodniji izlazak Bosne na Jadran, preko Ivan prevoja dobiva prvostupnjeno značenje. Stara, uskotračna pruga ne može više ni približno da zadovolji sve veće potrebe u prometu. Danas je neophodna izgradnja pruge normalnog kolosjeka od Sarajeva do Ploča.

Odlična je ideja autora da prikaže utjecaj željeznice na stanovništvo i naselja u njenoj blizini. Teška pruga (zbog velikog uspona od Konjica do Bradine) zahtijeva velik broj radne snage. To je veoma dobro došlo stanovništvu okolnih sela. Neka sela najveći dio prihoda dobijaju od željeznice, a preko polovine aktivnog stanovništva zaposleno je na radu oko pruge. Kao na pr. iz Bradine preko 60%, iz Brđana 70% itd.

Vrijednost članka povećava paralela Ivana sa Postojnskim vratima i drugim prevojima preko Dinarskog masiva. Ako se samo pogleda tablica prometa naših jadranskih luka, vidi se konstantan uspon prometa u Pločama. Ova luka po prometu je prestigla Dubrovnik. (Promet za luku Split je netočan, napisan je 466.000 t za 1956, dok je on u toj godini iznosio 1.300.000 tona, str. 83).

Odlični grafikoni — naročito onaj koji prikazuje dužine i nadmorske visine svih pruga koje vežu unutrašnjost sa Primorjem (str. 78), kao i dobro izabrani snimci povećavaju vrijednost ovog članka, koji predstavlja značajan prilog tretiranju veza između Jadrana i unutrašnjosti naše zemlje.

Da je autor jače i konkretnije zahvatio i dašnji promet i njegovu problematiku preko prevoja Ivan, kao i njegove perspektive, članak bi bio još potpuniji.

M. Bjelovitić

BİČANIĆ R., *Razvoj industrije u Zagrebu*, »Zbornik«, Iz starog i novog Zagreba, str. 266—276. Zagreb 1957.

Povodom 50. godišnjice svog osnivanja, Muzej grada Zagreba je izdao zbornik pod gornjim naslovom, u kojem su objavljeni različiti radovi i studije iz povijesti Zagreba, od kojih neke, kao ova od dr. Bičanića mogu biti od interesa i za geografte.

U uvodu dr. Bičanić ističe, da je Zagreb već u srednjem vijeku bio značajno središte preradaivačke djelatnosti. U 18. st. u Zagrebu se razvijaju manufakturna poduzeća, dok u drugoj polovici 19. st. započinje razvoj industrije, čijem brzom napredovanju je pogodovala naročito izgradnja željezničkih pruga prema Trstu, Rijeci i Beču. Do pred početak Prvog svjetskog rata u Zagrebu je bilo 108 poduzeća koja su zapošljavala 10.985 radnika. Glavne grane industrije bile su tada, a one daju i danas bitno obilježje razvoju industrije: metalno-mašinska industrija, zatim tekstilna, prehrambena i grafička industrija.

Razvoj industrije Zagreba između dva rata u staroj Jugoslaviji karakterizira ubrzano podizanje novih industrija, ali ne i adekvatan napredak u broju radnika. U ovom razdoblju razvile su se naročito tekstilna, kožna, kemijska i metalna industrija, a znatan napredak pokazuju grafička industrija i industrija papira. Razvija se i jedna nova grana industrije, električna i elektromašinska. Međutim u broju radnika, koji je 1939. god. porastao na 14.671, neke industrije ne samo da nisu napredovale, već pokazuju i izvjestan pad prema stanju od prije Prvog svjetskog rata, kao na pr. tekstilna, grafička i prehrambena industrija, što se može protumačiti sve boljom mehanizacijom i sve većom produktivnošću rada, koje zamjenjuju i smanjuju radnu snagu.

U poslijeratnom razdoblju socijalističke izgradnje, industrija se u Zagrebu počela naglo razvijati prema višegodišnjem planu i Zagreb je postao najjače industrijsko središte u Jugoslaviji. Pisac dijeli razvoj industrije u Zagrebu od 1945—1955 u tri vremenska perioda. U prvom u doba obnove industrije Zagreba vrši se obnova zastarjelih strojeva i koncentracija postojeće industrije, mala poduzeća se akumuliraju u veća poduzeća i s tim u vezi specijalizacija većih poduzeća u pojedine vrste proizvoda. U

drugom periodu se izgrađuju nova poduzeća i vrši dalja koncentracija, dok u najnovije vrijeme vrši se rekonstrukcija i nadopunjavanje postojeće industrije. Od nekih 17.000 radnika zaposlenih u industriji 1939. g., broj zaposlenih u industriji je porastao do 1955. na 57.000 u 126 velikih poduzeća, od kojih poduzeća metalne industrije na prvom su mjestu po ukupnoj vrijednosti svoga brutto produkta s 23,9 milijardi dinara, kao i po radnoj snazi, jer zapošljuje skoro 14.000 ljudi.

Na temelju kritičkog promatranja i analize dosadašnjih iskustava, dr. Bičanić nastoji da predvidi, koje industrije u budućnosti imaju uvjeta za razvoj u Zagrebu. Metodom eliminacije, autor izdvaja na pr. ekstraktivne industrije, obrambenu industriju koje nemaju uvjete za razvoj, dok predpostavlja, da će se moći razvijati u prvom redu one koje već postoje, t. j. mašinska, metalna, tekstilna i elektro industrija, zatim industrije koje se osnivaju na kvalificiranoj radnoj snazi (na pr. precizna mehanika), industrije, koje su vrlo specijalizirane, pa predstavljaju komplementarna poduzeća, industrije vezane za lokalnu potrošnju, izvjesne grane prehrambene industrije, industrija građevnog materijala i t. d., kao i obrtnička djelatnost čija je uloga vezana za mnogo šire područje nego je Zagreb.

B. Pleše

BIČANIĆ R., Zagreb kao multifunkcionalan grad i zanimanja njegovog stanovništva, Zbornik »Iz starog i novog Zagreba«, str. 313—324, Zagreb 1957.

Funkciju grada Zagreba određuje njegova geografska uloga kao raskršća putova koji vode iz Podunavske nizine najkraćim smjerom na Sredozemno more i puta, koji vodi iz zapadne i srednje Evrope, dolinom Save u Jugoistočnu Evropu.

Njegove su se funkcije kroz povijesni razvitak mijenjale. Nastao je iz dvije jezgre: biskupskog Kaptola i obrtničkog Gradeca, on je primjer bizarnog stapanja u jedinstveni grad. U Srednjem vijeku Zagreb je obrtničko i trgovačko središte za razmjenu grada i sela, središte koje privlači veliku seljačku okolicu. Ta mu se funkcija zadržala do u sadašnjost. U 16. stoljeću i dalje, Zagreb je najvažnije trgovačko mjesto či-

tave Hrvatske, koje razvija osobito posredničku trgovinu između mora i kopna. U drugoj polovici 19. stoljeća otkako je izgrađena željeznica s Trstom i Rijekom, Zagreb postaje ekonomsko i administrativno-političko središte, što je zadržalo i do danas, a u najnovije vrijeme i najveće industrijsko središte u Jugoslaviji. Zagreb je i najznačajnije prosvjetno-kulturno središte sa Sveučilištem, koje djeluje od 18. stoljeća u Zagrebu, s brojnim znanstvenim i kulturnim ustanovama. Analogno njegovim funkcijama u našoj društveno-ekonomskoj sredini, mijenjala se i radna struktura stanovništva.

U vremenu od 1900—1931 godine broj poljodjelskog stanovništva relativno pada, no apsolutno on ostaje podjednak, ma da se veličina grada mijenjala. Industrijsko i obrtničko stanovništvo znatno je u to doba poraslo. Isto tako se povećalo i stanovništvo koje se aktivno bavi trgovinom, kreditom i prometom. Relativno manji porast u tom periodu pokazuje stanovništvo zaposleno u javnim službama, slobodnoj profesiji i vojsci. Do 1931. godine Zagreb se u staroj Jugoslaviji znatno brže razvijao kao trgovačko središte, a zatim kao industrijsko središte, a zaostajao je u svojoj administrativno-političkoj funkciji.

Društveno-ekonomske promjene koje su se zbile narodnom revolucijom i izgradnjom socijalizma, imale su velikog utjecaja i na promjene u strukturi stanovništva Zagreba. Prema popisu stanovništva od 1948., najveću grupu ekonomski aktivnog stanovništva čine radnici, dok po veličini drugu grupu sačinjavaju službenici i namještenici, te oni čine tri četvrtine aktivnog gradskog stanovništva. Dok je porast industrijskog stanovništva u to vrijeme rastao u skladu s općim porastom stanovništva, znatno se je povećao broj službenika i namještenika, što se može dovesti u vezu s time, da je Zagreb znatno porastao u svojoj ulozi administrativno-političkog središta NR Hrvatske.

Razvoj grada Zagreba od 1948—1953 godine, kada je izvršen posljednji popis stanovništva, očituje se u daljem porastu industrijskog stanovništva, te njegova osnovna funkcija industrijskog središta i dalje raste, u osciliranju broja stanovništva zaposlenog u trgovini i prometu, te u znatnom porastu lica zaposlenih u javnim službama, slobodnim profesijama i ostalim zanimanjima. S druge strane uvećao se i broj stanovni-

štva zaposlenog u poljoprivredi i to zbog toga, što se tada znatno povećalo i gradsko područje koje je uključilo i mnogo sela.

Prema zaključku pisca, Zagreb će i u budućnosti imati multifunkcionalan karakter. Industrijsko stanovništvo će rasti i biti najznačajnija grupa, njegovo trgovačko-prometno značenje porasti će u skladu s ukupnim porastom stanovništva grada i materijalnim prosperitetom u čitavoj državi, narasti će konačno i broj umirovljenika, dok će broj poljoprivrednog stanovništva i stanovništva zaposlenog u državnim i javnim službama ostati približno na istom nivou kao danas, odnosno ne će se mnogo povećati.

B. Pleše

BLANC A., *La Croatie Occidentale. Etude de géographie humaine*. Izdaje: Institut d'études Slaves de l'Université de Paris. Str. 437 i opširni apendiks (koji sadrži popis vrela; karte i planove, statističke podatke; bibliografiju, tabele, kao kopije karata, katastre, skice, fotografije na 133 str.). Paris 1957.

A. Blanc je prvi francuski geograf, koji je naučio hrvatski jezik i tri godine boravio u Zagrebu u svrhu proučavanja problematike, koju je razradio u ovoj opširnoj tezi. On je iskoristio brojna arhivska vrela, sve publikacije, sav kartografski materijal, koji se odnosi na ovaj prostor Hrvatske. Išao je i u Beč, da u tamošnjem bivšem ratnom, a sada državnom arhivu, iskoristi arhivski materijal. Isto tako je iskoristio materijal, koji se nalazi u Parizu, a odnosi se na ovaj prostor za vladavine Francuza. Bilo bi poželjno da je još pregledao arhivski materijal u Budimpešti, a odnosi se na važni vremenski period 19. stoljeća, osobito od 1868. godine; kao i Vatikan-ski, u kome se nalaze relacije biskupa Modruško-senjskih te Zagrebačkih. Ne znam, da li ima materijala i episkopija Plaška. Ako ga ima, onda je trebalo i njega koristiti. Iz knjige proizlazi, da je pisac dobro upoznao kraj po brojnim ekskurzijama, te je iz autopsije mogao upoznati komponente brojnih problema. Poznavajući dobru francusku antropogeografsku školu, čije je metode i primjere slične problematike prenio na hrvatski prostor, pisac je velikom marljivošću, predanošću i radom pregnuo da upozna ovaj kraj i dade o njemu do-

bru antropogeografsku tezu, kakovu u Hrvatskoj (pa ni u Jugoslaviji) slične nismo imali.

Pod pojmom »Zapadne Hrvatske« pisac nazivlje prostor, koji zaokružuju planine Velebit i Viševica, Snježnik, Gorjanci, Vukomeričke Gorice; rijeka Una, Koranska površ do Plitvica i dolina Gacke. U tom prostoru se nalaze porječja Kupe, Gacke, Dobre, Mrežnice i Korane. Taj prostor ima površinu 7500 km², na kome je bilo 9 političkih kotara, 490 katastarskih općina i 1664 naselja. Ovaj prelazni prostor između Primorja, Slovenije, Panonije, Bosne i Dnje Like, važan je radi svojih arhajskih društvenih oblika. Čini mi se, da je pisac točnije odredio međe ovom prostoru, i to kartografski i deskriptivno, on bi nas bio točnije mogao uvesti u problematiku ovog kraja.

U prvom dijelu (od 6—50 str.) opisuje prirodne elemente »le milieu naturel« (Planine, visoki krš, studen i snijeg, šume, depresije i polja, planinsku klimu, neplodnost tla, vode, niže krajeve, poplave, suše). Pisac se ne drži određene sheme ni šablone u prikazu, već kombinira probleme morfologije i klime. Time potencira kompleksnost, koja izvire iz relacija. Samo te relacije bi možda bolje proizlazile, kad bi se bili postavili posebno morfološki, posebno klimatski, posebice vegetacioni problemi, a onda se među njima potražile relacije. Time bi baza za kompleksnost bila bolje postavljena. Ovako su problemi vegetacije manjkavo prikazani. Na nekoliko mjesta se kasnije (str. 133—142) govori o regresu šume u ovom kraju. S time u vezi bi bilo važno negdje spomenuti probleme divljači i lova, koji u ovom kraju igraju i sada, a nekoć su imali i veću važnost. Začudno mi je, da pisac nije naveo bogatiju literaturu o kršu ovog kraja. Ali on nije istraživač fiziogeografske, nego antropogeografske problematike, kojoj posvećuje najveći dio svoje radnje (od str. 50 do konca).

On ulazi u antropogeografiju ove regije najprije sa kratkim prikazom »Les conditions historiques du peuplement« (prehistorijski prikaz, zatim: utvrde, putevi, okupacija Hrvata, naselja 15. stoljeća). Iako je kratko i sažeto pisac iznio probleme daleke prošlosti, koji se djelomično odrazuju na današnjicu, ipak je mogao nešto jače naglasiti značenje pravaca puteva u 14. i 15. stoljeću. Putevi preko ovog kraja su glavne arterije, kojima je komunicirao promet izme-

du Panonije i Primorja. Za Arpadovića i Anžuinaća su ti putevi (naročito za Ljudevita Velikog, te Pokreta na Slavonskom jugu) imali vrlo veliku važnost. Pisac zatim prelazi na problem: »Les deserts croats« (Hrvatska pustoš) koju su uzrokovali Turci u ovom kraju. Lijepo opisuje osvajanja i rušenja Turaka po ovom kraju na str. 67, ali, nije li naslov ovog poglavlja prejak izražen i donekle u kontradikciji sa str. 72. i 73, gdje se opisuje kraj (Prigorja i Plješevice) potpuno sačuvan od Turaka (»Une zone epargne«) i onda onaj djelomično opustošen od Turaka (»Une region partiellement depeuple«). Uslijed udara Turaka narod je iseljavao. Emigraciju je pisac, od str. 78—79, dobro opisao. Ali taj »region-tampon« (str. 79) nije mogao ostati nenaseljen, nego su nove migracije nastupile, koje su uzrokovala metanastazičke pokrete i ponovno osvajanje ovog kraja (La reconquete, str. 82). Pisac spominje samo neke migracije 17. i 18. st., a one u 16. st. ne navodi. Mislim, da bi mu bile u ovaj problem unijele mnogo svijetla knjige R. Horvata: »Monumenta Usocorum«, te J. Mala: »Uskočke seobe u slovenačke pokrajine (Naselja XVIII. Ljubljana 1924. god.). Sigurno bi pisac bio ovaj — važan za antropogeografiju — problem mogao bolje osvijetliti, kad bi, kako sam kaže na str. 94 »il faudrait verifier les resultats obtenues par des documents d'archives, mobiliser de connaissances juridiques et linguistique très étendues«. Obradujući ovaj problem migracija pisac nailazi na važni etnološki problem Vlaha (le probleme des valaques, str. 95.). Kad bi ova knjiga bila pisana samo za nas Hrvate, onda ne bi trebalo dublje ulaziti u ovaj problem, koji traži mnogo dublje obrađivanje, ali knjiga je pisana za Francuze i A. Blanc ulazi u ovaj problem Vlaha sa oskudnom literaturom samo da upozori Francuze na problem koji postoji za ovaj kraj, a koji ima velike posljedice za agrarnu geografiju ovog kraja, zatim za socijalnu problematiku.

U agrarnoj geografiji su — kako kaže A. Demangeon — nužno povezana tri faktora: stanovništvo, tipovi naselja i iskorišćavanje zemljišta. Pisac ne može za ovako rani vremenski period (16., 17. i 18. stoljeće) ući u demografske probleme, jer nema za to vremensko razdoblje statističkih podataka. Zato on prelazi na prikaz »formacije ruralnog pejzaža« (str. 103—106). U formiranju ovog pejzaža je

igrala glavnu ulogu socijalna zajednica »krvna zadruga«. Ona je utjecala na izgradnju tipa kuće, komšiluka, malog patronimičkog sela, na tipove iskorišćavanja zemljišta (osebunjak, baštinu — plemenštinu ili djedovinu — te skupni komunski zadrudni posjed — nazvan gmeinda), i napokon na socijalno uređenje stanovnika. Odnos između zadruge i plemstva kao zadruge i Vojne Krajine posebice je obrađen (na str. 115—122), jer je ovo važno za ovaj kraj. Naročito je lijepo obrađen odnos zadruge i seoske kuće (str. 123—125), zatim pojam sela za to doba, te evolucija naselja u 17. i 18. st. (str. 127—132). Zadruga je utjecala na krčenje šume (str. 134). Isto tako su Vlasi (»gens pastorum«) mnogo krčili šumu, jer su se oni bavili pastirstvom i ispašom. To krčenje šuma nam pokazuje toponomastika kao Paljevina, Paljugi, Opalinac, Palež, Opal, Palizak, Požagine, Požare, Ogorelac, Sječa i t. d. Ali pored toponomastike lijepo nam pokazuju i arhivska vrela (Krč, Krčić i t. d.). Dio iskrčene šume su upotrebljavali za sijanice, njive i oranice; dio je išao u izgradnju tipa naselja, koji je drukčiji u »civilnoj Hrvatskoj«, u Pokuplju i Prigorju, nego onaj u »Vojnoj Krajini«. Naselja su nastajala u 18. st. po naredbi, bilo bečke vlade, bilo kasnije francuske vlade. »Graničari« su u ovom prostoru svakako drukčije raspoređivali sela nego li oni »iz provincijala« gdje je vladao ban.

Nakon što je pisac obradio probleme formiranja seoskog pejzaža (kuće i naselja), on prelazi na drugi problem agrarne civilizacije, na prikaz »ruralne ekonomije pri koncu 18. st.« (str. 167—211). Ovo opširno poglavlje zahvaća prikazom pastirstva (l'activite pastorale) i to svinjarstva i žirenja; koza, planinske ispaše; ekstenzivnog stočarstva i njegove ekonomske funkcije; konjarstva. Ovo stočarstvo prikazuje u regionalnim varijantama.

Druga, važnija komponenta od ove pastirske, u regionalnoj ekonomiji, jest prikaz žitne polikulture. (»La polyculture cerealiere« — str. 181). U obradivanju ovih kultura važnu je ulogu igralo mišljenje i odredba, koju su njemački agronomi popularizirali, a to je pojam »Dreifelderwirtschaft«. Po tom poljskom sistemu dio zemlje se obrađivao, dio je bio na ugaru, a treći dio pod šumom. Obradivani dio, kao i onaj na ugaru, namijenjen je bio većinom žitaricama i to u ovom kraju se najvećma njegovao

proso, zatim pšenica, pa heljda (ili hajdina), sijerak, ječam i zob. Kukuruz se počeo njegovati u manjoj količini, tek koncem 18. st. Prinosi su ovih žitarica bili raznoliki u ovom kraju, kako to pisac donosi na str. 189—191. Druga kultura, koja se njegovala u ovom kraju bila je vinova loza. U ovu regiju unijeli su lozu u 15. st. benediktinci u Topukom, Kamenskom i Jastrebarskom, zatim Frankopani, pa brojni župnici i zagrebački biskupi. Pod pojmom »podkućnice« (str. 195—198) shvaćalo se u ono doba kategorije tla sa sjenokošama, vrtovima i voćnjacima.

Ali agrarna ekonomija, sistem kultura, način života seljaka koncem 18. st. i poč. 19. st. toliko se počeo mijenjati, da se s pravom može govoriti o »seljačkoj revoluciji« (str. 199.). U vremenskom razdoblju druge polovice 18. st. do druge polovice 19. st. nastale su brojne političke, socijalne i agrarne reforme, koje su utjecale i na život naroda ovog kraja. Fiziokratske reforme promulgirane u Beču patentom 1763. godine zahvatile su i ovaj kraj, po kome je Svarci, nedaleko Karlovca, bila preseljena plantaža dudova, zatim u okolici Varaždina, na Kordunu i Baniji. Ali agrarna evolucija je počela laganim tempom da se razvija, iako se opaža jača sjeća šume za izvoz i prvi počeci pilana; a u žitaricama kukuruz dobije prevagu pred ostalim. Sve je to nastupilo radi jače demografske evolucije. Prve statistike se javljaju u ovom kraju 1865. g., na osnovu kojih se može utvrditi da je Zapadna Hrvatska imala 1870. g. 341.815 stanovnika, to jest za 120.000 stanovnika više nego početkom 19. st. Interesantno je utvrditi, da je porast stanovnika bio veći u planinskom nego u nizinskom dijelu. Za ovo je stanovništvo važno promatrati ekonomske i socijalne probleme. Činjenica, da je stanovništvo više raslo u ovom kraju, nego li produkcija agrarnih prinosa, je vrlo važna. Zato je stanovništvo moralo uvoziti žito iz Mađarske i Italije. To je žito išlo većinom Savom do Siska i Kupom od Karlovca, odakle se distribuiralo po regiji. Razloge ovom sporijem tempu agrarnog razvoja imamo tražiti u agrotehničkoj pojavi (ovdje pisac ulazi u etnografsku tematiku ističući studiju B. Bratanića: »Oraće sprave u Hrvata«, Zagreb 1939.), zatim u načinu rada (bolje »nerada«, pasivnosti i otporu protiv novog načina rada). Protiv tih uzroka opadanja agrarne produkcije poduzimale su vlasti u

18. st., zatim Francuzi i opet Austrija razne akcije, ukidajući feudalne posjede u provincijalu i raspuštajući zadruge. Ali sa nekim nepovjerenjem je gledao narod te reforme i prelaz na individualni posjed. U tom zastoju, stagnaciji i regresu agrarnog života kraja, bude se nove ekonomske sile, koje će narod povesti na nove ekonomske puteve. Iz malenog domaćeg obrta, koji su njegovale zadruge bravara, kašikara, mlinara, tkalaca, lončara, kovača, opančara i t. d., oblikuje se i jača stalež obrtnika, uopće majstora. Oni postaju »embrion industrije«, kojoj sirovine daje šuma (posjed Batthiany, kasnije Thurn-Taxis, zatim Pleše, Holub, Michand). Ove obitelji sa stranim kapitalom eksploatiraju šume, izvoze drvo ili pak grade pilane. Zatim rudače u Gvozdu, Cabru, Rudama kraj Samobora, omogućuju stvaranje industrije. Produkte ove industrije preuzimlje trgovina, koja je i ranije bila razvijena sa sjelom u Zagrebu, Sisku, Ozlju, odnosno Karlovcu. Ali prava renesansa trgovine počinje u ovom kraju u 18. st. izgradnjom luka (str. 250), i to Trsta, Rijeke, Bakra i Senja. Ka ovim lukama su preko našeg kraja Zapadne Hrvatske, išle tri ceste nazvane Karolina (građena od Karlovca do Bakra); Josefina (građena od Karlovca do Senja) i Luisiana od Karlovca do Rijeke, izgrađene »s novci i Primorci« — kako kaže narod. Karlovac postaje ishodište ovih puteva s razloga, što se do njega prevozilo najprije Savom do Siska, pa onda plovnom Kupom od Siska do Karlovca. Jednoj »korabi« ili »tumbaču« (tako su se zvali tipovi lada), trebalo je 4—5 dana da se preveze teret od Siska do Karlovca, u dužini od 136 km. A kako su od Požarevačkog mira (1717. g.) Sava i Una sačinjavale državnu među između Austrije i Turske, tako je na tom pravcu nastao čitav niz ustanova sanitarnih, carinskih i vojničkih kao: čardaci, raštele, kontumaci i lazareti (str. 257.). Po ovom vođenom putu, kroz ove carinske i sanitarne postaje, preko ovih cesta razvila se ogromna trgovina, čiji obujam pisac opisuje na str. 258. i 259. Ali se razvio i posebni način života kirijaša i karavana. Katkad su se karavane sastojale od 100 kola, koja su vukli volovi. R. Bičanić i R. Strohal su opisivali taj promet i trgovinu. Uz te ceste su nastala nova naselja ili pojačala stara, gdje su bila prenočišta i skloništa kirijaša i karavana. (Pisac ih

navodi na str. 262.). U ta skloništa dolaze novi stanovnici kao Česi, Moravci, Sležani, Nijemci, Kranjci. U Napoleon-skim ratovima promet i trgovina po ovim putevima su opali s razloga, što je Engleska proglasila »kontinentalni zatvor«, te je uništavala sve brodove koji su za Francuze prenosili robu preko mora. Time je opala trgovina po moru i lukama. U regiji Zapadne Hrvatske oslabio je promet longitudinalnim pravcem prema moru, dok je oživio onaj transversalnim preko Sarajeva, Travnik, Kostajnice, Karlovca na Metljiku, Ljubljani i t. d. To je bio t. zv. »pamučni put«. A iza Napoleonskih ratova nastala je nova orijentacija trgovine u Mediteranu. Glavno skladište te trgovine bila je Odesa iza 1830. god., kao koncentraciono mjesto južnoukrajinskog žitnog prostora, odakle se prevozila jeftina pšenica ne samo za Jadran, nego i za cijeli Mediteran. I tako, dok je prije dolazilo žito iz Banata (Vojvodine i uopće Panonije), pa preko Save i Kupe na Karlovac, a iz Karlovca na more (Rijeka, Bakar, Senj), sad je to žito počelo ići obratno: iz Odesa na luke, a otale trima navedenim cestama na Karlovac i na kopno. Uslijed toga je počeo opadati promet po ovim cestama. Posljedice se ovog prometa pridružuju i drugim reformama kao dissoluciji patrijarhalnog zadrudnog života, propasti feudalizma, nestanku komšiluka, a jačanju gradskih središta i buržoazije. Najjači takav gradski centar je Karlovac. Među uspjelija poglavlja u ovoj knjizi je opis Karlovca (str. 262—280.) i to značenje njegovog položaja, funkcije tvrđave, razvoja grada, trgovačkog središta (po rijeci, sajmištu): razvoja društva (predio ladara, karabljara, Židovska Varoš), fizionomije i plana grada; hrvatskog žarišta i opadanja grada.

Nakon ovog temeljitog prikaza političkog, ekonomskog i socijalnog života druge polovice 18. st. i prve polovice 19. st., koji služi kao osnovna premisa za prelaz na prikaz sadašnjice, pisac u trećem dijelu svoje knjige prelazi na suvremenu evoluciju (»L'evolution contemporaine«). U bit prikaza sadašnjice ulaze neke komponente prošlosti, koje su u opadanju i rastvaranju, a javljaju se neke nove, koje naglo rastu i za sobom povode društveni život ovog kraja. U raspadanju su zadruge. Dioba posjeda je postala redovit pojav od 1895. g. Do ove godine je 50% stanovnika Hrvatske

i Slavonije živjelo zadrudno (str. 293.). Zadruge prelaze u »inokoštine«, u privatne posjede. Parcelacija raste, s njom nestaje višak stanovnika, koji seli. Ali u doba raspada zadruga, nastaje novi faktor vrlo važan u životu ovog kraja, a to je izgradnja željeznice i to od Zagreba preko Karlovca na Rijeku, te Lička. One su uništile karavane i kirijaške postaje, zatim dilažanse, koje su potpuno nestale tek pred Prvi svjetski rat. Prolaskom željeznice nastaje i jača industrija, u prvom redu drva (u Karlovcu, Ogulinu, Delnicama, Plaškom). Baron Kulmer je iznio plan, da se u Dugoj Resi sazida tvornica tekstila. Austrijskim, mađarskim i hrvatskim kapitalom se ta i započela graditi. Slično se pojačava produkcija rada u Bešincima (Banija), Vranovini, Topuskom, Samoboru, (u Rudama), zatim u Bregani, Petrovoj Gori. Ali ni željeznički promet, ni industrija, nisu mogle riješiti problem prenapučenosti kraja. Emigracija je jačala. Išli su u sezonsku seobu kao pokučarci, a žene kao »lastavice« (posluga po kućama i hotelima). Od 1870. g. USA su otvorile vrata emigraciji. To je postala »obećana zemlja« za emigrante, ali su selili još u Kanadu i u Francusku. Računa se, da su prije Drugog svjetskog rata neke obitelji dobivale po 500—600 dolara godišnje od emigranata. Iseljenici privatnici su obnovili selo. Zidali su kuće po gradski sa cijelim komforom, živjeli su visokim standardom. Ali Drugi svjetski rat, od 1941—1945. je strašno uništio ovaj kraj. Svuda se vide i danas ruševine, a 10% seoskog stanovništva je nestalo. U kotaru Čabra je 78% kuća porušeno, 50 sela je gotovo potpuno devastirano (str. 322.).

Poslije Drugog svjetskog rata se počelo obnovom. Agrarnom reformom od 1945. podijelilo se još preostale veće posjede, te je nastao državni posjedovni sektor, zadrudni i privatni. Ali stočarstvo je, osobito planinsko, znatno opalo; njegovanje kukuruza je znatno poraslo; agrotehnički aparati su se pomnožili. Ta agrarna evolucija nije svukud išla jednakomjerno. Ona se raznoliko razvijala u raznim mikroregijama ovog kraja. Prigorje i Plješivica su se uvijek isticali vinogradarstvom, koje je došlo u krizu. Gorski Kotar se isticao produkcijom krumpira i stokom. Pokuplje je proizvodilo kukuruz, pšenicu i njegovalo je stoku. Kordunska površ je imala nešto stoke i šuma. Opadanjem agrara,

jačanjem industrije i prometa standard se pojačao, a način života se promijenio. Selo — kuća (u komšilucima) je postalo selo — selo. Dok su prije bile zajedničke zgrade: peć, štagalj, pojate, komore, izice, sada svaka kuća hoće to da ima. Kuće se po građevnom materijalu, po tipu (od brvnare i čardaka prelaze na modernu kuću), po funkciji svog prostora evolviraju. Svaka kuća je domaćinstvo, koje ima svoje parcele. Parcelacija zemljišta raste. Tako se u Gorskom Kotaru i Prigorju broj parcela povećao za preko 75% (str. 392.). Prostor civilne Zapadne Hrvatske je došao do zadnjeg stadija u parcelaciji. Čitav kraj dobija električnu energiju, a time jača industrija. Nacionalizacijom stvara se i planifikacija. Jača i urbanizacija. Oblici kontakta između sela i grada rastu. Selo sve više ide u gradove na sajmište i tržnicu, u tvornicu i školu, u bolnicu i zabavište. Formiraju se gravitacijske zone gradova, gradske regije. Gradovi rastu (Zagreb je od 1931. g. narastao za 200.000 stanovnika). Te gravitacijske zone imaju Delnice, Ogulin, Duga Resa, Karlovac, Plaški, Sisak, Petrinja, osobito Zagreb. I nastaju migracije u ovim gradskim regijama, dnevne i sezonske. Ali ne moderniziraju se samo gradovi i gradići, nego i sela. Mentalitet se seljaka mijenja. Više se uči, zabavlja, više se troši mesa, bijelog kruha, tehničkih aparata. Uvodi se u sela sport. Nastaju nova središta u Gorskom Kotaru: Jasenak, Mrkopalj, Brod-Moravice, Vrbovsko, Ogulin, Delnice. U Baniji se jače razvijaju: Petrinja, Glina, osobito Karlovac, koji se u produženju na 8 km spaja preko Mostanja i Mrzlog polja do Duge Rese. Cio se ovaj kraj preobrazuje.

Preko ovog kraja Zapadne Hrvatske vrši se prolaz između Srednje Evrope i Mediterana; simbioza života primitivnog i modernog. On postaje kontaktna zona, na koji je utjecala historija i dala mu je bila funkcije barijere i bastiona. Ali tu je funkciju preživjela, kao i onu arhaizma. U njemu su ostali vidni elementi krša, koji su uvjetovali ekonomsku zaostalost. Tu je zaostalost pobijedio ekonomski, socijalni i civilizacijski utjecaj susjednih gradova: Zagreba i Rijeke, Siska i Karlovca; utjecaj željezničke pruge, preko koje svaki dan brojni vlakovi presijecaju ovaj zaostali prostor; utjecaj tvornice, koje sakupljaju radnike iz malih sela i ekonomski ih jačaju.

Time pisac završava ovu bogatu studiju.

Ovim je djelom pisac pokazao veliku geografsku, osobito antropogeografsku kulturu. Bit te kulture je poznavanje opće problematike naše nauke i njezinih najnovijih metoda. Neke je principe tih problema primjenio na regiju Zapadne Hrvatske, iznijevši evoluciju njezinih društvenih faktora na ovom prostoru zemlje, osobito u zadnja dva stoljeća, i to evoluciju demografsku, političku, etničku, socijalnu, etnografsku i ekonomsku. Sve je to isprepleo sa prikazima u mikroregijama, pokazavši trajni autogeni utjecaj prirode i onaj alogeni, unesen od ljudi iz raznih vladavina. U taj prikaz unosi rječnik najmodernijih prikaza kakav ne običajemo nalaziti u običnim šablonskim regionalnim prikazima.

Ovim je djelom naša hrvatska antropogeografija dobila izvrstan prikaz jedne naše regije, koja se ne će ubuduće moći prikazivati bez korišćenja izvoda iz ove knjige. Pisac se pokazao odličan istraživač ove regije. U tome mu mi, Hrvati, možemo biti zahvalni.

Ovim je djelom pisac dao model (paradigma), kako se ima obrađivati moderna regionalna antropogeografska studija. U njoj nema obične sheme ni šablone, nego regija nameće probleme, koje je pisac znao sabrati i sačkati u divan sklad spoznaje o jednom kraju. Promatramo li strukturu ovog djela, opazit ćemo jednu činjenicu, koju možda neki antropogeografi ne odobravaju, a mnogi je slijede. Pisac naime ne uzimlje problem po problem, koji onda potpuno obradi i na nj se više ne vraća, nego slijedi princip prikazivanja regije po vremenskim razdobljima. (Najvećma do 18. st., zatim 18. stoljeće, pa 19. st. i današnjicu). Slijedeći ovaj princip etapnog prikazivanja regije, mora pisac jedan problem raskomadati u nekoliko dijelova i prikazati ga u pojedinim vremenskim razdobljima. Zato pisac govori na pr. o demografiji ovog kraja na str. 211, zatim na str. 312, nakon toga na str. 404. Slično je sa prikazom zadruge, sječe šume i t. d. Koji je princip bolji u regionalno-antropogeografskim prikazima, o tome se daje raspravljati. Po principu koncentracije argumenata, studija bi dobila karakter zbornika, u kojoj je svaki problem za sve vremenske etape zajednički prikazan. Po ovom drugom principu komadanje istog problema i prikazivanje iste regije u raznim vremenskim razdobljima, izbjegavamo karakter zbornika (u kome manjka monolitnost), jače i logič-

ki povežujemo niti raznih problema za jedno vremensko razdoblje i dobijemo bolji uvid u spoznaju evolucije regije. Možda će se nekom učiniti, da u ovoj studiji ima previše historije, ekonomije, demografije; manje regionalne, a više opće problematike. Sve se to može učiniti onim geografima, koji ne slijede puteve moderne regionalne antropogeografske škole, kakova se ona njeguje u Francuskoj. Historičaru, ili etnologu, ili ekonomisti učiniti će se možda da ima premalo historije, ili etnologu etnologije i etnografije, ekonomisti ekonomije. Ali antropogeografu je osnovna kategorija prostor regije, na kome su se više ili manje odvijali ovi društveni faktori. Antropogeografu nije svrha da samo analitički prikaže jedan društveni faktor neke regije, već da dađe prikaz sintetičkog razvoja svih društvenih faktora jedne regije. Tako je postupio i A. Blanc za ovu malo poznatu regiju, zapadnu Hrvatsku. Što antropogeograf ima više analitičkih studija jedne regije, on će bolje moći prikazati sintezu u regionalno-antropogeografskoj studiji; što ih ima manje, to mu je teže dati sintezu. Tako je našem piscu bilo teže dati regionalno-antropogeografsku studiju zapadne Hrvatske, jer nije imao analitičkih antropogeografskih rasprava ovog kraja. On je morao da sastavlja najprije analitičke studije za ovu regiju, a onda da iz njih stvori sintezu. U tome je bio teži rad našeg pisca, koji je znao savladati i ovu poteškoću.

I. Rubić

BUKUROV B., Udeo i mesto Vojvodine u ratarskoj proizvodnji Jugoslavije, Zbornik za prirodne nauke, sveska 11, str. 5—26, Matica srpska, Novi Sad 1956.

Posle iscrpnih statističkih podataka i primera koje je pisac izneo na prednjim stranicama rada jasno se vidi koliki je značajan udeo Vojvodine u ratarstvu naše države. Povoljne fizičko-geografske i fito-geografske prilike omogućile su da se 87% teritorije Vojvodine smatra poljoprivrednom površinom. Od obradivih površina 95% su oranice, 3% su livade, manje od 2% su vinogradi i manje od 1% su voćnjaci. Pisac ističe da oranične površine najvećim delom služe za žita (75%), zatim za industrijske biljke (11%), stočno-krmno bilje (9%), povrtno bilje (4%) i za ugare (1%).

U proizvodnji kultura cele naše države Vojvodina je 1954 godine zauzimala prvo mesto u proizvodnji: ricinusa, muhara, suncokreta, šećerne repe, stočnog graška, maka, konoplje, grahorice, sirka, graška, kukuruza, lucerke i ječma. Drugo mesto zauzimala je u proizvodnji: paprike, pšenice, mrkve, patlidana, crnog i belog luka, ovsa i hmelja. Treće mesto je zauzimala u proizvodnji: dinja, lubenica, sočiva, soje, grožđa i stočne repe. Četvrto mesto je zauzimala u proizvodnji: duvana, krompira, kupusa, pasulja, pirinča, pamuka itd.

Na kraju svoj zanimljiv rad pisac završava ovim rečima: »Vojvodina danas predstavlja žitnicu Jugoslavije i glavnog proizvođača industrijskog i stočno-krmnog bilja. Ali ako se njoj posveti veća pažnja, ako se predelima otetimi od rečnih stihija i živoga peska da još i nešto više, Vojvodina može da postane i jedan od najglavnijih ratarskih predela Srednje Evrope».

J. F. Trifunski

HOFFMAN G. W., Yugoslavia in transition: Industrial expansion and resource bases. Economic geography, sv. 32, br. 4, str. 294—315. Worchester Mass. 1956.

Autor, profesor geografije na univerzitetu u Teksasu putovao je Jugoslavijom 1953 godine i u ovom članku raspravlja o industrijalizaciji naše zemlje.

Polazeći od važnosti geografskog položaja Jugoslavije, te stvaranja stare i nove Jugoslavije, autor konstatira da je nova Jugoslavija započela industrijalizaciju u neobično teškim uslovima, u višenacionalnoj, zaostaloj agrarnoj zemlji, koja je u II. svjetskom ratu bila do temelja razorena.

Autor naročitu pažnju posvećuje utjecaju jake industrijalizacije na zaostalu agrarnu sredinu.

Iz članka se vidi udio stranog kapitala u privredi stare Jugoslavije, te njena zaostalost na svim poljima. Skoro 80% stanovništva je bilo poljoprivredno. A 1945 kapacitet jugoslavenske industrije kretao se od 20—40% predratne proizvodnje.

Za snažnu industrijalizaciju je potrebna sirovinaska baza, radna snaga o čemu autor govori, ali i društveno uređenje, koje daje materijalnu podršku industrijalizaciji, što autor indirektnim putem priznaje. Jugoslavija obiluje ve-

likim prirodnim bogatstvima, ima mladu radnu snagu, a poslije II svjetskog rata započela je industrijalizaciju. Najprije je izvršena nacionalizacija industrije i rudarstva, a 1946 godine je obnovljena razrušena privreda.

Petogodišnji plan (1947—1951) imao je za cilj stvaranje materijalne baze socijalističkom društvu. U njemu je težište na izgradnji teške industrije, kao i čitavog niza novih industrijskih grana. Plan je predvidio odnos između vrijednosti agrarne i industrijske proizvodnje u 1951 36:64 prema 55:45 u 1939. 68% svih investicija ulaže se u industriju i transport. Veće investicije su uložene u Makedoniju, Crnu Goru i naročito Bosnu i Hercegovinu, koja raspolaže sa velikim prirodnim bogatstvima. Petogodišnji plan se trebao ostvariti uz pomoć SSSR-a i »satelitskih država«.

Prekid odnosa sa SSSR-om (1948) stvorio je velike poteškoće u izvršenju industrijalizacije, a zapadne zemlje tad su pomogle razvitku jugoslavenske privrede sa oko 1.500 miliona \$ (računajući UNRRA i vojnu pomoć).

Autor konstatuje da se privreda naše zemlje neprekidno mijenja, a naročito upravljanje sa privredom. Značajne su mere decentralizacije i komunalnog uređenja.

Mlado aktivno stanovništvo (15% sveg stanovništva je između 25—49 godina starosti), velika prirodna bogatstva svih vrsta sirovina, osim kamenog uglja, omogućuju industrijalizaciju. Autor ističe porast proizvodnje u Bosni i Hercegovini, kao i nesrazmjer proizvodnje i rezervi uglja u Sloveniji. Odlične tabele prikazuju proizvodnju i rezerve uglja u cijeloj državi i po bazenima. Ostale tabele pokazuju lokaciju rudišta i industrijske centre.

O transportu piše opširno i ističe razlike u vremenu izgradnje prometnih linija na S i J naše zemlje. Zatim govori o velikoj izgradnji željezničke mreže poslije II. svjetskog rata. Ističe reljefne poteškoće u izgradnji prometne mreže između Primorja i unutrašnjosti.

Odras industrijalizacije se vidi u povećanoj industrijskoj i rudarskoj proizvodnji, koja je u 1954 bila za dva puta veća nego u 1939. Naročito se razvila teška industrija. Centar crne metalurgije je Zenica, čiji je kapacitet 450.000 tona čelika godišnje. (Danas, 1958 oko 700.000 tona). To je prvi i najveći kombinat crne metalurgije u Jugoslaviji.

Jesenice su drugi centar proizvodnje čelika, dok autor pogrešno tretira Sisak kao kombinat, jer misli da je u njemu izgrađena koksara. To su glavni centri crne metalurgije u Jugoslaviji.

Proizvodnja čelika je porasla od 235.000 tona na 616.000 tona u 1954, a 1960 iznašaće preko 1 milion (to je već postigla u 1957).

Autor pokušava shvatiti probleme i perspektive industrijalizacije Jugoslavije. Geografski razmatra mogućnosti razvitka pojedinih dijelova naše zemlje, koji imaju svoje specifičnosti. Napredniji krajevi na S i zaostali na J, velike rezerve sirovina, njihov pogodan položaj kao i dobra organizacija daju dobre izgleda za daljnju industrijalizaciju.

Novo planiranje predviđa dalju izgradnju teške industrije, ali i bolje iskorišćavanje već postojećih kapaciteta

»Geografski položaj Jugoslavije, njena prirodna bogatstva, i velike razlike u kulturi su istovremeno elementi snage i slabosti.«

Autor se služio brojnom literaturom, dao je odlične grafikone. Tako se na pr. iz table VI (307) vide udaljenosti naših željezara od rudnika uglja (kamenog i mrkog), te željezne rudače i koksara. Vidimo da na pr. Zenica ima koks na licu mjesta, a ruda na 80 i 250 km udaljenosti. Četiri odlične fotografije — Sisak, Jesenice, hidrocentrala Vuzenica i slika Neretve (ali ne u Bosni, kao što je to napisano, već u Hercegovini), sa dobrim tumačenjem, upotpunjuju ovaj solidan članak.

Kad ne bi bilo sitnijih štamparskih grešaka (kao na pr. umjesto Titograda titogradski, označen kao grad, ili Murska Sobota označena kao grad od 94.000, a treba biti kotar na str. 296) kao i spominjanja komunističke države, članak bi bio još bolji. Članak je pisan veoma objektivno i američki čitaoci mogu dobiti prilično vjernu sliku industrijalizacije Jugoslavije. Posljednje godine razvitka naše privrede dokazuju još bolje pravilost politike industrijalizacije u zaostaloj agrarnoj zemlji.

M. Bjelovitić

KOJIĆ B.: Razvitak turizma na otoku Lošinju, Anali Jadranskog instituta, sv. I, str. 205—296., Zagreb 1956.

Ranom razvoju turizma na Istočnom Jadranu pogoduju isti faktori, koji su bili važni i za turističku izgradnju fran-

cuske i talijanske rivijere. Već u drugoj polovici 19. st. istočna obala Jadrana povezana je dobrim željezničkim vezama sa susjednim urbaniziranim područjima Srednje Evrope. Prirodne privlačnosti i pogodnost pojedinih mjesta u Istri i Hrvatskom Primorju, osobito za razvoj lječilišnog turizma, ubrzo dolazi do izražaja. Opatija se iz ribarskog naselja naglo razvija u veliko turističko središte, a turizam podiže Volosko i Lovran, te Kraljevicu i Crikvenicu. U tome razdoblju Lošinj postaje prvi turistički otok na našem Jadranu, a Mali Lošinj se ubrzo razvio u turističko naselje, po značenju odmah iza Opatije.

Počeci turizma na otoku Lošinj u uskoj su vezi s proučavanjem klime i vegetacije, koje je počeo 1879. Ambroz Haračić, profesor lošinjske Pomorske škole. Objavljeni rezultati o klimi Lošinja zainteresirali su mnoge strance, a osobito medicinske stručnjake, koji postaju i prvi turistički posjetitelji. Blaga lošinjska zima sa ugodnim temperaturama i vlagom, znatnom insolacijom, a bez jake bure, vrlo je pogodna za oporavak bolesnika. Radi ovakvih osobina Mali i Veliki Lošinj su ubrzo proglašeni lječilišnim mjestima (1892.). Pored klimatoterapeutskih prednosti, ljepote pejzaža sa bujnom mediteranskom vegetacijom i tihog i jednostavnog života, razvoju turizma pogoduju i drugi momenti. U periodu uspona pomorstva, M. i V. Lošinj su se razvili u ljepo uređena mjesta s brojnim vilama i udobnim kućama, tako da se već u prvo vrijeme mogao osigurati smještaj znatnog broja posjetilaca. Vrlo dobre prometne veze s Trstom i Pulom omogućile su lak pristup ovom perifernom kvarnerskom otoku. No osobito je važna lokalna inicijativa, koja je neprekidno bila vrlo značajan faktor u razvoju lošinjskog turizma. Dok je u Opatiji inicijativa za turističku izgradnju došla iz finansijskih krugova Južne željeznice, na Lošinj je cijelo stanovništvo prihvatilo turizam kao sretno rješenje u trenutku krize pomorstva i brodogradnje. Zahvaljujući lokalnoj inicijativi pristupa se pošumljivanju pojedinih predjela, uređenju parkova, šetališta i planinarskih staza. Lokalnom se inicijativom i vlastitim sredstvima podiže turističko ugostiteljstvo, uređuju kupališni predjeli i ostvaruju brojne korisne zamisli.

Turizam na Lošinj dosiže najveći uspon u razdoblju 1893—1914. Turistički promet se naglo povećava, tako da re-

kordne godine 1913. iznosi preko 8 tisuća posjetilaca. Glavna je zimska, lječilišna sezona, no ona se sve više produžuje i na ljetnu. U ovom razdoblju u M. i V. Lošinj izgrađen je veliki broj turističkih objekata. Oba naselja postaju napredna i dobro uređena mjesta sa brojnim kulturno-socijalnim, javnim i zdravstvenim ustanovama, komunalnom službom i privrednim organizacijama. Ekonomska važnost turizma neprekidno raste, tako u najuspješnijoj sezoni (1913) ukupni prihod prema procjeni iznosi 4 mil. kruna. Jednako je bilo važno i posredno ekonomsko djelovanje turizma na privredu otoka. Posebno treba istaći da se turizam na Lošinj javlja upravo u vrijeme teške krize pomorstva na jedra i drvene brodogradnje. On je u znatnoj mjeri spriječio propadanje M. i V. Lošinja i pridonio njihovom gospodarskom i demografskom podizanju.

Razdoblje talijanske vladavine je općenito vrijeme nazadovanja lošinjskog turizma. Lošinj se sistematski zapostavlja u korist talijanskih turističkih centara. Istovremeno slabi i finansijski efekat, jer se posve izmijenio karakter turizma. Nasuprot nekadašnjoj glavnoj zimskoj sezoni sa posjetiocima, koji su se duže vremena zadržavali na Lošinj, prevladavaju sada kratkotrajni posjeti u ljetnoj sezoni.

U poslijeratnom razdoblju Lošinj je ostao tipično ljetovalište sa razmjerno kratkom sezonom u ljetnim mjesecima. Broj posjetilaca je prilično velik, ali još uvijek znatno zaostaje za onim u glavnim turističkim mjestima Kvarnera. Opažaju se tendencije za produženje sezone, jačanjem lječilišne funkcije i poboljšanjem organizacije turizma. Međutim daljnje unapređenje turizma zavisi od rješenja nekoliko važnih faktora. Osnovni je problem opskrbe vodom područja M. i V. Lošinja (iz Vranskog jez.), a zatim snabdjevanje otoka jeftinom električnom energijom. Pored neophodnosti uspostave brzog putničkog prometa, velika korist bi bila povezivanje Lošinja sa Jadranskom turističkom cestom pomoću ferryboata Brseč—Porezine.

Autor je detaljno prikazao razvojne karakteristike otoka s najstarijom turističkom tradicijom na Istočnom Jadranu i podkrijepio ih brojnim interesantnim citatima. Ovaj rad predstavlja dragocjeni prilog upoznavanju problematike našeg turizma i društveno-ekonomskog razvoja otočnih prostora.

M. Sić

KRSTIĆ O., *Planinski i šumski pašnjaci Jugoslavije*. Str. 652, sl. 156. Beograd, 1956.

Travnjaci (pašnjaci i livade) zapremaju kod nas 41,8% od sveukupnoga zemljišta. Planinski travnjaci prema podacima šumske statistike zapremaju 803.500 ha, a locirani u pojasi iznad šuma 1500—1600 m. Ovako shvaćeni planinski pašnjaci bi odgovarali pojmovima ekologije, odnosno fitocenologije t. j. to su klimatogene zajednice (klimaks vegetacije), iznad gornje granice šuma. Šumska statistika iskazuje i šumske livade (državna službena statistika ih ne poznaje, odnosno ubraja ih u šume) 2.043.500 ha, dakle po šumarskoj statistici je ukupno planinskih i šumarskih pašnjaka u našoj zemlji 2.208.949 ha. Sto se tiče službene državne statistike ima sveukupno travnjaka 5.979.121 ha sa kategorijama: 1. Nizinski pašnjaci u pojasi ispod 750 m — 1.912.181 ha, — 2. Planinski pašnjaci (iznad 750 m) — 1.166.632 ha, 3. Pustopašice na kršu — 904.979 ha i 4. Livade u svim visinama — 1.995.429 ha. Ovo malo statistike govori ne samo o važnosti planinskih i šumskih pašnjaka i travnjaka uopće, nego i već odavno potrebnoj publikaciji namijenjenoj planinsko pašnjačkim problemima, a to je baš ova nedavno izašla knjiga ili bolje reći monografija o našim planinskim i šumskim pašnjacima.

Letimični osvrt na poglavlja uvjerava nas o njenoj svestranosti. U općem dijelu autor iznosi definiciju i klasifikaciju pašnjaka. Drugo poglavlje je posvećeno geografiji (rajonizaciji) pašnjaka. Poglavlja o geologiji, tlu i flori upoznavaju nas s prirodom pašnjaka. Za praksu su značajna poglavlja o metodologiji za izradu privrednih osnova i uređenju, o eksploataciji, melioraciji i podizanju pašnjačkih šuma. Osvrnuti ćemo se na neka poglavlja.

Klasifikacija se pašnjaka može provesti na razne načine. Kao na pr. po načinu postanka (genetska klasifikacija) su travnjaci trajni (prirodni) i privremeni (vještački). Kod geografske klasifikacije razlikuju se nizinski pašnjaci do 300 m (ravničarski, brežuljasti, šumsko-nizinski i nisko-brežuljasti primorskog krša) i visinski iznad 300 m (dolinjski, brdski u obešumljenom kraju, kraški visinski pašnjaci, visinski šumski pašnjaci i planinski pašnjaci).

Stanje naših planina t. j. planinskih pašnjaka je blizu kritičnom. Gotovo ih

je 50% degradirano. Ako prema šumarskoj statistici ima cca 1.800.000 ha planinskih pašnjaka, tada prema navodima autorovim je na razne načine prevedeno u degradirane planinske pašnjake: 1. livada tvrdače 5%, 2. Planinske vrištine 6%, 3. Polegla klekovina 5%, 4. Kričulj bor 2,4%, 5. Degradacija usljed erozije, denudacije 17% i 6. Krajnja golet 12%. S jedne strane stihija prirode (erozija, denudacija), a s druge strane ekonomska stihija neprestano smanjuje produktivnu sposobnost naših planinskih pašnjaka. Ovome se mora stati na kraj u najskorije vrijeme. Porast pučanstva, te naše i svjetske ekonomske prilike prisiliti će nas na to, pa mi to i ne htjeli. Prirodna i ljudska stihija stoljeća, ako ne tisućljeća su carevale na našim planinama. Vrijeme je da se uredi ekonomija planinskih pašnjaka i provede melioracija istih. O ovome govori zadnje poglavlje.

Melioracije treba usmjeriti da se sveđe na najmanju mjeru razorne snage erozije i denudacije. Zaštiti treba biljni pokrov i tlo, te urediti ekonomsko-socijalne odnose u planini. U ovim nastojanjima je knjiga »Planinski i šumski pašnjaci Jugoslavije« došla u dobar čas, za kojom se podugo osjećala potreba.

J. Kovačević

LICHTENBERGER E. i BOBEK H., *Zur kulturgeographischen Gliederung Jugoslawiens, Geographische Jahresbericht aus Österreich XXVI Bd., Geographisches Institut der Universität Wien, str. 78 —154, sa 2 karte u prilogu. Beč 1956.*

Svaki prilog regionalnoj podjeli Jugoslavije prima se sa interesom, jer je problematika važna i uvijek aktualna. Ovaj je rad dočekan s osobitom znatiželjom, jer je iniciran i u suradnji napisan od poznatog austrijskog geografa i dobrog poznavaoca naše zemlje, profesora H. Bobeka. Najnovija promatranja, iznešena u radu, vršena su tokom 20 dnevne naučne ekskurzije 1955. god. a za opća pitanja konzultirana je važnija literatura.

Šteta je, što autori nisu mogli konzultirati rad prof. Roglića o regionalnoj podjeli Jugoslavije (Geografski glasnik, XVI—XVII, Zagreb, 1955. god.). Začuduje međutim zašto nisu koristili raniji rad prof. Roglića o geografskom položaju i ekonomskom razvoju FNRJ (Geo-

grafski glasnik, XI—XII, Zagreb, 1950 god.), jer bi u njemu naši misli o suvremenom stanju i tendencijama općeg ekonomskog razvoja FNRJ i pojedinih regija. Ta problematika nije dovoljno obrađena u radu navedenih autora, a ona je upravo jedan od bitnih elemenata u promatranju i izdvajanju pojedinih regija.

Autori izdvajaju Jugoslaviju u četiri kulturno-geografske zone: 1. Srednjevjekovnim utjecajima oblikovano područje (kontinentalni dio Slovenije, uža Hrvatska, Lika, Srijem i Slavonija), 2. Mediteransko kulturno područje (uže mediteransko područje Južne i Srednje Dalmacije, prelazno područje Sjeverne Dalmacije, Hrvatsko Primorje, Istra i mediteranski dio Slovenije, prelazna zona dalmatinskih polja, Južna Hercegovina i jezgra Crne Gore), 3. Orjentalnim utjecajima oblikovano područje (istočni dio Jugoslavije uključivši i južni dio Srbije) i 4. Središnju zonu (prostor bosanskih kraških polja, unutrašnja bosanska jezgra, sjeveroistočni dio Crne Gore i Sjeverna Hercegovina, te Srbija u porječju Ibra i njezinom sjevernom dijelu).

Pri izdvajanju navedenih područja autori vode računa o reljefu i klimatsko-ekološkim uvjetima, ali im osnovu za izdvajanje daju elementi pejzaža (seoskog i gradskog) stvoreni različitim kulturnim utjecajima (došlih mahom izvan današnjeg jugoslavenskog prostora).

Za regionalno izdvajanje naše zemlje ovakav kriterij nije dovoljan, a daje i mogućnost za namjerne prikaze. Autore međutim opravdava činjenica, što je ovakvo »zoniranje«¹ Jugoslavije inicirano upravo u našoj zemlji, što oni u tekstu i spominju. Steta je što autori ne iznose konkretnije podatke o granicama pojedinih kulturnih zona i njihovih manjih dijelova i što su odlomci općeg karaktera potpuni obrađeni od pojedinih kulturnih zona. Usprkos tome, rad je vrijedan prilog pitanju regionalne razdiobe Jugoslavije, jer iznosi nove pejzažne elemente, koje pri regionalnoj razdiobi treba uzeti u obzir.

I. Crkvenčić

MALEZ M., Pećina Medvedica (Ogulin). Geološki vjesnik, svezak X., str. 71—82. Zagreb 1957.

Nakon ranijeg prikaza Đulinog ponora, autor daje rezultate istraživanja i drugog speleološkog objekta u Ogulinu,

pećine Medvedice. Ovim je radom upotpunjeno poznavanje ogulinskog podzemlja, važno osobito radi rješavanja nekih hidroenergetskih problema.

Pećina Medvedica nalazi se nešto sjevernije (oko 200 m) od Đulinog ponora, u blizini željezničke pruge. Do njezina ulaza (323 m aps. visine) dolazi i u njoj se nastavlja kameno korito nekadašnjeg otvorenog toka rijeke Dobre. Dužina glavnog kanala iznosi 410 m a ukupna dužina do sad istraženih hodnika i kanala iznosi oko 750 m. Pećina je formirana u sivim, bituminoznim i zdrobljenim vapnencima, pretežno gromadastim, a rjeđe debelo uslojenim, koji su zahvaćeni brojnim dijaklazama, osobito smjera S—J. Na mjestima gdje ovaj glavni pravac dijaklaza sijeku dijaklaze smjera I—Z i SI—JZ, došlo je obično do postanka dvorana, odvojaka, hodnika i kanala. Cijeli pećinski sistem, predisponiran je prema tome dijaklazama, a u zadnjem dijelu i slojnim ploham, a nastao je erozijom rijeke Dobre. Pored erozivnog rada tekućih voda, za postanak šupljina značajan je i korozivni rad, kao i djelovanje voda cijednica i nakapnica (subterne škrape).

U hidrološkom pogledu pećina Medvedica predstavlja aktivan objekt. U njezinom završnom dijelu neprekidno teče podzemna Dobra. Pored toga većim dijelom pećine teče potok iz sifonskog jezera, koje prima vodu podvodno iz pravca Đulinog ponora. Pri višem nivou rijeke Dobre, voda probija kroz pokrajnje kanale, a za njezinog maksimalnog vodostaja i kroz ulaz pećine, kada se vodom ispuni cijelo podzemlje. Radi nedovoljnog odvodnog kapaciteta, dolazi tada do uspora vode u pećini i s tim u vezi od taloženja mulja i pijeska, kojih ima u znatnim količinama. Istraživanja ogulinskog podzemlja su pokazala da Đulin ponor i pećina Medvedice vrše zajedničku hidrološku funkciju. Oni čine podzemni sistem, koji odvodi vodu rijeke Dobre prema sjeveru (Gojaku).

M. Sić

MICEV K., Florata na Taorska-ta Klisura, Godišen zbornik, prirodno-matematički odel, kn. 5, Filozofski fakultet, str. 1—54, Skopje 1952.

Taorska Klisura leži između Skopske kotline na severo-zapadu i Tito-veleške na jugoistoku. Po svome položaju i prirodnim osobinama ona pretstavlja za-

nimljivu oblast za proučavanje biljnog sveta. Pomenuta klisura najpre ima raznovrstan geološki sastav, zatim se nalazi na prelazu različitih klima — sredoziemne i kontinentalne, i stoga u njoj se sreću pojedine biljke koje dostižu svoju krajnju granicu u širenju.

Kroz Taorsku Klisuru pisac je priredio četrnaest ekscurzija u razna godišnja doba. Tako je bio u mogućnosti da utvrdi veliku raznovrsnost biljnog sveta. Taorska Klisura ima 79 biljnih familija, 367 rodova i 739 vrsta. Zasluga je autora što je prvi pronašao 14 biljnih familija (142 roda, 413 vrsta) za koje se do sada nije znalo da postoje u ovoj oblasti. U celini rad K. Miceva imaće dobar značaj za sve one koji žele da upoznaju fitogeografske odlike gornjeg Povardarja.

J. F. Trifunski

MICEV K., Tipološka klasifikacija livada i močvarnih livadnih i nizinskih zajednica vodenjara Makedonije (Typologische Gliederung der Niederungswiesen und Sumpfwvegetation Mazedoniens). Folia balcanica I, 6, 29—33. Skopje 1957.

Autor na osnovu dosada objavljenih radova o biljnim zajednicama nizinskih i močvarnih livada i zajednica vodenjara, vegetacije Makedonije i na osnovu vlastitih istraživanja donosi tipološku klasifikaciju navedenih zajednica s kritičkim osvrtom. Zajednice vodenjara pripadaju razredu tršćaka Phragmitetea, odnosno redu tršćaka Phragmitetia, koji je zastupan s tri sveze: a) Tršćaci-Phragmitium communis s asocijacijom: Scirpeto-Phragmitetum, b) Beckmannion s asocijacijom Scirpeto-Alopecuretum arecti (dviye subasocijacije: Typicum i Beckmannietosum eruciformis), i c) Sveza pirovine i rogoza Glycerieto-Sparganietum s asocijacijom Glycerieto-Sparganietum i d) Sveza visokih šaševa Magnocaricin elatae s dvije asocijacije: Caricetum elatae i Cyperetum longi (četiri subasocijacije: Typicum, Carietosum rinariae, Carietosum acutiformis, Ranunculetosum repentis).

Močvarno nizinske livade pripadaju razredu Molinio-Arrhenatheretea, odnosno redu Arrhenatheretalia svezi Trifolion resupinati s tri asocijacije: Hordeto-Caricetum distantis (tri subasocijacije: Trifolietosum cincti, Rottboellieto-

sum digitatae i trifolietosum resupinati), Cynosureto-Caricetum hirtae (3 subasocijacije: Trifolietosum patens, Ranunculetosum acris, Ranunculetosum velutini) i Trifolietosum nigrescentis — subterranei (3 subasocijacije: Rumicetotum acetosellae, Typicum, Ranunculetosum neapolitam).

Klasifikacija močvarnih i dolinskih livada i zajednica vodenjara Makedonije izvedena prema osnovnom ekološkom faktoru za postanak i razvoj navedenih zajednica t. j. prema uticaju vode. Nomenklatura je uobičajena suvremena geobotanička nomenklatura.

J. Kovačević

MIHAJLOVIĆ—MATIĆ D., Paličko Jezero, regionalno-geografski prikaz, Zbornik Matice srpske, serija prirodnih nauka, 9, str. 80—90, Novi Sad 1955.

Posle kratkog pregleda položaja i veličine Paličkog Jezera, autor iznosi rezultate regionalno-geografskih promatranja. Postanak jezera je naročito ispitivan. Autor ukazuje na nemogućnost ranije pretpostavke da je Paličko Jezero fluvijalnog porekla. To dokazuje visinski odnos jezera i okolnog zemljišta, zatim nedostatak rečnog nanosa. Paličko Jezero ustvari predstavlja jedan dublji deo ispunjen vodom zaostao još iz glacijalnog doba kada je Panonska nizija bila predstavljena vodenim tokovima, jezerima i barama.

Na osnovu meteoroloških elemenata autor ukazuje da Paličko Jezero leži u oblasti koja ima umereno-kontinentalnu klimu. Ona se odlikuje relativno malom količinom padavina, znatno visokim temperaturama i izrazitim amplitudama. Jezerska voda je poreklom od atmosferskih taloga. Zbog toga količina vode nije stalna. Promene se javljaju periodično u određenim razmacima vremena upravljajući se prema padavinama. Jezero nema stalne prirodne pritoke. Vodu gubi uglavnom isparavanjem.

U narednim odeljcima govori se o biljnom i životinjskom svetu Paličkog Jezera i njegovim privrednim odlikama. Privredno iskorišćavanje jezera počelo je još u XVIII veku. Danas je Paličko Jezero značajno po ribolovu, eksploataciji trske, kao lečilište, kupalište i odmaralište. Jezero je vezano tramvajskom prugom sa Suboticom. Posle Prvog, a naročito posle Drugog svetskog rata ono se sve više uređuje.

Na kraju autor predlaže da se što pre reši pitanje dovođenja vode u Paličko Jezero jer je ono sada u fazi izumiranja i zato bi njegovo privredno ikorišćavanje u današnjem obliku nestalo. Rad Dušice Mihajlović-Matić je vrlo sadržajan, dobro obrađen i ima praktičnu vrednost.

J. F. Trifunoski

NIKOLIĆ R., Stanovi u lesu u Vojvodini, Zbornik za prirodne nauke, sveska 11, str. 27—58, Matica srpska, Novi Sad 1956.

Ova zanimljiva i sadržajem bogata studija bavi se proučavanjima stanova u lesu u Vojvodini. Ispitivanja uglavnom potiču iz 1948—1955 godine. Tada je pisac bio u mogućnosti da vrši terenska proučavanja u raznim delovima Bačke, Banata i Srema. U ovom radu izloženi su rezultati koji se odnose na pojavu i činioce koji su uslovljavali stanove u lesu, zatim prikazani su način građenja, položaj, tipovi i njihovo geografsko rasprostranjenje.

Pisac je utvrdio da je, zahvaljujući prostranim površinama lesa i njegovim osobinama, stanovanje pod zemljom u Vojvodini bilo zastupljeno od mlađeg kamenog doba pa preko narednih epoha sve do današnjih dana. U pojedinim epohama takvo stanovanje je bilo u širim razmerama, a u drugim manje i ređe. To je zavisilo od jačine uticaja pojedinih činioaca: kulturni, ekonomski, politički itd. Danas ovakav način stanovanja ima privremeni karakter.

Gradevine u lesu služe kao ljudski stanovi i kao sporedne prostorije. Takvih građevina u Bačkoj ima na više mjesta: na lesnoj zaravni, Titelskom Bregu, lesnoj terasi i dr. U Sremu stanova u lesu ima na Fruškogorskoj i zemunskoj lesnoj zaravni i sremskoj lesnoj terasi. U Banatu građevine u lesu vide se na deliblatskoj i tamiškoj lesnoj zaravni i na banatskoj lesnoj terasi.

Ovaj rad R. Nikolića je bogat ličnim opažanjima i pokazuje dobro poznavanje dosadašnjih radova o ovom pitanju. On neće privlačiti pažnju samo geografa, već će imati i šire zainteresovanog čitaoca.

J. F. Trifunoski

OZANIĆ S., Poljoprivreda Dalmacije u prošlosti, str. 310, Split 1955.

Napredak, stagnacija i nazadovanje poljoprivrede i njezinih kultura u Dalmaciji ne može se protumačiti samo fizičko-geografskim elementima, već treba potražiti razloge tom kompleksnom procesu u strukturi društva i njegovih ustanova. Izmjena osvajača, neprestani ratovi, pustošenja i rušenja starih i stvaranje novih društvenih odnosa remetilo je mirni i progresivni razvoj poljoprivrede u Dalmaciji.

Pisac razlaže razvoj poljoprivrede kao cjeline i njezinih pojedinih kultura, posebno od rimske dominacije sve do sloma stare Jugoslavije.

U doba mletačkog vladanja očituje se primitivizam i zaostalost dalmatinske poljoprivrede, iz koje Mlečani nastoje, da izvuku što više koristi. Pod kraj svoga vladanja, a osobito pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja i fiziokratizma pokušali su Mlečani unijeti neke novine u dalmatinsku poljoprivredu, od kojih do naročito izražaja dolazi maslinarstvo, od kojeg su dakako prvenstveno oni imali korist.

Francuzi i Austrijanci unaprijedili su više pojedine kulture, ali ne poljoprivredu kao cjelinu. Austrija je od početka provodila politiku u dalmatinskoj poljoprivredi na taj način, što je njezino unapređenje i razvitak prepustila privatnoj inicijativi i nahodanju lokalnih vlasti. Tek poslije 1848. porastao je interes središnje vlade za dalmatinsku poljoprivredu i otada dobiva Dalmacija redovitiju i obilniju pomoć.

Bivša Jugoslavija svojom nenarodnom politikom konzervirala je naslijeđeno stanje u dalmatinskoj poljoprivredi, dok je vinogradarstvo i uzgajanje duhana bilo u znatnom zaostajanju.

Treba istaći, da je pisac vrlo pregledno iznio razvitak poljoprivrede kao temeljnog izvora iz kojeg je naš narod u Dalmaciji podmirivao svoje svakodnevne potrebe. Iako je ovo djelo jedno od prvih u hrvatskoj historiografiji, koje obrađuje jednu našu pokrajinu, ono obiljem i raznovrsnošću podataka može vrlo korisno poslužiti i ekonomistima i agrarnim geografima u proučavanju ove grane privrede u prošlosti.

B. Pleše

PLAVŠIĆ R., Fragmenti iz prošlosti Sombora. Izdanje Istorijskog arhiva NO Sreza, str. 76. Sombor, 1956.

Znatnijim dijelom svojih »fragmenata« pisac se pozabavio privredom, ali samo o njenoj prošlosti, dok tek dodiruje sadanje stanje kad govori o štamparijama, novinama, apotekama i industriji, ali i tada bez statističkih podataka. Ovi »fragmenti« imaju važnost za upoznavanje historijskog razvoja i drugih pojedinih grana privrede u Somboru, kao na primjer: domaće radinosti, svilarstva, zemljoradnje, stočarstva, pčelarstva, zanatstva, trgovine, saobraćajnih puteva i dr.

Posebno nas interesira uvodni dio (do str. 34), jer se govori o razvoju Sombora, opadanju i jačanju grada, o stanovništvu i migracijama, o njihovim domovima i ishrani i o zdravstvenim prilikama. Do kraja XVIII. stoljeća zdravstveno-higijenski uslovi bili su na vrlo niskom stupnju. Rijeka Mostonga je svake godine plavila okolno zemljište i pri povlačenju ostavljala mulj i bare. I inače je okolina Sombora bila močvarna. Zbog toga je somborska okolina imala naziv »kraj sa hiljadu jezera«. Kuće su bile od naboja podložne vlazi koja je pogoršavala zrak u stambenim prostorijama. Trskom pokrivenih zgrada ima i danas u priličnom broju pogotovo na periferiji. Zadnja kuća pokrivena šindrom je porušena poslije Drugog svjetskog rata. U gradnji kuće naboj je vremenom kombiniran sa čerpičom i ciglom, pa se i danas, naročito na periferiji, primjećuju takova kombinacija. Kuće su većinom bile i ostale prizemne. Pa i kasnije na pr. g. 1860 bilo je svega 29 kuća na sprat. Prema podacima iz g. 1951 u Somboru je ukupno 5.179 kuća, a od toga 5041 prizemnica, 121 na sprat, 14 na dva sprata, 1 na tri sprata i 3 na četiri sprata.

Sombor je u svom početku bio selo razbijenog tipa. Znade se da je postojao u XIII. stoljeću. Oko g. 1360 i kasnije pripadao je vlastelinstvu obitelji Cobor, pa se u službenoj prepisci g. 1541 naziva Cobor Sent Mihalj. Tada su ga osvojili Turci, koji su ga nazvali — kao domaći Srbi — Sombor. Pod njihovom vlašću je ostao do g. 1687. Pređašnji stanovnici su bili pravoslavni Srbi, Bunjevci i Mađari. Dolaskom Turaka izvjestan broj starijih stanovnika je iselio u gornju

Ugarsku, a neki su se rastrkali po okolici Sombora. Za turske vladavine je pristizalo novo stanovništvo. Turski putopisac Evlija Celebija u XVIII. stoljeću je napisao da ima »2000 visokih i niskih domova pokrivenih čeramidom, prostranih i lijepo opremljenih«, zatim, da je bogata varoš, ali »sva raja ovog mjesta nije Madar. To su vlaški nevjernici«. Od g. 1702 do 1745 Sombor je šanac pod vojnom upravom kapetana, dok su Srbi i Bunjevci imali svog kapetana. Godine 1745 razvojačen je »Potiski šanac«, pak je Sombor predan Zupanji, što je izazvalo veliko nezadovoljstvo Srba i Bunjevaca, koji su isposlovali da g. 1749 Sombor postane »Slobodan i kraljevski grad«. Godine 1753 postao je središte Bačke županije. Tim u vezi počinju doseljavati Mađari prvenstveno kao županijski činovnici. Dok je g. 1720 bilo 2916 stanovnika, g. 1800 je bilo oko 15.000, a g. 1910 je bilo 30.593 st.

Prema pismenim podacima Bunjevci su došli oko g. 1531. Godine 1687 došla je nova bunjevačka grupa u Sombor. Pored starijeg predturskog slavenskog elementa, Turci su dovodili srpsku raj, da za njih radi. Za velike seobe Srba pod patrijarhom Arsenijem III. Sombor je bio prihvatna stanica, pak je izvjestan broj Srba i ostao. Doseljavanja Srba iz Srbije bilo je u znatnijem broju u XVIII st. i početkom XIX stoljeća. Za Marije Tereze i Josipa II. doseljeni su u okolici Sombora Nijemci u dva maha u vremenu 1760—68 i 1784—86, ali je u Somboru tek za druge migracije zabilježeno 63 njemačkih zanatlija. U toku XIX. stoljeća doseljavali su se iz okolnih sela. Jevreja nije bilo u somborskoj okolici do g. 1736., a do g. 1789 bilo im je dozvoljeno doći u Sombor samo za dana da posvrše poslove, pak da na večer napuste grad. Godine 1789 naselilo se u Sombor prvih 8 jevrejskih obitelji. Bugari se spominju g. 1710. U drugoj polovini XIX. stoljeća doseljavaju kao baštovani iz trnavskog okruga, ali vremenom su se srbizirali. Cigani su prešli iz Vlaške u Ugarsku u prvoj polovici XV. stoljeća. Njihov broj se povećao za vrijeme turske vlasti. Godine 1781 bilo je u Somboru 140 Cigana. Katolici su se pomadarily, a pravoslavni posrbili.

A. Jutronić

POPOVIĆ D., Srbi u Banatu do kraja XVIII veka, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja, Etnografski institut, knj. 6, str. 1—468, Beograd 1955.

Posle objavljenih radova Srbi u Sremu (1950 godine) i Srbi u Bačkoj (1952 godine) sada je pisac objavio svoju treću knjigu Srbi u Banatu. Ovim radovima postavljene su istinske osnove za naučno proučavanje srpskog naroda u Vojvodini. Iz ove zbirke sada pisac priprema još i četvrti rad; on će biti objavljen pod naslovom Srbi u Baranji.

Treća obimna knjiga, koju sada prikazujemo, obuhvata veći broj poglavlja. U njima se raspravlja: o političkoj i etničkoj prošlosti Banata, o njegovoj toponomastici, zatim se posebno govori o Srbima u Banatu do XV veka, pa o Srbima u XV, XVI, XVII i XVIII veku. Za ovim opštim delom dolazi poseban deo. U njemu je dat istorijski pregled naselja u našem Banatu, zatim se iznose podaci o srpskim naseljima u rumunskom Banatu i o srpskim naseljima u Madžarskoj istočno od Tise. Treći deo rada predstavlja gradu; u njemu je popis srpskih naselja i stanovništva u Banatu tokom XVI—XVIII veka.

Smemo slobodno isreći nadu da će ova serija radova D. Popovića biti od velikog značaja za poznavanje srpskog naroda i srpskih naselja u Vojvodini. Sve što je do sada u tom pogledu pisano bilo je nedovoljno. Popović će nam dati prvo potpuno delo ove vrste postavljeno na širokoj osnovici. O svemu tome već dovoljno svedočanstva daje ova treća knjiga s neizmernim obiljem raznovrsnih podataka crpenih iz mnogih izvora. U tekstu knjige Srbi u Banatu ima mnoštvo dobrih slika i karata.

J. F. Trifunoski

RAKO A., Uzgojni i ekonomski problemi ovčarstva na Cresu, Stočarstvo, br. 3—4, str. 136—142, Zagreb, 1957.

Obzirom na ekološko-ekonomske prilike, koje postoje na našim otocima, od domaćih životinja moguće je uzgajati samo ovcu, ali je proizvodnja u tim predjelima relativno niska. To vrijedi za vunu, mlijeko i meso.

Na Cresu skoro 90% stanovništva se bavi poljoprivredom. Na pašnjake otpada 60% od ukupne površine zemljišta.

Najvažniji je proizvod vino, zatim ulje i smokva, a od ostalih grana poljoprivrede ovčarstvo u bruto dohotku dolazi na prvo mjesto. Zbog oskudice obradive zemlje nema na otoku ni livada ni oranickih površina pod krmnim biljem, ali postoje razmjerno velike površine tipičnih kraških pašnjaka, oko 15.000 ha pašnjaka na području NO Općine Cres. Za razliku od mnogih drugih pašnjaka (čak i na nekim otocima) njihova je produktivnost na većem dijelu otoka relativno dobra.

Prema piščevoj procjeni 50% pašnjačkih površina može u toku godine proizvesti krme da se na 1 ha ishrane dvije ovce, a na ostalih 50 površine u sjeverozapadnom dijelu otoka može se ishraniti na 1 ha približno 1 ovca. Prema tomu, na 15.000 ha pašnjaka može se ishraniti 22—25.000 ovaca. Po statističkim podacima toliko ih se po prilici danas nalazi na tom području.

Na Cresu nema ovčarnika, ni nadstrešnica za ovce. One se stalno nalaze pod vedrim nebom po kiši, snijegu, buri i sunčanoj žegi, pak same moraju tražiti zaklon od nevremena.

Creska ovca pripada skupini pramenki. Kao i na drugim otocima, pokušavalo se s merino ovacama popraviti kvalitet vune. Ta su nastojanja dala djelomičan rezultat.

Mliječnost creske ovce je relativno jako slaba. Prema procjeni iznosi oko 40 l u toku laktacije računajući i količinu mlijeka koju posiše jagnje. Laktacija traje oko 4,5 mjeseca.

Da uzgoj ovaca bude što rentabilniji pisac preporučuje usmjeriti proizvodnju:

1. na što veću proizvodnju karakul krzna
2. na izgradnju mliječnog tipa ovce s tendencijom da se povećava mliječnost radi prerade sira. Naime, izlazi da se postiže tri puta veći ekonomski efekt, ako radimo na podizanju mliječnosti nego na podizanju produkcije vune.

A. Jutronić

RITTER-STUDNIČKA H., Beitrag zur Ökologie der Serpentinflora in Bosnien. (Prinos poznavanju ekologije serpentske flore Bosne). Vegetatio — Acta Geobotanica VII, 2, 89—98. Den Haag, 1956.

Serpentinski masivi u Bosni se prostiru od Banje Luke istočno i jugoistočno prema Tuzli. Planina Ozren je jedan

od najvećih masiva sa karakterističnom serpentinskom florom, koja je nedovoljno proučena.

Serpentin je teško u vodi topivi silikat. Vrlo se lagano raspada u trošine (fizikalno trošenje). Serpentinašna šuma je t. zv. šuma crnog bora (*Pinus nigra*), koja je zastupana u nizu degradacijskih stadija. Općenito uzevši serpentinski substrat zbog vrlo intenzivnog fizikalnog trošenja je vrlo raznolik, a ovo uvjetuje i raznolikost biljnog pokrivača. Ekološka zapažanja autorice odnose se na prilike Ozren planine. Staništa na serpentinskoj podlozi su suha. Biljke imaju kserofilski karakter: sitno, izdijeljeno i dlakavo lišće, prekriveno često voskom. Znatna je broj hamefita i terofita.

Serpentinsko bosansko područje se nalazi u području klimaksa šume *Querceto-Carpinetum*. No serpentin djeluje, da se vegetacija ne razvija u smjeru klimaksa, nego u stadij paraklimaksa t. j. u *Pinus nigra* formacije. Glavne šumske su vrste uz pionirsku i edifikatorsku vrstu *Pinus nigra*, još slijedeće: *Quercus petraea*, *Pinus silvestris*, *Quercus cerris*, *Fagus sylvatica*, *Betula pendula*, *Alnus glutinosa*, *Abies Alba*. Facijes *Pinus nigra* zaprema toplija prema jugu eksponirana staništa. *Quercus petraea* dolazi na dubljim tlima kao *Q. cerris*. Sjeverne ekspedicije zauzima *Fagus sylvatica*, *Prunus avium*, *Acer psudoplatanus*. Uz potoke dolazi *Alnus glutinosa*. *Fraxinus ornus* s prizemnim rašćem: *Veronica Jaquinii*, *Dorycnium herbaceum*, *Thymus pulegioides*, *Peucedanum orcoselinum*, *Genista ovata*, *Potentilla alba*, *Teucrium chamaedrys*.

Na staništima, koja nisu izložena destruktivnoj fizikalnoj rastapanju i podzolizaciji dolazi izričito kalcifilna biljna vrsta *Erica carnea*. No ovakovih staništa je malo. Općenito uzevši iz serpentina se vrlo lagano ispiru kationi Fe i Mg (Stebut i Gračanin), a to vodi ubrzanju podzolizaciji.

J. Kovačević

ROGIĆ V., Geografski osnovi stočarskih veza Like i Dalmacije, Zbornik Zagrebačke klasične gimnazije, str. 705—713., Zagreb 1957.

Mediteransko transhumantno stočarstvo je polunomadski način stočarenja, zapravo prelazni oblik između pravog nomadizma, koji prevladava na jugu i stalnog evropskog stočarstva na sjeveru.

Atlas, španjolske Siere, Pireneji, Apenini, Cevenni, Alpe, Dinaridi, južnobalkanske i maloazijske planine su područja te privredne djelatnosti.

I kod nas je ono rašireno, među ostalim krajevima, postoje stočarske veze Dalmacije i Like. Dalmatinske strane Velebita, dolina Zrmanje i područje Bukovice u užem smislu još i danas djelomično održavaju polunomadsko stočarske veze s Likom. Zemljište ovog područja sačinjavaju vapnenci, koji onemogućuju površinsko otjecanje, pa velebitske i bukovičke padine ostaju stalno suhe. Uslijed malih količina padalina i vegetacioni pokrivač je oskudan. Prevladavaju pašnjaci, degradirane površine šikara i kamenjari. Stanovništvo se bavi poljoprivrednom proizvodnjom, koja može pokriti vlastite prehrabne potrebe za nekoliko mjeseci. Sve to ukazuje na važnost stočarstva. Kako pašnjačke površine ne mogu udovoljiti kroz čitavu godinu prehrabnim potrebama stoke, a kupnja stočne hrane zavisi o novčanim prihodima pojedinaca, iskorišćavanje tuđih pašnjaka ljeti u Lici, na visinskim pašnjacima Velebita i južne Plješivice ima bitno značenje. Mogućnost ispaše u Lici uvjetovana je pogodnom sredinom i društveno-ekonomskim uvjetima, što sve ukazuje na smanjen interes za stočarenje kod ličkog, a na veću potrebu stočarenja dalmatinskog stanovništva.

U drugom dijelu svoga članka dr. Rogić na temelju arhivskih dokumenata i odgovarajuće literature nastoji rekonstruirati stočarske odnose ličkog i dalmatinskog stanovništva od početka 18. stoljeća, uzroke njihova obostrana kretanja, kao i postepeno napuštanje kretanja ličkih stočara zimi u Dalmaciji, a sve veće ekspanzije dalmatinskih stočara ljeti na ličke pašnjake.

B. Pleše

RUBIĆ I., Zemlja i čovjek. Osnovi antropogeografije, str. 158, Zagreb 1956.

U poslijeratnoj razmjerno malobrojnoj geografskoj literaturi izašloj kod nas, bilo one strogo naučnog, bilo naučno-popularnog sadržaja, osobito nam je došla došla knjižica dr. Ive Rubića koja nam na jedan lak i pristupačan način ukazuje na djelovanje čovjeka u geografskom prostoru u prošlosti i sadašnjosti, a čijim se ispitivanjem i proučavanjem bavi jedna mlada grana geogra-

fije — antropogeografija. Ova Rubićeva knjižica je prva naša sistematski i pregledno pisana antropogeografija, pa je i s tog razloga potrebno više nego pozdraviti korisnost njenog izlaženja.

Pisac nas u uvodu svoje knjižice upoznaje s postankom i razvojem, predmetom, definicijom, opsegom i značenjem antropogeografije. Zatim, u prvom poglavlju govori o geografskom prostoru, njegovom postepenom naseljavanju i osvajanju Zemlje kroz historiju. Čovjek je nakog svog nastanjenja u neprestanoj borbi s prirodom, koja utječe na njegov život i razvoj. To je bio faktor, da se čovjek nastanio samo na nekim dijelovima kontinenta, koji u današnjici čine ekumenu, anakumenu i subekumenu, a što je predmet drugog poglavlja. U trećem odjeljku koje je naročito detaljno obrađeno, Rubić nas upoznaje sa sadašnjim stanjem broja stanovništva Zemlje, zonama gustoće stanovništva, njegovom strukturom po dobi i kvalitativnim svojstvima, diobom stanovništva po kulturnogeografskim zonama, kao i faktorima, koji uništavaju stanovništvo, te potencijalnom mogućnošću ishrane i broja stanovnika na Zemlji.

Dok prirodna sredina utječe na čovjeka, u isto vrijeme utječe čovjek na prirodnu sredinu, što je predmet slijedećeg poglavlja Rubićeve knjige — kulturne antropogeografije. Stoga, da bismo mogli bolje razumijeti današnji kulturni ciklus i današnje vremensko razdoblje, pisac smatra pojedina vidna djela čovjeka u prostoru, i to u prvom redu kuću i naselje, zatim ekonomsko, pa društveno (sociogeografija), osobito političko djelovanje ljudskog društva, u kojem država postaje objekt razmatranja antropogeografije odnosno političke geografije. U posljednjem poglavlju Rubić govori o preobražaju prirodne pokrajine u kulturnu, koje je izvršio čovjek svojim radom u prostoru kroz dugu povijesnicu svoga života, kao i o kulturnogeografskim zonama na Zemlji. U zaključnom dijelu, autor ističe antropogeografsku kompleksnost, potrebu sve većeg povezivanja nauka, naročito društvenih nauka, kako bi proučavanjem jače ili slabije povezanosti čovjeka s prostorom došla do svog punog izražaja sva složenost antropogeografske problematike.

Uz tekst pridodano je više skica, tabela, grafikona i fotografija, koje još bolje dokumentiraju i ilustriraju Rubićeva izlaganja.

Iako »ova knjižica ima zadatak, da dađe samo presjek kroz problematiku antropogeografije«, kako to pisac skromno kaže, i namijenjena je širokim slojevima našeg naroda, ona će korisno poslužiti kao priručnik i studentima i nastavnicima naših škola u boljem i potpunijem upoznavanju ove grane geografije.

B. Pleše

STOJANČEVIĆ V., Knez Miloš i kolonizacija Srbije, Istorijski pregled, br. 1, str. 31—37, Beograd 1935.

U dugogodišnjem razdoblju nereda i borbi do 1815 godine stanovništvo Srbije se znatno prorijedilo. Veliki broj ljudi je poginuo u borbama s Turcima, dobar dio je odveden u ropstvo, a velik dio iz središnje i sjeverne Srbije je emigrirao u Austriju, Vlašku i nešto kasnije u Rusiju. Stoga je knez Miloš i pored sukoba s turskim pašama, vlaškim bojarima i austrijskim vlastima primao doseljenike iz svih okolnih oblasti, što je jačalo zemlju i ekonomski i vojnički.

U vrijeme prvog vladanja kneza Miloša, kao rezultat ne samo prirodnog prirasta, već i imigracije izvana na upražnjena zemljišta, naglo se povećao broj stanovništva i time se promijenila demografska slika Srbije. Previranja u društvenim odnosima, slabost turske uprave, nesređenost financijskih prilika s jedne strane u Turskoj, a s druge strane slabo naseljena, ali s velikim privrednim i prirodnim mogućnostima, Srbija je predstavljala atraktivno sklonište i za sve one koji se nisu mogli pomiriti s režimom turskog vladanja u svom kraju.

Usljed pomanjkanja makakve dokumentacije, teško je ustanoviti makar i približno, vrijeme naseljavanja i intenziteta u pojedinim vremenskim razdobljima.

Imigracija stanovništva u Srbiju vršila se pojedinačno, grupno ili dapače masovno, a dolazila je pretežno iz dva ishodišna područja. Jedno je doseljivanje, moglo bi se reći, bilo agrarnog karaktera, a obuhvaćalo je cijelo područje duž srpske granice, od krajeva Male Vlaške, pa preko zapadne Bugarske i južne Srbije sve do sjevernog dijela kosovske ravnice, a drugo stočarskog, iz sjeverne Albanije, Sandžaka, Crne Gore, Bosanske Krajine i Hercegovine. Uz ova najvažnija, vršila su se doseljivanja

i zanatsko-pečalbarskog stanovništva uglavnom iz zapadne Makedonije, Metohije, vojvođanskih gradova i krajeva Bosanskog Osata i Birča, trgovačkog stanovništva — gradskog elementa iz Bugarske, južne Srbije, Makedonije, grčko-cincarskog stanovništva iz južne Rumelije, te konačno vojničkog stanovništva uglavnom iz Vojvodine. Od neslavenskog stanovništva, kao gradski element Srbiju naseljuju Nijemci, Grci, Cincari, Židovi i nešto Madžara, Čeha i Talijana.

Najznačajnije i najmnogobrojnije su migracije: agrarna i stočarska. One su prostorno obuhvaćale najveći dio novonaseljenih površina Srbije, za razliku ostalim, koje su imale uglavnom karakter gradskog naseljavanja. Osnovni razlozi kojima se knez Miloš rukovodio primajući bjegunce iz Turske bile su vojničke i ekonomske naravi. Doseljenici su se obično zaustavljali u krajevima bližim graničnim prijelazima otkuda su dolazili. Uslijed ekstenzivne privrede, velikih šumskih površina, rasteptenih tipova naselja, gustoća naseljenosti Srbije bila je neujednačena. Zapadna Srbija bila je bolje naseljena od istočne, a jugozapadni krajevi više od Pomoravlja. Znajući privredno i političko značenje Moravske doline, usporedo s krčenjem šumskih površina, Miloš je sistematski naseljava i kolonizira, vrši pregrupiranje naselja, sela se ušoravaju i sabijaju, dok u isto vrijeme dolazi do etapnog spuštanja stočarskih obitelji iz jugozapadnih u središnje krajeve Srbije, što ujedno izaziva u novoj geografskoj sredini napuštanje stočarenja i njihovo postupno pretvaranje u ratare.

B. Pleše

TRIFUNOSKI J. F., Varošica Kruševo, Glasnik Etnografskog instituta SAN IV—VI., str. 185—202; Beograd, 1957.

Predejane, Godišen zbornik na Filozofskot fakultet, knj. 9 (1956) No 13, str. 198—218; Skopje, 1956.

O ranijem Juručkom stanovništvu u Gornjoj Pčinji, Glasnik Etnografskog instituta SAN knj. IV—VI., str. 337—342; Beograd, 1957.

Za torbešito vo Bitolsko-Prilepskata kotlina, Godišen zbornik Filozofskiot fakultet, knj. 9 (1956) No 11, str. 145—161; Skopje, 1956.

Kruševo se nalazi na zapadnom planinskom obodu Bitoljsko-prilepske

kotline na plitkom izvorišnom dijelu Kruševske rečice 1250 m apsolutne visine. Nije poznato kad je nastalo naselje. Prethodno je bilo manje makedonsko selo sa prizemnim kamenim kućama. Uslijed doseljavanja K. je dobilo gradski tip. Za njegovo napredovanje od posebne je važnosti doseljenje Vlaha krajem 18 i početkom 19 st. iz Moskopolja (trgovci, zanatlije), sa Gramosa (stočari) i grupe pravoslavnih Arbanasa, koji su se kasnije pretopili u Vlahe (Cincare, Aromune). Prema G. Weigandu (Die Aromunen, 1895) Kruševo je g. 1889 imalo 12.000 stanov. većinom Vlaha. Gradnja željnice, koja je mimoišla Kruševo krajem 19 st., spaljivanje i pljačkanje grada zbog Ilindenskog ustanka g. 1903, Balkanski i Prvi svjetski rat djelovali su na opadanje broja stanovništva; god. 1900 bilo je 9350 st., g. 1913: 7941 st., g. 1921: 3862, a g. 1952: 3972 (Makedonci 2328, Vlasi 1312, Cigani 8). Opala je trgovina, kiridžijanje, pečalba i zanatstvo; zemljoradnja je slabo razvijena (10 ha vinograda i 217 ha žitarica). Danas Kruševo predstavlja palanku lokalne važnosti za sela neposredne okoline. Pisac smatra da bi trebalo vratiti administrativno upravne funkcije koje su g. 1952 prešle u Prilep, smanjiti uspon i broj okuka na cesti prema Prilepu, razviti turizam i poduzeti potrebne mjere protiv krčenja šume zbog nastale erozije i denudacije.

Predejane se nalaze na važnoj željezničkoj i drumskoj komunikaciji u kraju razvijenog šumarstva, voćarstva i stočarstva, desno od Južne Morave kraj ušća Predejske reke. Godine 1870 izgrađen je kroz Grđeličku klisuru drum, a g. 1886 željeznička pruga. U Predejanu je podignuta željeznička stanica g. 1907 i to je godina osnutka (3 kuće i 15 stanovnika). God. 1919 bilo je 50 stanov. i 12 kuća. Nakon Prvog svjetskog rata postalo je glavno privredno središte u srednjem dijelu klisure, te je g. 1933 proglašeno za varošicu. Početkom g. 1941 bilo je već 600 stanov. sa 188 kuća, a danas (1956) ima 701 st. i 210 kuća. Za Drugog svjetskog rata zbog bugarske okupacije, naselje je skoro opustjelo. Poslije oslobođenja Predejane se urbanizira i g. 1955 je postalo središte komune za 26 sela. Kroz ovo vrijeme od 50 godina Predejane je prošlo kroz 3 faze: samo saobraćajno mjesto, zatim trgovinsko-zanatsko i danas k tomu upravno, prosvjetno i zdravstveno središte. Stanovništvo je doseljeničko u

prvoj generaciji uglavnom sa sela: 86% srpsko i 14% cigansko. Autor predlaže izgradnju fabrike za konzerviranje voća, podizanje turističkih objekata, koljski put do gornjeg sliva Vlasine, zabranu nekontrolirane sječe starih i podizanje novih šuma da bi se spriječile bujice (kao za poplave g. 1948), osnivanje stočne farme, bolje snabdijevanje pitkom vodom i izgradnja podzemne kanalizacije.

O ranijim juručkom stanovništvu u Gornjoj Pčinji nije posebno ispitivano. Trifunoski nastoji na osnovu sačuvane tradicije i topografskih naziva odrediti nekadanja juručka naselja. Na osnovu ovih ispitivanja, Juruka je bilo na atarima današnjih sela Surlice, Crne Reke, Kočure, Prolesja, Dejanca, Kalova, Donjeg Stajevca, Babine Poljane i u još nekojima. Sva ova sela se nalaze na visini od 1300 do 1400 m na blagim i prostranim padinama Doganice i Kočure sa bogatim pašnjacima i vodom, što je i privuklo ove turske stočare. Pisac pretpostavlja da su Juruci gornju Pčinju naseljavali od kraja 17. st., a iselili krajem 18 ili početkom 19. st., jer su ih istisnuli mnogobrojniji Srbi. Proučavanje ranijeg stanovništva u pojedinim jugoslavenskim regijama — kako i sam autor ističe — od velikog je značaja, jer dobivamo dragocjene podatke za poznavanje etničkih prilika naših krajeva.

Torbeši Bitoljsko-Prilepske kotline nisu do sada proučavani. Žive u četiri sela: Debrešte (41 rod), Lazani (24 roda), Trnovci (28 rodova) i Peštalevo (8 rodova). Slavenskog porijekla je 51 rod, šiptarskog 28 rodova, turskog iz Male Azije 11 rodova i neutvrđenog porijekla 11 rodova. Svi govore makedonskim jezikom, jer su makedonski rodovi kao najbrojniji nametnuli svoj jezik i ostalim rodovima. Povjerali su svi muhamedanci, pa su se izdavali za Turke, te je među njima još uvijek dosta jaka turska nacionalna svijest. Srednjeg su rasta i nema mongoloidnih tipova. U svoja današnja sela su doselili krajem 18 i početkom 19 stoljeća, pa su zbog toga iselili stariji kršćanski makedonski rodovi. Između 1912 i 1928 iselilo je oko 100 torbeških obitelji u Tursku i nešto u Bitolj, gdje su se potpuno poturčili.

I ovaj prilog je od razumljivog interesa za proučavanje naših etničkih grupa.

A. Jutronic

TRIFUNOSKI J. F., Surdulica, Glasnik Srpskog Geografskog društva, sv. 36, br. 2, Beograd, 1956, str. 81-91.

Autor promatra antropogeografske osobine Surdulice, koja leži u istočnom dijelu Masuričke kotline na Vrbi desnoj pritoci Južne Morave. Prema tradiciji i izvjesnim momentima postojalo je u srednjem vijeku nedaleko gradsko naselje Inogošte (Vinogošte), koje je uništeno u tursko doba. Nejasan je postanak Surdulice, ali je ime vlaško. Prvi put je spominje Kuripešić g. 1530. Kako su stanovnici krajem 17. i u prvoj polovici 18. st. pomagali austrijsku vojsku, mnogi su morali pobjeći, pak su doseljavali Arbanasi i Cigani, ali i jedni i drugi iseljavaju poslije 1878. U toku 18. stoljeća Srbi su bili posve iselili i zato nema starinačkih rodova. Sadašnje srpsko stanovništvo potječe od doseljenika sa raznih predjela i samo su dva roda od prije g. 1878. Godine 1951 bilo je u Surdulici 2174 Srba i 798 Cigana dijelom srbiziranih. Stanovništvo gaji kukuruz, voće (jabuka, kruška, šljiva), povrće, vinovu lozu. Ima 42 ha šume. U Surdulici je 69 zanatskih radnja. Stočarstvo nije potpuno napušteno. U klisurastom dijelu Vrbe je hidrocentrala Vlasina. Kao posljedica ekonomsko-društvenog razvoja pojedinci su ušli u javne službe.

Pred oslobođenjem od Turaka Surdulica je bila zbijeno muslimansko selo. Poslije oslobođenja postala je središte sreza, g. 1887 varošica, a u novije doba se razvila u gradsko naselje. Izgradnjom željezničke pruge uz Juž. Moravu g. 1888 Surdulička trgovina je dobila veliki polet.

A. Jutronic

TRIFUNOSKI J., Debar — Antropogeografska ispitivanja. Iz Glasnika Etnografskog instituta San-a I—III (1953—1954), str. 257—275, Beograd 1957.

Debar — u debarskoj kotlini, na raskršću važnih putova, spominje se već u II. vijeku n. e. (zabilježen na Ptolomejevoj karti). Pod utjecajem novijih političkih zbivanja grad je proživljavao velike promjene. Tako zbog političke granice od 1912. — kojom je presječena jedna jedinstvena ekonomska sfera — grad značajno opada i ekonomski i stanovništvom.

Grad se razvijao za turske epohe, osobito od 19. v., kad je imao oko 5000 stanovnika. Početkom 20. v. ovaj se broj povećao na 18.000 — posljedica ne samo prirodnog priraštaja nego i doseljavanja. S prestankom turske vlasti (1912.) iz D. se iselilo mnogo muslimanskog, a tokom II. svjet. rata mnogo makedonskog stanovništva, tako da je D. 1946. imao svega 4239 st. Stanovništvo Debra sačinjavaju Makedonci, Albanci, Cigani i Turci. Makedonsko je stanovništvo starosjedilačko i doseljeničko (poglavito iz sela, koja su do 1912. pripadala Albaniji), dok je sve ostalo stanovništvo doseljeničko.

D. je starodrevni obrtnički grad. Za neke vrste obrta ne zna se ni kada su ni od koga su osnovani. Za turske anarhije, kad je D. bio poznat po samovolji tursko-albanskih feudalaca, osobito se razvio obrt oružja. Zbog povoljnog prometnog položaja razvila se s vremenom i trgovina. Roba je pristizala s raznih strana: sa SI iz Skoplja, s JI iz Ohrida i SZ iz Skadra. Ali dio debarskog stanovništva bavi se također i agrikulturom, tako da je grad sam po sebi važno lokalno tržište. Po ravničastom zemljištu su oranice, dok su po obroncima (prisojima) Krčina vinogradi. Tako su i poljodjelstvo i stočarstvo (koje je ranije bilo razvijenije) važan životni izvor stanovništva. — D. je balkanska orijentalna varoš, osobito sjeveroistočni dio, što leži po obroncima Krčina. Ovaj se odlikuje uskim, krivudavim i neravnim ulicama s amfiteatralno smještenim kućama. Jugozapadni dio grada, što leži na ravničastom zemljištu, nosi također orijentalne crte, ali drukčijeg izgleda: mahale (četvrti) su ovdje prostranije i oko kuća se nalaze prostrana dvorišta. U središtu grada je trg (čaršija) s obrtničkim i trgovačkim radnjama. Karakteristično je, da se u ovim kućama oko čaršije ne stanuje.

Ma da je stanovništvo D. etnički i vjerski različito, nema nikakve razlike u izgledu i načinu gradnje kuća. One su sve, uglavnom, od čerpiča (s temeljem od kamena), prizemne ili jednokatne, s krovovima od ceramide. Ima i ostataka kula — tragova turske feudalne epohe.

Ova je rasprava obogaćena sa desetak uspjelih fotografija. Ona će u sklopu ostalih naučnih radova od nama već poznatog pisca i naučnog radnika ostati, također, trajan i informativan dokument našoj geografskoj literaturi.

R. B.

UJEVIĆ A., Imotska Krajina (geografsko-historijski pregled), 208 str., Split 1954.

Rad predstavlja vrijedan prilog poznavanju povijesnih prilika u jednom dijelu Dalmatinske Zagore, oko Imotskog polja. Podijeljena je na dva dijela: Geografski pregled Imotske Krajine i Imotska Krajina u prošlosti, ali već prema opsegu ovih dijelova (prvi dio obrađen je na svega 28 str.) može se zaključiti, da je težište knjige na promatranju povijesnih zbivanja na ovom prostoru, te da prvi dio treba da posluži njihovom lakšem i boljem razumijevanju.

U prvom se dijelu deskriptivno daju najopćenitiji geografski podaci, bez ulaznja u geografsku problematiku kraja. Nešto je detaljnije obrađeno poglavlje o vodama, gdje najveću vrijednost ima prikaz hidrografskih prilika Imotskog polja. Na osnovu povijesnih dokumenata autor utvrđuje da je Prološko jezero nastalo 1609 g., kada su seljaci, radi obrane od Turaka, zatrpali ponore na dnu polja i na taj način izazvali poplavu. U ovom se poglavlju opisuju i hidrografske karakteristike Imotskog jezera, pokušava objasniti njihov postanak.

Drugi dio sadržava povijest ovog kraja od predhistorijskog vremena, pa sve do početka Drugog svjetskog rata. Poglavlja su podijeljena prema povijesnim razdobljima specifičnim za ovaj kraj, a autor s pravom daje veću važnost mladim razdobljima, koja se na osnovu izvora mogu sigurnije rekonstruirati i čija je važnost za današnje prilike na ovom prostoru mnogo veća. Povijesna zbivanja u Imotskoj Krajini dovode se u vezu i uspoređuju sa prilikama i zbivanjima u ostalim krajevima. Ovako opsežan rad za relativno malo područje rezultat je odličnog autorovog poznavanja kraja u kojem je i sam odrastao, korišćenja brojne literature i mnogih povijesnih izvora, te vlastitog istraživanja na terenu. Autor i metodološki prilazi obradi, tako da povijesna zbivanja povezuje sa prostorom, a na koncu svakog poglavlja daje iscrpan pregled njihovog utjecaja na stanovništvo i gospodarske prilike. Knjiga je ilustrirana brojnim fotografijama, a na koncu je dan popis literature s kojom se je autor služio, što povećava vrijednost ovoga djela. Ujević je uspio da nam odlično osvijetli i upozna nas sa povijesnim zbivanjima u Imotskoj Krajini, te da nam ukaže na njihovu vezu sa prostorom. Ovako prikazana povijest

ovoga kraja može nam dobro poslužiti za upoznavanje i razumijevanje današnjih prilika, pa je ovaj povijesni rad i za geografa od velikog značenja.

I. Baučić

UROŠEVIĆ A., Ohrid (geografska monografija). Knjiga 8 Posebnih izdanja — Prirodno-matemat. odjela Filozofskog fakulteta, str. 1 — 60. Skopje 1957.

Ohrid — antikni Lihnid — na obali Ohridskog jezera i raskršću starodrevnih putova (Elbasan — Bitolj i Kičevo — Korča) spominje se već od 3. vijeka n. e. Tu se nalaze i ostaci triju starodrevnih tvrđava, iz kojih se i razvio O. — vjerovatno iz one najmlađe. Od 9. vijeka on postaje glavno kulturno žarište ne samo makedonskog naroda nego i ostalog slovenstva (širenje slovenske azbuke i kršćanstva od strane Klimenta i Nauma, učenika sv. braće Cirila i Metodija), tako da za kratkotrajne makedonske države (od 986 do 1018) postaje njenom metropolom i sjedištem arhiepiskopije — jedine institucije, koja je tokom vjekovnog robovanja pod Turcima ostala na braniku interesa makedonskog naroda. Za srpske vladavine (carstvo cara Dušana) O. je sjedište moćnih feudalaca, a pod Turcima, pod kojima ostaje sve do balkanskih ratova (1912/13), sjedište sandžakata i katkada pojedinih turskih uzurpatora (na primjer, Dželadin bega). O. je od pamtljivijeka nastanjen Makedoncima, pored kojih ima i drugih narodnosti (Grka, Jermena, Arbanasa, Jevreja, Cigana i, kasnije, Turaka). Prema popisu od 1953. O. je imao 12.640 stanovnika, od kojih 6929 Makedonaca, 3667 Turaka, 765 Arbanasa, 564 Cigana, 236 Vlaha i još raznih drugih narodnosti, tako da je i današnja etnička struktura vrlo složena. Od sveg ovog stanovništva samo je makedonsko iskonsko, dok je sve ostalo mlade, doseljavano kasnije — već prema političkim prilikama.

Ohrid je poznat — još od srednjeg vijeka — kao grad ribolova i tržišta ribom, zatim grad povrća i grožđa i razgranjenom trgovinom s balkanskim zemljama, osobito Albanijom. U ovu se izvezio tekstil i raznovrsna kolonijalna roba, a uvezilo ulje, sol i drvo potrebno za gradnju brodova na O. jezeru. Trgovina se odvijala tovarnom stokom (kiridžije) i plovidbom po jezeru. Što su

prometna sredstva bivala savršenija, to je i trgovačko-saobraćajna sfera O. postajala veća. — Ohrid je također bio poznat i po svome obrtu, kožarstvu i poglavito krznarstvu. Po izrađevinama od krzna O. je bio poznat i izvan Balkanskog poluotoka (na pr. u Srednjoj Evropi). Od kožnih i krznenih otpadaka žene su u kućnoj preradi izrađivale raznovrsne predmete, što ih se prodavalo na sajmovima po cijelom Balk. pol. čak do Carigrada. Tako su se tu udružili pravi obrt, kućna prerada i trgovina. Ali koncem 19. vijeka bilo je malo trgovačkih radnja, koje su se bavile ovim poslom. Trgovci su se većim dijelom iselili u Trst, Beč, Bukurešt i druge gradove. Općenito se može reći, da je tadašnje ekonomsko stanje ohridskog stanovništva bilo veoma povoljno, što se odražavalo i u materijalnom životu stanovništva (raskošno odijevanje ohridskih žena, obilne i podugačke gozbe prilikom svadbenih i drugih svetkovina itd.), kako se to vidi iz raznih izvora (Evljija Čelebija) i dokumenata.

Ohrid je prostorom velik grad, dok je brojem stanovništva — kao što je pomenuto — malen. U njemu se lako razlikuju tri dijela: jedan, najstariji dio nalazi se na brijegu ispod tvrđave, ograđen zidovima, drugi, mladi u ravnicima, i najzad, treći i najmlađi (od 19. vijeka) t. zv. Srednji dio, između prva dva dijela, u sredini s trgom. Prvi i najstariji dio (Varoš) je sredoziemnog tipa, s uskim i krivudavim ulicama i amfiteatralno položenim visokim kućama — s pretežno makedonskim stanovništvom; drugi je s razređenim kućama, ograđenim prostranim dvorištima tursko-orientalnog izgleda — s turskim stanovništvom — donekle moderniziran, a tako i srednji dio, koji se također razvio izvan zidina. Poljepšavanje grada datira, u glavnom, od balkanskog rata, kada se počelo s uređivanjem keja i pristaništa.

Ohrid je također poznat i kao turističko mjesto. Osim lijepih plaža i kupanja u jezeru on je za turiste privlačan i po svojim starodrevnim kulturnim spomenicima, osobito sredovječnim crkvama. O. raspolaže s nekoliko hotela, od kojih se osobito ističe »sindikalni dom«, udaljen nekoliko km od grada.

To je samo kratka skica ove opsežne monografije, pisane na temelju svestranog poznavanja jedne bogate literature i veoma pronicavih zapažanja pisca. To je ujedno i najbolje priznanje piscu na

tako dragocjenom prilogu našoj geografskoj literaturi o ovom biseru našeg klasičnog juga.

R. B.

VRANIĆ M., Poljoprivredna geografija Sarajevskog polja. Glasnik Srpskog geografskog društva. Sveska XXXV, broj 2, strana 105—124. Beograd 1955.

U ovom radu autor piše o Sarajevskom polju i o uslovima za razvitak poljoprivrede u njemu. Sarajevsko polje je dio Sarajevsko-zeničke kotline, a nastalo je spuštanjem u tercijeru. Iza jezerske faze slijedila je riječno-naplavna faza. Sarajevsko polje leži na visini od 480—520 m. Iz analize podataka o klimi — vodama i tlu na prostoru Sarajevskog polja može se zaključiti da postoje povoljni prirodni uvjeti za razvitak poljoprivrede.

Osim povoljnih prirodnih uvjeta i društveni uvjeti danas potpomažu razvitak poljoprivrede u Sarajevskom polju. Ranije nije bilo tako. Sve do XX. stoljeća poljoprivreda je bila ekstenzivna i stočarska, a danas postaje intenzivna i zemljoradnička. Naročito se sve više gaji povrće, voće i krmne kulture.

Sarajevsko polje danas nije prenaseļeno, jer na jednog poljoprivrednog

stanovnika dolazi skoro 1 ha poljoprivrednih površina. Intenzivnijom obradom tla Sarajevsko polje moglo bi pružiti uslove za život većem broju poljoprivrednog stanovništva. U pogledu strukture vlasništva 65% svih gospodarstava imaju do 2 ha zemlje, a 29% gospodarstava posjeduje 2—5 ha zemlje u prosjeku. Na ekonomski jača gospodarstva otpada samo 6% svih domaćinstava.

Glavne poljoprivredne kulture jesu pšenica, kukuruz i povrće. Pšenica se u novije doba širi na račun kukuruza, koji često strada od ljetne suše. Povrće dobija sve veće značenje i njim se sada intenzivnije bave domaćinstva u blizini rijeka Željeznice i Bosne. Danas je navodnjeno oko 197 ha površina za gajenje povrća.

Stočarstvo je opalo po broju stoke u poredenju sa ranijim stanjem, ali je zato kvalitet stoke bolji.

Zbog sve jačeg utjecaja Sarajeva na poljoprivredu Sarajevskog polja, ona će se dalje razvijati u pravcu intenzivnije obrade tla, potiskivanju žitarica i livada, u proširenju površina pod povrćem i krmnim kulturama.

Rad bi imao veće značenje da je obrađen utjecaj Sarajeva na razvitak poljoprivrede u Sarajevskom polju.

M. Bjelovitić

STRANE ZEMLJE

BALBACCI O., Ricerche sui tipi di insediamento costiero in Italia. «Bollettino della Società geografica italiana». Serie VIII, Vol. IX, Fasc. No. 11—12, Rim 1956, str. 514—546.

Talijanske obale se nalaze na više mora. Dužina tirenske obale iznosi 1637 km, jonske obale 727,9 km, jadranske obale 1323,3 km, sicilijanske 1126,1 km, sardinjske 1378,5 km, a ostalih otočnih obala 1253 km. U tom obalnom pojasu, prema popisu od g. 1951 živi 6,351.017 priobalnog ili primorskog stanovništva.

U svrhu navedenog razglabanja pisac utvrđuje razliku između tipa primorskog pejzaža i tipa primorskog naseljenja i veli da je neko naselje onda primorsko (priobalno) kad se razvija u blizini obalne linije. Stoga dolaze u obzir i ona velika gradska središta koja imaju bar jednu kuću na morskoj obali. Pored toga i u svakom slučaju, opseg primor-

skog središta treba promatrati sa geografskog gledišta bez obzira na druge heterogene faktore, jer ovi mogu patvoriti realno stanje. Tako na primjer kod administrativnih granica gdje se primorskom naselju dodava stanovništvo drugih seoskih naselja. Stoga pisac naglašava da je u radu uzimao u obzir samo priobalno naselje, a isključio svako drugo dodano središte, kao što je slučaj s dekretom od aprila 1926 kad je bilo uključeno u Veliku Genovu još 19 susjednih općina.

Pisac dalje ističe razliku između izraza primorsko središte i pomorsko središte i utvrđuje da neko središte može biti pomorsko, a da ne mora zato biti primorsko, ukoliko nije na morskoj obali. Kao primjer navodi Rouen u Francuskoj koji je udaljen od mora 125 km. Također ne ulaze u obzir naselja koja gravitiraju na kanalske luke. Međutim lagunska naselja (Chioggia, Venezia,

Marano Lagunare) pisac smatra za primorska naselja.

Baldacci pokušava k tomu klasificirati talijanska primorska naselja. Iznosi i pojedine posebne karakteristike primorskog naseljenja. Zatim vrši podjelu na stalno nastavana naselja i na privremeno nastavana naselja. Privremeno nastavana dijeli na naselja s ribarskim i na naselja s kupališnim uređajima. Stalno nastavana dijeli u četiri tipa, a ova opet prema međusobnoj udaljenosti naselja i broju stanovnika. Prvom tipu spadaju veliki gradski centri od preko 500.000 st., od 100.000 do 500.000, od 50.000 do 100.000 i od 25.000 do 50.000 st. Drugom tipu pribraja zone sa središtima povezanim rastrkanim kućama i naseljima sa naseljima međusobno udaljenosti ispod 5 km, i to pretežno od 10.000 do 25.000 stanovnika, od 1000 do 10.000 st. i ispod 1000 stanovnika. U trećoj grupi svrstava primorska naseljenja srednje gusta sa središtima međusobno udaljenim oko 5 km do 10 km, a pri tome dolaze u obzir pretežno središta također od 10.000 do 25.000 st., od 1000 do 10.000 st. i ispod 1000 stanovnika. U četvrtoj grupi su naselja sa rijetkim primorskim naseljenjem, pak ih svrstava u dvije skupine, u ona koja su jasno udaljena 10 do 20 km i ona koja se nalaze u velikoj udaljenosti od preko 20 km.

A. Jutronić

BLANCHINI M., PECORA A. i ALBERTINI R.: Porti minori della Campania, della Calabria e della Venezia. Memorie di geografia economica, Vol. XVII, str. 203., Napoli, 1957.

M. Bianchini govori o manjim lukama Kampanije (bez Napulja), A. Pecora o lukama Kalabrije, a R. Albertini o lukama mletačkog primorja na Jadranskom moru.

Kampanjsko primorje se proteže od ušća Garigliano na sjeveru do Sapri na jugu u dužini od 382 km. Osim toga treba uzeti u obzir 78 km obale na otocima, što daje ukupno 460 km obalske linije. Na tom primorju ima 56 pristaništa skupa sa otočkim lukama: na Trocidi (jedna), na Ischia (šest) i na Capriju (jedna), ali je u ovom radu samo 40 uzeto u obzir. Važnije su luke: Bagnoli, Pozzuoli, Torre Annunziata, Castelammare di Stabia i Salerno.

Luke od nekog većeg značenja na kalabriškoj obali su: Vibo Valentia Marina, Reggio Calabria i Crotona, pa se

na njima pisac dulje zadržava. Od ostalih oko 30 pristaništa još samo 10 imaju neku trgovačku važnost.

U radu R. Albertinija o manjim lukama mletačkog primorja, pisac ne govori o Veneciji, jer je o njoj već L. Candida pisao u drugom svesku (Vol. 2). Ove obale Albertini izdvaja u četiri skupine: 1. manje luke venecijanske lagune, 2. luke u primorju između Iesolo i ušća Tagliamenta, 3. luke lagune Marana i Gradeža i 4. luke u zaljevu Panzano. U prvoj skupini je Chioggia, dok su Brondolo i Vecchia Piave zapravo riječne luke, a Lido i Malamocco nisu uzeti u obzir. U drugoj su skupini lagunske luke i na ušćima rijeka. Veću ekonomsku važnost ima Caorle, dok su Cortelazzo, Falconera i Baseleghe od sporedne važnosti. Luke treće skupine mogu se podijeliti na primorske (Lignano, posebno važan Gradež sa brodogradilištem, S. Andrea i Buso), lagunske (Marano Lagunare) i kanalsko-riječne (Porte Nogarò, Cervignano del Friuli i Aquileja). Luke četvrte skupine su lokalna pristaništa, a nalaze se ili na ušću rijeke (Punte Sdobba) ili na lagunji (Tržić) ili u udubljenju visoke kraške obale (Sistiana).

A. Jutronić

BONETTI E.: L'evoluzione della produzione e dei centri minerali nel bacino montano del Tagliamento a nella val Canale. Pubblicazioni dell'Institutò di geografia dell'Università No 15 str. 48, Trst, 1956.

Proučavana regija obuhvaća Kanalsku dolinu sa okolicom Trbiža (Tarvisio) i planinski bazen Tagliamenta iznad sastava s Fellom. Autor donosi historijske podatke o ovim rudarskim područjima počevši od ranog srednjeg vijeka.

Najvažnije rudarsko ležište Friula i među važnijima u Italiji je Predil. Padom Austrije došao je u talijanske ruke, Godine 1923 ujedinjeni su državni i privatni rudnici u angloitalijansku Societá Anonima Minerale Cave di Predil sa središtem u Rimu. Velika oštećenja, koja je prouzrokovao Drugi svjetski rat, već su popravljena. Autor ustaje protiv slovenskog službenog naziva Predil i zalaže se za naziv Raibl. Najvažniji je sfalerit raznih boja. Uz žutu dolazi olovna ruda galenit (ali bez srebra), te pirit, markazit i nešto piritina i halkopirita. Pro-

izvodnja u g. 1955 iznosila je 41.000 tona cinka i olova. U drugom rudniku Predila glavno je limonit uz smitsonit i druge minerale. U svim ovim rudnicima zaposleno je oko 900 osoba, a od toga 80 iz Slovenije.

U planinskom dijelu Tagliamenta nalaze se ugljena ležišta, koja od g. 1953 ne rade.

A. Jutronić

BEUERMANN A., Typen ländlicher Siedlungen in Griechenland, Petermanns geographische Mitteilungen, Heft 4, Jahrgang 1956, up. 278—285 (Mit 5 Abbildungen).

Pisac najpre ističe značaj Cvijićeve klasifikacije tipova seoskih naselja na Balkanskom Poluostrvu. Ova klasifikacija do novijeg doba važila je i za Grčku. Od nemačkih geografa nju su naročito prihvatili O. Maul i E. Fels.

1949 i 1956 g. izvršena su nova proučavanja tipova seoskih naselja u pojedinim oblastima Grčke. Ta proučavanja ukazala su da je podela seoskih naselja po tipovima dosta složena. Pored poznatih starih tipova sada su izdvojeni i neki novi. Seoska naselja u Grčkoj danas se mogu uglavnom podeliti na oko deset tipova. Najviše su zastupljena naselja zbijenog tipa nepravilnog oblika, zatim naselja mahalskog tipa, čifličiska sela, naselja drumskog tipa, kolonistička naselja i privremena stočarska naselja.

U daljim izlaganjima pisac prikazuje odlike i raširenost svakog tipa posebno. Zadržaćemo se samo na kolonističkim i privremenim naseljima. Prva su građena 1922/24 g., pretežno u grčkoj Makedoniji i Trakiji u kojima je naseljen veliki broj kolonista. Ova naselja imaju pravilne geometriske oblike, široke ulice, prostrane okućnice, nove škole, gostionice itd. Privremena naselja u Grčkoj su letnja i zimska. Njih podižu stočari Sarakaci i Arumuni. Ovakvih naselja naročito ima na Pindu, u zapadnoj Makedoniji i Trakiji. Do 1912 g. privremenih naselja bilo je u većem broju. Njih su podizali i Arumuni koji su u Grčku dolazili iz južne Albanije.

Rad autora u celini se odlikuje mnoštvom zanimljivih podataka i dobrim poznavanjem literature. Zanimljivo je izneti da su se problemom tipova nase-

lja u Grčkoj do sada pretežno bavili strani geografi (od naših J. Cvijić, B. Milojević i dr.), dok kod samih Grka o tome nije skoro ništa napisano.

J. F. Trifunovski

CENTKIEWICZ A. i C., Zavojevanie Arktiki. Prijevod s poljskog K. A. Radilovića i Č. Voljskog u redakciji N. N. Zubova. Str. 387 sa 29 skica arktičkih predjela u tekstu i 17 slika u prilogu. Izdateljstvo inostranoj literaturi. Moskva 1956.

Prvo, originalno izdanje izišlo je u Varšavi 1953. Č. Centkiewicz je i sam učesnik nekih polarnih ekspedicija, što je znatno utjecalo na neposrednost opisa i poznavanje problema arktičkog prostora. Knjiga je rezultat interesa koji se pokazuje u Poljskoj za peripolarne i polarne predjele, historiju njihova otkrivanja i istraživanja. U knjizi se ne izlaže kronološki sva povijest upoznavanja Arktika, nego samo značajniji i teži pothvati. Kroz svih 29 poglavlja čitalac može osjetiti svu veličinu napora i rezultate u osvajanju surovog sjevera. Grada je podijeljena u dva glavna dijela. U prvom je dijelu obuhvaćeno razdoblje pionirskih pokušaja na upoznavanju perifernih predjela prostranog Arktika i dalje do avionske ere, a u drugom dijelu od prvih letova u arktički prostor do najnovijih redovitih transpolarnih letova i stalnih osmatračkih stanica na polu.

Suvremenim uspjesima u trijumfu čovjeka na Arktiku prethodila je duga i uporna borba s dosta teških poraza. Autorima ove knjige uspelo je na zanimljiv način iznijeti osnovne etape dugotrajne borbe, čiji su pozitivni rezultati rasli iskustvom ranijih i većim tehničkim mogućnostima kasnijih istraživača i ekspedicija. Pisanjem ove knjige autori su pokazali poznavanje bogate sovjetske i svjetske literature o Arktiku. Razumijevanju arktičke prirode i detaljnom poznavanju problema pridonio je dug boravak i aktivnost autora na Medvedim otocima i krstarenje ledenim Barenčovim morem. Mnogi su opisi podkrijepljeni citatima iz dnevnika mnogih istraživača. Ruskim prijevodom uklonjene su neke netočnosti i izvršene manje dopune, koje se odnose na najnovija saznanja i rezultate ruskih istraživanja. Time je knjiga znatno aktualizirana. Važno je napomenuti i to, da je

K. A. Radilović, koji je preveo glavninu knjige na ruski jezik, poznati sovjetski istraživač i učesnik u brojnim ekspedicijama. Na Arktiku je proveo 15 godina (1931—1945), pa je na osnovu vlastitog iskustva izvršio manje dopune.

Osobito je vrijedno zadnje poglavlje u kojem su izložena naučna saznanja o prirodnim karakteristikama Arktika i problemu života ljudi na njemu. Izložen je pojam arktičkog prostora, klimatske prilike i dan pregled dubina Sjevernog ledenog oceana. Zatim je govoreno o polu hladnoće, morskim strujama, otopljanju, povlačenju ledenjaka, magnetskom polu sjeverne polutke, polarnim zračenjima, vegetaciji, oblicima i životu faune, te aktivnosti ljudi na Arktiku.

Na kraju je potrebno spomenuti, osim kazala geografskih imena, vrlo vrijedan kronološki pregled važnijih događaja u historiji otkrivanja i upoznavanja Arktika. Kronologija počinje čak od grčkih zapisa u 4. stoljeću n. e., a završava s 1955. godinom. Potrebno je da se ova knjiga pojavi čim prije i na našem jeziku, jer je vrlo korisna i upotrebljiva u nastavi geografije općenito, a u seminarskom radu posebno.

M. Friganović

CHRISTALLER W., Das Grundgerüst der Räumlichen Ordnung in Europa, Frankfurter geographische Hefte, sv. 1, str. 96 i 3 karte u prilogu. Frankfurt 1950.

Autor na originalan način tretira sistem centralnih naselja na evropskom kontinentu. Do zaključaka dolazi postavljanjem jednog geometrijskog sistema u čijim se čvornim točkama nalaze ili bi trebali da se nalaze glavni gradski centri kontinenta. Tvrdi da političke granice nisu uspjele ozbiljnije narušiti ovaj sistem, te da u razvoju kontinenta kao cjeline moraju u tom smislu postojati izvjesne zakonitosti. Obrazlažući i analizirajući svoju hipotezu, a radi definicije glavnih centara, pisac dijeli Evropu na niz sistema koji obuhvaćaju pojedine dijelove kontinenta (Britanski otoci, Francuska i Belgija, Iberski poluotok, Talijanski poluotok, Balkanski poluotok, Podunavske zemlje, Područje Visle i Baltičke zemlje, Nordijske zemlje, Njemačke zemlje — Švicarska i Nizozemska).

Iako ova interesatna teoretska rasprava pruža niz elemenata za pravilnu

ocjenu značaja pojedinih evropskih centara, ona na niz mjesta prelazi okvire realnosti, što cijeli rad vraća u okvire jedne čiste teoretske rasprave. Takav je zaključak najlakše obrazložiti autorovim zaključcima koji se odnose na naše gradove i našu državnu teritoriju uopće. U spletu teoretskih granica, koje se u legendi karte 3 označuju kao državne, jedva se je moguće snaći. Jugoslavensko područje je uklopljeno u cjelinu koju čini Balkanski poluotok, s time što je odvojena Istra, Baranja, Bačka i Banat. U tekstu se obrazlaže da Maribor i Ptuj čine logični dio austrijske Štajerske. U okviru sistema koji obuhvaća Balkanski poluotok ograničeno je sedam regionalnih cjelina: Prva obuhvaća sjeverozapadnu Hrvatsku, Slavoniju i Sloveniju, druga Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, treća užu Srbiju, četvrta Crnu Goru, Albaniju i sjeverni Epir (autor ju naziva Velika Albanija), peta Vardarsku, Pirinsku i Egejsku Makedoniju, Trakiju i Evropsku Tursku, šesta Bugarsku, sedma grčki poluotok. Solun se smatra idealnim centrom čitavog Balkana i postavlja kao poželjan broj stanovnika prognoza od 1.600.000 stanovnika(!). Interesantna je autorova ocjena važnosti značaja pojedinih naših gradova u općoj shemi centara. Tako je po rangu iza Soluna glavnog centra — grupa drugorazrednih centara u koju su svrstani Istanbul, Atena, Sofija i Beograd (ocjenjen sa 1.200.000 stanovnika). Za centar regije koju čine Dalmacija, Bosna i Hercegovina autor smatra da je predestiniran Mostar i to sa 600.000 stanovnika! U istom rangu sa Mostarom je Zagreb i Berat (umjesto Tirane), prvi sa 600.000, a drugi sa 500.000 stanovnika. Interesantne su i neke druge prognoze (autor ih naziva Wunschbild): Skoplje 350.000 stanovnika, Niš 300.000, Novi Pazar 180.000(?), Negotin 120.000(?), Rača 250.000(?), Sarajevo 270.000, Banja Luka 230.000, Šibenik 180.000, Rijeka 200.000, Osijek 200.000, Ljubljana 180.000 stanovnika. Split je preblizu Mostaru i njegov položaj ne odgovara za razvoj regionalnog centra (?). Sa obrazloženjem etničke problematike se ne možemo složiti jer se između ostalog konstatira da u gradovima naše jadranske obale žive »potalijanjeni Hrvati«. Konstatirajući postojanje opće etničke »izmještanosti« autor očekuje dalje migracije tokom idućih desetljeća i stoljeća.

Moramo priznati da nas je inače re-nomirani autor razočarao izvjesnom pri-

stranošću kod razgraničenja pojedinih regionalnih cjelina, a također i nepoznavanjem današnjeg stanja te potencijalnih mogućnosti pojedinih naših gradskih centara, što je dovelo do zaključaka koji su onemogućili da se jedna savjesno obradena i sa mnogo intuicije razrađena tematika više približi jednoj realnoj teoretskoj raspravi.

S. Zuljić

FRITSCHI A.: Über die natürliche Waldvegetation der Umgebung St. Gallens. Ber. über die Tätigkeit der St. Gallischen Naturwissenschaftlichen Gesellschaft. 75 (1—55) St. Gallen, 1956.

Pod prirodnom šumom autor podrazumjeva šumu u kojoj čovjek gospodari, a pod prašumom koja je više manje van čovječjeg uticaja. Šume okolice St. Gallena su prirodne. Uzevši u obzir kompleks faktora s nadmorskom visinom dijeli ih u tri skupine: I. Mezofilna, mješovita šuma brežuljaka (šumske zajednice sveze Fraxino-Carpinion), II. Bukove šume (šumske zajednice sveze Fagion) i III. Šume četinarara. U uvodu rada autor se osvrće na klimu, reljef i geologiju okolice St. Gallena.

I. Šumske zajednice sveze *fraxino-carpinion* su zastupane s tri asocijacije, odnosno sa tri tipa šuma: 1. *Vlažna šuma javora i jasena* (*Acereto-Fraxinetum caricetosum pendulae*) dolazi na blagim padinama. Stanište je više manje stalno vlažno i opskrbljeno hranivima, bogato s bazama (neutralno do slabo alkalično). Vlažna šuma javora i jasena je smještena u pojasu 470-950 m; 2. *Aluvijalna šuma javora i jasena* (*Acereto-Fraxinetum alluviale*). Naprijed navedena šuma zaprema blage nagibe, a aluvijalna šuma javora i jasena aluvijalne šumske doline. Vlažno stanište je dobro opskrbljeno hranivima i 3. *Jasenove potočne šume* (*Cariceto-remotae Fraxinetum*) zaprema vrlo vlažna staništa poput traka uz potoke.

II. *Bukove šume* (sveza Fagion) su zastupane s pet asocijacija. Odnos bukve i jele je uvjetovan edafsko-klimatskim faktorima. Na težim, hladnijim tlima i uopće na staništima s nepovoljnim uslovima preteže se jela nad bukvom. 1. *Šuma tise i bukve* (*Taxeto-Fagetum*) dolazi na strmim padinama često do 80%. Tlo je pod ovom šumom mjestimično

konsolidirano, mjestimično puži, odnosno izmjenično suho-vlažno. Zaprema pojas 800-900 m; 2. *Šuma Cariceto - Fagetum finicola*. Do sada navedene šume su uvjetovane više manje edafskim faktorima (paraklimaks vegetacije), dotle je ova šuma klimatogena zajednica (klimaks vegetacije). Zaprema donji pojas brdskog područja (do 700 m) t. j. ona se nastavlja na pojas termofilnih hrastovih šuma. Staništa imaju inklinaciju cca 30—60°; 3. *Šuma bukve i jele*. U komparaciji sa šumom tise i bukve stanište pod ovom šumom je blažeg nagiba (pojas cca 900 m). Glineno tlo bogato bazama, dobro drenirano i suvlažno pruža uslove za bukvu i jelu; 4. *Čista šuma bukve i jele* (tipično bukova šuma s jelom). Blagi nagibi 20—30%, koji pružaju jeli i bukvi optimum razvoja u pojasu 700-1000 m (pH 5-6) i 5. *Subalpska bukova šuma* na nagibima 50—75° na visini 1300 m.

III. *Šume četinarara* (crnogorične šume) su zastupane s tri asocijacije: 1. *Šuma jele* dolazi na blagim, gotovo ravnim položajima. Tlo je duboko i teško i kiselo (pH 4-5). Razvijeno je optimalno u pojasu 700-1200 m, 2. *Šuma smreke i jele* dolazi unutar šume jele u pojasu 1000 m. Tlo je kiselo, podzolirano (pH 4-5) i 3. *Šuma beskoljenke i bora* (*Molinieto-Pinetum*). Ova šuma zaprema neznatna područja. U stvari je postglacijalni relik. Staništa su suša i toplija i siromašna na humusu po prilici kao staništa pod šumom tise i bukve. Prirast drveta u ovoj šumi je neznatan.

J. Kovačević

HARRIS CH. D., Soviet agricultural resources reappraised. Otisak iz Journal of Farm Economics, sv. 38, br. 2, str. 258—273. 1956.

U nepoznavanju sovjetskih agrarnih prinosa autor uporediva klimatske prilike u sovjetskom i američkom plodnom prostoru. Konstatira da je sovjetski agrarni prostor jače od američkog izložen i suši i ima i niže temperature.

Američko iskustvo je pokazalo da se agrotehničkim metodama prinos može povećati prvenstveno u vlažnim krajevima dok su mnogo suhi napušteni ili je prinos ostao isti. Autor obzirom na to zaključuje da obrada novih suhih površina povećava obrađeni prostor, ali ne će donijeti željene ciljeve.

Sovjetska uprava je pokazala veliki interes i nastoji povećati produkciju kukuruza. U tom pogledu su američka iskustva veoma poučna. Za kukuruz je potrebna srpanjska temperatura iznad 20° i godišnja količina padalina iznad 500mm. Dok u USA uvjete ispunjava cijeli prostor istočno od 100 mridijana, u SSSR-u odgovarajuće prilike nalaze se samo u kraju oko Kavkaza i u Moldaviji. Hibridni kukuruz bi mogao uspijevati i u hladnijim krajevima, ali to ne bi znatno izmijenilo osnovne uvjete.

U SSSR-u su dakle ograničene mogućnosti, uspoređeno sa USA, za gajenje kukuruza, koji daje zrelo zrno, ali se može znatno proširiti gajenje kukuruza za krmnu hranu, što možda i jest glavni cilj.

Ovaj prilog je veoma zanimljiv i sa metodološkog gledišta, jer nam pokazuje prednosti geografskog upoređivanja.

J. Roglič

HARRIS CH. D.: Agricultural Production in the United States: The past fifty years and next. The Geographical Review, sv. 47, br. 2, str. 175—193. New York 1957.

Članak je odličan profil kroz agrarnu produkciju USA tokom posljednjih 50 godina. Agrarna produkcija se od 1900 povećava, osim povremenih opadanja uvjetovanih sušom ili gospodarskom krizom (iza 1930. g.). Ali se izrazito razlikuju dva razdoblja do 1937. i nakon toga: ranije je prinos sporo, nakon 1937. naglo rastao. Naprotiv, obrađena površina se do 1920 naglo povećava, a zatim usporeno do gospodarske krize 1930, kada je uslijedio osjetan pad. U kasnijem razdoblju do 1945 obrađena površina koleba da nakon toga opada, iako agrarni prinos naglo raste. Postavlja se pitanje: što uvjetuje porast agrarnih prinosa.

U prvom razdoblju se povećanje prinosa postizavalo širenjem obrađenog prostora i nakon Prvog svjetskog rata se prešlo u suhe krajeve, koji su se ubrzo pokazali nepogodnim.

Veliku dobit značilo je napuštanje stočne zaprege i upotreba stroja u poljodjelstvu od oko 38.000.000 ha obrađene površine za ishranu stoke u 1915. g. sada je ostalo tek oko 5.000.000 ha. Ali ova prostorna dobit je kompezirana napuštanjem slabijih tala, jer je cijeli obrađeni prostor smanjen.

Glavno značenje ima povećanje prinosa. Prinos kukuruza je u periodu 1945-55 za 38% veći od onoga na početku stoljeća. Prinos pamuka po ha se popeo sa 150 kg u razdoblju 1920-30 na 270 kg za 1945-55, prinos po jedinici površine je u ovom stoljeću porastao za 26%.

Regionalno je najveći porast prinosa u vlažnim i toplim krajevima, dok je u rubnim krajevima suhe i hladne klime relativno mali ili ga uopće nema.

Glavni razlozi su bolji izbor sjemenja, tako je hibridni kukuruz već na 87% zasijanog prostora. Odlučujuću ulogu ima veća upotreba gnojiva, tako je kukuruzom bogata Iowa 1950 trošila gnojiva 100 puta više nego 1935. Mehanizacija omogućava brzu sjetvu i žetvu, što je smanjilo negativne posljedice elementarnih nepogoda. Važna je pojačana i uspješnija borba protiv bolesti i insekata. Znatan doprinos je dalo i natapanje. Država i različite organizacije daju potrebne upute i savjete farmerima. Kod stoke znatnu ulogu igra pored izbora vrsta i racionalna ishrana. Napokon visoke cijene djeluju stimulatивно.

Stečena iskustva i dalje unapređivanje ukazuju da se prinosi mogu još povećati. Sve ukazuje da će buduća produkcija ovisiti o potrošnji t. j. o porastu stanovništva. Dakle, imamo suprotne odnose od onih u prošlosti, kada je porast stanovnika ovisio o agrarnoj proizvodnji.

J. Roglič

JOURNAUX A.: Le plaines de la Saone et leurs bordures montagneuses. Etude morphologique. Str. 1—532 sa mnogo skica i fotografija. Caen 1956.

Francuska geografija je dobila još jednu morfološku monografiju. Diktorske dizertacije koje se redovito izdaju predstavljaju dragocjenu riznicu za poznavanje geografije Francuske, a njihova međusobna povezanost i naučnost uvjetuju stalnu kontrolu ranijih rezultata. Ovo je velika prednost francuske geografije i garancija njenog ugleda. Bogati i odlični izvori o vlastitoj zemlji omogućuju i uspješan odgoj naučnog pomladka.

Referirana dizertacija obrađuje reljef nizine oko rijeke Saone i rubne krajeve. To je zbog reljefa ne samo jedan od najznačajnijih krajeva Francuske već i Evrope uopće.

Rad je podijeljen u četiri dijela: sjeverni rub, zapadni rub, istočni rub i nizina oko Saone.

Detaljno su obrađeni sastav i grada okolnih rubova, odnosno načina postanka zavale. Zavala je nastala subsekventnim spuštanjem i u osnovi je stara masa, tako da kraj pripada hercinskoj Francuskoj. Prvo spuštanje je bilo u kredi, ponavljalo se u oligocenu i napokon u donjem pliocenu. Ovo uvjetuje jezerske faze u samoj zavali. Za perioda mirovanja zaravnjeni su rubni prostori, naročito je značajna miocenska zaravan, osnovni morfološki oblik oko Saonske zavale.

Dok se rezultati proučavanja rubnih krajeva povezuju sa više dizertacija i unose novo svjetlo, studij samog dna zavale je osobito važan. Pored opažanja na površini sigurnost zaključaka počiva na korišćenju podataka brojnih bušotina. Autor objašnjava asimetriju rječne mreže u kojoj je Saona kao glavni tok pribijena uz zapadni rub. Kao i raniji istraživači autor ukazuje da su naplavine istočnih pritoka glavni razlog, ali ima i drugih faktora i odnosi nisu uvijek bili kao danas.

Posljednja jezerska faza bila je uvjetovana klima-morfološkim procesima. Prodor ledenika i taloženje morenskog područja Dombes prouzročilo je ujezeravanje uzvodnog dijela zavale, a vjerojatno je ista okolnost uvjetovala i naplavu ravnice rijeke Rhone. Jezero je dakle sukcesivno uvjetovano tektonskim fluvijalnim i glacijalnim zagaćivanjem.

Bresse je dakle i u najmlađoj geološkoj prošlosti bila jezero, i to nam objašnjava zašto u njoj nema tragova toplih fauna i paleolitskih ostataka.

Naročito je pažnja povećana proučavanju reliefa rubnih padina sa tragovima različitih nivoa, strukturnih plavina, koje su tamo staložene — ovaj pojas je ključni i najvažniji za proučavanje prošlosti i razvitak zavale oko Saone.

Referirani rad je rađen modernom naučnom metodom i uz bogata lična opažanja koristi sve raspoložive izvore. Metodom rada i postignutim rezultatima može poslužiti kao uzor za proučavanje analognih regija.

J. Roglić

KÖHLER G.: Verkehrsgeographische Übersicht von Australien. Petermanns geographische Mitteilungen, 100 Jahrgang, str. 209—212, Gotha 1956.

Kratka studija o saobraćajnim prilikama u Australiji sa dosta zanimljivih podataka, tablica i karata u prilogu. U pogledu saobraćaja Australija se deli na oblasti sa slabo razvijenim i na oblasti sa dobro razvijenim saobraćajem. U prve oblasti spada prostrani središnji deo kontinenta, zatim njegova zapadna ivica i još neki drugi krajevi. Suprotnost ovima čini istočna, jugoistočna i jugozapadna primorska strana.

U daljim izlaganjima dat je prikaz pojedinih vrsta saobraćaja. Govoreći o tovornom saobraćaju pisac ističe da je od 1939 godine do danas veoma porastao broj kamila. Zatim sleđuju kratki prikazi rečnog, pomorskog, železničkog, automobilskog i vazdušnog saobraćaja. Glavni centri saobraćaja u Australiji su njeni veliki gradovi naročito Sidnej, Brizban, Melburn, Adelaida i drugi.

J. F. Trifunovski

KÖHLER G., Verkehrsgeographische Übersicht von Afrika, Petermanns geographische Mitteilungen, Heft 4, str. 289—294 (Mit drei Karten), Gotha 1956.

Najpre pisac ističe da u Africi i danas postoje oblasti u kojima nije razvijen saobraćaj. Takve oblasti leže uglavnom u središnjim delovima kontinenta. Uredena plovidba postoji na pojedinim glavnim rekama Afrike. Najviše takvog saobraćaja ima na Kongu i njegovim većim pritokama, zatim na Nilu, Senegalu. Na ostalim afričkim rekama plovidba je malih razmera i privremena. Pisac ukazuje na teškoće u rečnom saobraćaju koje dolaze usled vodopada. Tovarni i kolski saobraćaj sada u Africi nema onakav značaj kao što je imao ranije.

Automobilski saobraćaj razvio se u novije vreme i to najviše u onim afričkim delovima u kojima postoje povoljne klimatske prilike. To su Alžir, Egipt, Francuska Somalija, Maroko, Južnoafrička Unija, Tunis itd. Ukupno u Africi ima 1,574.611 motornih vozila. Ovaj broj je uglavnom jednak broju motornih vozila u Južnoj Americi.

Dalja izlaganja pisca odnose se na prikaz stanja železničkog saobraćaja. On se razvio u oblastima u kojima su Evropljani gušće naseljeni i u krajevima koji su privredno bolje razvijeni. 1956 g. železnička mreža u Africi bila je duga 72.900 km i tada je imalo 6.000 lokomotiva, 11.000 putničkih i 130.000 teretnih vagona.

U Africi 1956 g. nalazilo se 452 aerodroma. Njih najviše ima u francuskoj Ekvatorijalnoj Africi (49), zatim u Belgiskom Kongu (35), Francuskoj Zapadnoj Africi (34), Portugalskoj Zapadnoj Africi (27), Tanganjiki (22), Etiopiji (21), Alžiru (20), na Madagaskaru itd. Rad pisca završava se velikim spiskom literature.

J. F. Trifunoski

KOSTANICK LOUIS H., *Turkish resettlement of Bulgarien Turks 1950—1953*. California Publication in Geography, Volum 8, str. 1—146, Los Angeles 1957.

Interesantna ispitivanja o preseljavanju muslimanskog stanovništva iz Bugarske u Tursku. Govoreći o novijim preseljavanjima pisac ukratko prikazuje i ranije slična iseljavanja iz Bugarske. Znatna iseljavanja muslimana iz Bugarske izvršila su se 1934/39 godine, i još veća 1950/1953 godine. Sa mnogobrojnim statističkim podacima pisac je utvrdio iz kojih oblasti u Bugarskoj poći u iseljenici i u kojim su se krajevima Turske naselili.

U drugim odeljcima rada pisac je prikazivao stanje muslimanskog stanovništva u Bugarskoj, zatim prihvatanje i naseljavanje doseljenika u Turskoj, njihovo snalaženje u novim prilikama i drugo. Ovom aktuelnom problemu pisac je posvetio dosta pažnje. Pored teksta priložio je veći broj tabela, karata, skica i fotografija. Na taj način problem iseljavanja muslimana iz Bugarske u Tursku dobio je jednu studiju koja će uvek imati svoju vrednost.

J. F. Trifunoski

LOUIS H.: *Die Entstehung der Poljen und ihre Stellung in der Karstabtragung*. Erdkunde, sv. X, br. 1, str. 33—53. Bonn 1956.

Ovo je veoma dragocjen prilog, koji u svemu odgovara našem shvaćanju o

postanku polja u kršu, koje smo iznijeli još 1939. (*Morphologie der Poljen von Kupres und Vukovsko*, Zeitschr. d. Gesell. f. Erdkunde, br. 7/8, S. 299—316. 1939.)

Autor daje podatke o tektonsko-petrografskim odnosima i osobinama nekoliko polja u srednjem i zapadnom Taurusu. Polja su kao što smo mi konstatirali za dinarski krš uopće, nastala na kontaktnom pojasu između nepropusnih stijena i vapnenaca. Sa nepropusnih stijena pritiču vode i donose nepropusne naplavine, koje uvjetuju rubnu koroziju i širenje zaravni.

U skladu s našim shvaćanjima, autor konstatira, da ovaj površinski proces nije uvjetovan razinom temeljnice u smislu A. Grunda, već odnosom pritičanja i akumulacije i zatvaranja odvodnih pukotina u vapnenačkoj podlozi. Ako prinos materijala postane manji od kapaciteta ponora, naplavna zaravan zbog snižavanja oko ponora postaje valovita, a napokon se i ogolićava.

Autor smatra dalje da su polja vezana za peridično suhe subtropske i umjerene klime, dok u vlažnim i povremeno vlažnim tropskim krajevima kraške zaravni nastaju u razini površinskih tokova. Klimatski momenat bi bio odlučujući.

Pisac zadržava i dalje shvaćanje o smjeni rječne erozije i krškog procesa na vapnencima, što po našem iskustvu ne odgovara prilikama u dinarskom kršu, a i teoretski je teško dokazati.

Referirani rad spada među najvažnije novije priloge o problemu krša.

J. Roglić

MAYER M. H., *The Port of Chicago and the St. Lawrence Seaway*. The University of Chicago. Departement of geography. Research Paper No 49, str. 18—283. Chicago III. 1957.

Ovo izvrsno djelo nas upoznaje sa stvarnošću koja nije dovoljno poznata, a koja će uskoro izbiti punim zamahom u svjetski život dovršenjem plovnog puta za oceanske brodove.

Chicago je mlad grad. Još 1816. bila je od Indijanaca i Engleza zbrisana tvrđava Fort Dearboru, a posada i stanovništvo masakrirani. Tek 1830. pristaje prvi parobrod na ušću rijeke Chicago i otada će zapravo početi život i promet luke istoimenog grada. G. 1856. ima

29.963 stan.; 1900. g. 1.698.575, a danas povezano gradsko područje ima oko 5.000.000 stanovnika.

Grad je nikao na kraju važnog vodenog puta preko Velikih jezera i bio je ishodište najvažnijeg svjetskog agrarnog kraja koji se širi na jugozapadu. Uredjenje najvećeg svjetskog željezničkog čvora zasjenilo je u svijesti ljudi vodenj promet, a duga je zaleđenost (6 mjeseci) pristupnog puta rijekom Sv. Lovrijenca. Radovima između jezera Ontario i mora kao i prokopavanje Welland kanala oko vodopada Niagare, mogu doploviti specijalno građeni brodovi ispod 2.000 t nosivosti i manje od 4,00 m gaza. Ali ovakvo pomorski okovan Chicago razvio je golemi promet, koji je već 1955. dostigao prostoru nevjerovatnu količinu od 71.490.510 t (uračunat je sistem metropolitanskih luka zajedno sa industrijskim lukama Indiana, Buffington i Gary u susjednoj državi Indiana). Već u današnjim uvjetima izoliranosti Chicago je među vodećim lukama svijeta.

Golemi i udruženim sredstvima Kanade i USA uređuje se plovni put duž rijeke Sv. Lovrijenca, koji će imati stalnu dubinu od 8,25 m. (v. Geografski glasnik br. 14—15, str. 218—219 i br. 16—17 str. 202). Oceanski brodovi do 20.000 t i gazom od 8 m nastaviti će put duboko u kontinent do luke kojoj neće biti para za robni promet. Svjetski trgovački centar za žito, meso i druga prehrambena dobra razvio se u giganta američko industrijskog života. U posljednjem razdoblju najviše se na teritoriju USA uložilo u proširenje industrije Chicago. Jedinstvena željeznička mreža širi gravitaciono područje na golemu i bogatu pozadinu.

Dovršenje plovnog puta i početak pune lučke funkcije Chicago predviđaju se za sezonu 1959. I pored ograničenosti prometa na ljetnu sezonu vjerovatno će ova jedinstveno položena luka zauzeti i svjetsko prvenstvo.

U vezi sa novim uvjetima vrše se goleme pripreme, koje će donijeti i odgovarajuće promjene. U pomorstvu zainteresiranih država, osobito cirkumatlantskih, već se grade brodovi prilagođeni novim uvjetima plovidbe do Chicago. Golemi lučki sistem Chicago će se dalje usavršiti i prilagoditi novim zadacima. Nafta iz Karibskog prostora naći će novi put do potrošača u bogatom industrijskom kraju oko Velikih jezera.

O svim ovim problemima kao i poredenjima sa drugim lukama na Velikim jezerima pisac daje dragocjene podatke. Djelo je ilustrirano dobro biranim ilustracijama i dokumentirano izvorima. Ovo je samo površan uvid u odličan rad, koji nas upoznaje ne samo sa regionalnim pitanjima već jednim problemom svjetskog značenja, te rad treba neposredno upoznati.

J. Roglič

MIHAILOV N. I., Sibir. Fizičko-geografski prikaz. Str. 380 sa 96 slika i 21 skicom u tekstu, te orografskom skicom Sibira u prilogu. Gosudarstveno-izdatelstvo geografičkeo literature. Drugo prerađeno i dopunjeno izdanje. Moskva 1956.

Knjiga sadrži sedam većih i deset manjih poglavlja sa zaključkom, popisom važnije literature i kazalom geografskih imena. Dajući opću geografsku sliku Sibira, autor naglašava da pod pojmom Sibira nije opravdano smatrati cijeli teritorij Sovjetskog Saveza istočno od Urala, kako se često u starijoj literaturi navodi. Potrebno je izdvojiti Sovjetski Daleki istok, koji se sa svojim primorskim položajem i prirodnim karakteristikama znatno razlikuje od unutrašnjeg, sibirskog prostora. Stoga autor i razmatra s prirodno-geografskog gledišta Sibir, kao prostor izdvojen od navedenog primorja i kao kraj u kojem još uvijek, pored golemih, ali za sada parcijalnih, zahvata čovjeka na preobražaju prirode u posljednja dva desetljeća, apsolutno dominiraju elementi prirodne sredine. Na osnovu toga autor dijeli sibirski teritorij na slijedeće fizičko-geografske regije: Zapadno-sibirsku nizinu, Srednji Sibir, Planine južnog Sibira i Sjevero-istočni Sibir.

U drugom poglavlju iznosi povijest otkrivanja i upoznavanja, još nedovoljno poznatog i dijelom teško pristupačnog Sibira; zatim iznosi u općim crtama sastav i građu, pa surovu klimu, bogatstvo voda, tlo, prirodnu vegetaciju i životinjski svijet. Zbog uloge prirodne vegetacije na izgled i dosadašnji život toga prostora, autor izdvaja zone tundre, lesotundre, tajge, lesostepe, steppe i gornje-planinske oblasti, gdje se zbog visine i izmijenjenih klimatskih prilika gubi horizontalni, a nastupa vertikalni raspored vegetacije.

Izložena građa pokazuje visok stupanj poznavanja prirodnih karakteristi-

ka Sibira u cjelini, koji je do nedavna bio samo parcijalno ispitan. O obimu poznavanja Sibira danas svjedoče izneseni podaci, koji su rezultat najnovijih ispitivanja, i brojna literatura, od koje je autor naveo samo najvažnija djela. Većina citiranih radova održavaju najnovija, intenzivna ispitivanja Sibira i utvrđivanje njegovih prirodnih bogatstva, koja su golemo i do danas relativno slabo iskorišćivana. To je, uz neslućeni razvoj tehnike i porast materijalnih sredstava, omogućilo naglo naseljavanje i preobražaj pristupačnijeg dijela Sibira — zaključuje autor.

Šteta što je izostao detaljniji prikaz društvenih faktora, čime bi se dobila potpunija slika prostora u koji Sovjetski Savez mnogo ulaze i na čiji gospodarski i društveni prosperitet sasvim opravdano i sigurno računa.

M. Friganović

MORAWETZ S.: Wald und Alm in den Schladminger Tauern und ihre Beziehungen zum Gelände und Lokalklima. Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark 86, 84—95. Graz, 1956.

Područje Schladminger Tauera je dio niskih Tura (Niederer Tauern) u Štajerskoj zapremajući površinu od cca 1142 km². Sjeverna je granica dolina Ennse, a Južna usjeklina Mauterdorf — Tamsweg - Sauerfeld - Krakaundorf - Schöder. Klimatogena granica šuma je cca na visini 1900 m.

U kratkoj raspravi autor iznosi prostorni raspored vegetacijskog pokriva u odnosu na forme reljefa i uticaja lokalne klime za područje Schladminger Tauern. U planinama uopće, kao i u ovome području prostorno slojanje biljnog pokriva uvjetovano je uglavnom slijedećim faktorima: nadmorskom visinom, odnosno klimom, formama reljefa, te tipom tla i geološkom podlogom. Isprepleću se međusobno faktori, koji uvjetuju zonalni raspored vegetacije, s faktorima koji uvjetuju azonalnost biljnog pokriva. Tako na pr. i ispod granice šuma dolaze planinski travnjaci na staništima, koja su izložena hladnim vjetrovima i na kojima ne dolazi do nakupljanja snijega. Na ovakvim staništima alpski travnjak je uvjetovan edafskim faktorima (reljef-ekspozicija i inklinacija staništa).

U Niskim Turama kao i u Schladminger Teuren šume s alpskim travnjacima zapremaju 35%, oranice 2-3% i košarice 4%. Velika površina otpada na točila, stijene, krš i uopće na slabo ili nikako neobraslo zemljište. Preko 50% alpskih travnjaka je iznad klimatogene granice šuma. Preostali dio alpskih travnjaka je na staništima unutar zone šuma. Kako smo naveli alpski (planinski) travnjaci unutar zone šuma uvjetovani su uglavnom djelovanjem edafskih faktora. Alpski travnjaci unutar zone šume na vjetru izloženim i sjevernim ekspozicijama spuštaju se niže, nego južnim ekspozicijama. S porastom nadmorske visine bilo u klimatogenoj granici šuma ili planinskih pašnjaka raste i postotak pod neobraštenim zemljištem.

Lokalne klimatske razlike su izražene naročito u prosječnim podnevnim julskim temperaturama. Na 1800-1900 m visine one iznose prosječno 12-12,5°C s kolebanjima od nekoliko stupnjeva obzirom na inklinaciju, odnosno ekspoziciju staništa. U lokalne faktore klime ubraja se i uticaj snijega. Tako na pr. na zaklonjenim staništima nagomilava se snijeg, koji se sporo otapa uvjetujući zastoj vegetacije, kao i specifični biljni pokrov.

J. Kovačević

MOUNTEVANS A. L., Osvajanje Antartika. str. 220 sa 16 slika u prilogu. S engleskog preveo M. Rajković. NIP, Zagreb 1957. Naslov originala: The Antarctic challenge. Staples Press Limited. London, 1955.

Autor ove rijetko zanimljive knjige sudjelovao je, međuostalim, i u posljednoj ekspediciji Scotta, koji je, došavši sa čevoricom svojih drugova 17 siječnja 1912, na Južni pol t. j. svega 33 dana iza Norvežanina R. Amundsen, stradao na povratku od zime i gladi. Poslije gotovo 45 godina života i rada autor je kao jedini koji je ostao na životu od osmorice učesnika Scottovog pohoda na Južni pol napisao ovu knjigu. Pored korištene literature autor unosi mnogo svježeg sjećanja na te teške dane.

Poslije vrlo kratkog osvrtu na opće karakteristike Antarktike i nešto podrobnijeg opisa siromašne flore i relativno bogate faune perifernih dijelova, autor na lak i zanimljiv način opisuje istraživanja od pionira J. Cooka do britansko-skandinavske ekspedicije 1949.-1952. Najdetaljnije opisuje ekspediciju kape-

tana Scotta iznoseći pri tom, pored Scottovih zapisa, i svoja zapaženja. Ne propušta spomenuti i objasniti poraze, iskustva i uspjehe ostalih antartičkih ekspedicija, čiji su rezultati, uz dostignuća suvremene nauke i tehnike, doveli do brojnih i intezivnih ispitivanja u toku Međunarodne geofizičke godine 1957.-1958.

Kroz šesnaest poglavlja, od kojih svako prikazuje po jednu značajnu etapu i kariku u lancu osvajanja prostranog kontinenta, autor naročito opisuje uvjete pod kojima se surovi prostor osvajao; opisuje surovu klimu, strahovite teškoće, skupo plaćanje nedovoljnog iskustva ranijih i neslućenih rezultata posljednjih naučno i tehnički neporedivo bolje opremljenih ekspedicija. Time se dobija pregled svega što je do pred početak Međunarodne geofizičke godine otkriveno na Antarktiku, kao i probleme koje još treba riješiti. Jer, Antartik je samo izvan, ne osvojen — ističe autor.

Nedostatak knjige za našeg čitaoca je u tome, što podaci, koji se u originalu navode u miljama, stopama, funtama, Fahrenheitovim stupnjicima i t. d., nisu u prevodu izraženi jedinicama, koje se upotrebljavaju izvan anglo-američkog prostora. Zbog toga će se naši čitaoci čitajući zanimljivo i slikovito izlaganje teže snalaziti. Brojne, vrlo jasne i instruktivne slike dočaravaju vjerno pejsaž »Bijele pustinje«. Knjiga je za geografa lako štivo, koje osvježuje. Nastavnik, koji je pročitao, lako će moći, predavajući polarne predjele, da dopuni svoja izlaganja zanimljivim pojedinostima, a đak će lakše shvatiti svu surovost Antartika i težak put kojim se došlo do suvremenih geografskih karata prostora oko Južnog pola.

M. Friganović

MUHIN G. I. — POTEMKIN M. P.
Australija. Fiziko-geografskiji i ekonomiko-geografskiji obzori. Str. 254, sa 75 slika i 29 skica, nizom dijagrama u tekstu, te 5 primjenjenih karata u prilogu sa kartom kontinenta.

Gosudarstveno učebno-pedagogičkoe izdateljstvo Ministarstva prosvješćenija RSFSR. Moskva 1956.

Kao što se iz naslova knjige vidi autora su dva. M. P. Potemkin je obradio prirodne elemente, a G. I. Muhin društvene faktore s osobitim osvrtom

na gospodarsko obilježje i razvoj u tom pogledu razbijenog australskog prostora. Grada je podijeljena u šest poglavlja. U uvodu su dane napomene o općem obilježju i geografskim specifičnostima najmanjeg kontinenta. U prvom poglavlju su obrađeni prirodni elementi uobičajenim načinom i redom. Osobito je naglašena specifičnost sastava i građe, te reliktna faune i vegetacije u vezi sa geološkom prošlošću kontinenta. U drugom poglavlju izvršena je podjela na »fizičko geografske oblasti« Australije i to: Vlažna istočna regija, aridne nizine zaleđa istoka, polupustinjski i pustinjaški jug sa zimskim padalinama, prostor izdvojenih centralnih planina i zapadnih pustinja, prelazna polupustinjska regija zapadne Australije, zapadno primorje i sjeverni prostor s ljetnim monsunskim kišama. Treće je poglavlje posvećeno razvoju misli o hipotetičnoj »Terra australis incognita«, historiji otkrića i upoznavanja od Tasmana (1642) do Walesa (1896) sa zanimljivom skicom; zatim o prvim podacima i o kasnijem procesu naseljavanja i ekonomskog razvitka. U četvrtom je poglavlju prikazana današnja naseljenost, tendencije njenog porasta, nacionalna struktura po porijeklu i drugi zanimljivi demografski elementi. Osobito je naglašen i objašnjen položaj glavnih i razmještaj ostalih naselja, te karakteristika naselja u cjelini, pri čemu se izdvaja tip osamljenih gospodarstava u unutrašnjosti i golema aglomeracija u nekoliko žarišta jugoistočnog primorja. Vrlo je instruktivna podjela stanovništva po zanimanju, gdje se vidi da stočarski i poljodjelski viškovi zemlje proizlaze iz svega 15,6% poljoprivrednog od ukupnog stanovništva kontinenta. Prikazan je i vrlo brz proces prelaska Australije iz agrarno-stočarske u razvijenu industrijsko-trgovačku zemlju (28,6% u prerađivačkoj ind., 8,3% u građevinarstvu, 27% u trgovini, transportu i bankama, 11,4% slobodne profesije i t. d.). Političkom uređenju i životu zemlje, te o njenim odnosima sa susjednim i drugim državama u svijetu najnovijih događaja posvećen je također dio knjige.

U zadnjem se poglavlju, koje je najobimnije, daje gospodarski prikaz cijelog kontinenta po granama važnijih aktivnosti, ali bez regionalnog izdvajanja, što je manjkavost knjige. Izloženi su samo ukratko ekonomsko-geografski regioni, kojima se taj manjak pokušao nadomjestiti. Relativno svježiji demografski i gospodarski podaci, popraćeni nizom

tabela i skica u tekstu sa primijenjenim kartama tla, prometnih putova, tipova vegetacije i ekonomske aktivnosti u prilogu, podižu vrijednost ovoj vrlo upotrebljivoj knjizi. Potrebno je na kraju napomenuti, da su brojne, po sadržaju dobro odabrane i instruktivne slike, za razliku od dobrih skica i geografske karte kontinenta, većinom nejasne što umanjuje — mora se nažalost priznati — privlačnost ove knjige.

M. Friganović

NOWACK E., Land und Volk der Konso (Süd-Äthiopien), Bonner geographische Abhandlungen, Heft 14, s. 1—60, herausgegeben vom Geographische institut der Universität Bonn 1954.

Autor ove studije, poznati ispitivač Afrike, kao član jedne geografsko-geološke ekspedicije ispitivao je oblast Konzo u južnoj Etiopiji. Pomenuta oblast spada u najnepoznatije krajeve istočne Afrike. U radu su izneti rezultati sopstvenih promatranja. Uglavnom su prikazani prirodne osobine, privreda, naselja i stanovništvo.

Konzo je prostrana oblast sa svih strana ograničena visokim grebenima. Zato je pristup ovoj oblasti veoma težak. Jedna saobraćajna karavanska linija vodi sa severa preko oblasti Uolamo, Čenča i Gardula. Drugi put, kojim se može ići u Konzo, vodi sa istoka preko abisinskih oblasti Sidaramo i Darasa. Ovom komunikacijom može se kolima putovati samo za vreme suve periode; na dužini od 200 kilometara i ovaj je put karavanski. Zbog teške pristupačnosti oblast Konzo do sada je radi naučnih ispitivanja posetio samo poznati afrički ispitivač Frobenius.

U morfografskom delu rada autor najpre ukazuje na sastav zemljišta. Ono se sastoji od starih kristalastih škriljaca i od eruptivnih stena. Pritom izdvaja erozivne morfološke oblike i prostranu vulkansku ploču. Erozivni oblici postali su uglavnom radom reka. Pomenuti rad naročito je izrazit u zapadnom delu Konza gde protiču preko cele godine reke obilne vodom. U istočnom delu oblasti proticaj u rekama je jako nizak krajem sušne periode.

U sledećem odeljku autor prikazuje klimu i vegetaciju oblasti Konzo. U ovoj pokrajini karakteristična je pojava šestomesečne sušne periode. Kišna perioda počinje od februara ili marta i tra-

je do avgusta. Februar i mart su najizrazitiji proletni meseci. Tada otpočinju poljoprivredni radovi i život vegetacije se budi. Na terasama i u nizinama gaje se kulture, a u svima delovima oblasti javljaju se tokovi.

Stanovništvo bavi se zemljoradnjom od najstarijih vremena. Obrada zemlje je koncentrisana na ravnijem zemljištu, naročito na terasama. Zbog toga je u tim delovima gustina stanovništva veća. Gaje se razne kulture: ječam, ovas, kukuruz, pamuk, krtolaste biljke. Njive se obrađuju manje životinjskom, već pretežno ljudskom radnom snagom. Autor je zapazio i pojedine potpuno napuštene zemljoradničke površine. Njih su stanovnici napustili jer nisu imali dovoljno radne snage: mnogi muškarci bili su ubijeni u borbama najpre sa okolnim plemenima, zatim sa Italijanima. Pre tih ratova oblast Konzo bila je bolje obrađena jer je imala veću gustinu naseljenosti. Stočarstvo ima neznatniju ulogu u poređenju sa zemljoradnjom. Gaje se goveda, ovce, koze i magarad.

Na kraju autor prikazuje seoska naselja Konza. Ona se sastoje iz delova opkoljenih visokim palisadama. Između palisada vodi splet uskih uličica. Znatnu vrednost ove studije pretstavlja veći broj fotografija i skica. Spisak pojedinih imena i razni etnografski podaci (o nošnji, sahranjivanju, umetnosti) tu vrednost samo povećavaju.

J. F. Trifunski

PENZAR I.: Mikroklimatološka istraživanja geofizičkog instituta u kotaru Križevci 1953. Radovi — Geofizički institut — Prirodoslovno-matematički fakultet III, 7, Str. 18. Zagreb, 1956.

U razdoblju od 24. VII. do 27. VIII. 1953 god. u nizu mjesta na području kotara Križevci vršena su uz pedološka i vegetacijska ispitivanja i mikroklimatološka. Ispitivanja su bila ograničena na prizemni sloj zraka visine do 2 m i na tlo do dubine 30 cm. Mjerenja su bila izvođena za vedrih dana od 7—8 h do 18—19 h. Mjerena je temperatura tla i zraka, vlaga, naoblaka i isparivanje u svakom punom satu tokom dana. Od biljnih fitocenoza ispitivanja su bila vršena na livadama raznoga tipa, na kukuruzu, krumpiru, vinogradima, strništima, šumama, te reljefnim oblicima

terena (humci, grebeni, obronci i doline) i ekspozicije.

Temperatura tla je mjerena na površini, u dubini 5 i 10 cm. Određivani su satni i danji temperaturni srednjaci. Rijetke i niske kulture (krumpir, strnište i livada) imaju višu temperaturu, nego visoki i bujni (kukuruz i vinograd). Najjača je temperatura u šumi. S dubinom tla opada temperatura.

Kao kod temperature tla, tako postoje i razlike kod temperatura prizemnog sloja zraka kod raznih kultura. Niske i s malo lišća kulture imaju više temperature zraka, nego visoke i bujne. U kulturama temperatura zraka opada po redu kako slijedi: krumpir, strnište, livade, vinograd, kukuruz, te šuma. Kod livada ovaj je red slijedeći: *Cynosuretum*, *Caricetum*, *Arrhenatheretum*. Razlike u temperaturi tla i zraka rijetkih i bujnih kultura potječu odatle, što je pod bujnim tlo jače zasjenjeno, a u rijetkima nije, pa ga sunce može jače zagrijati. U visinama iznad 2 m nema navedenih temperaturnih razlika obzirom na kulture.

Vlaga zraka je mjerena na visini 50 i 100 cm, te je ustanovljeno da nema jače razlike obzirom na visine kultura. Ipak je vlaga zraka prosječno veća u šumi i livadi, nego u kukuruzu, krumpiru i vinogradu, odnosno s porastom visinom za pojedine kulture razlike su sve manje.

Što se tiče isparivanja, ono je bilo najintenzivnije oko 12—13 sati i 14 sati. Isparivanje opada po redu: strnište, krumpir, livada, kukuruz, vinograd i šume, a kod tipova livada: *Cynosuretum*, *Arrhenatheretum*, *Deschampsietum* i *Caricetum*.

Interesantni su rezultati ispitivanja navedenih klimatoloških podataka u vezi konfiguracije terena:

a) Temperatura tla i zraka u dolini u prizemnom sloju je za nekoliko stupnjeva veća nego na uzvisini (obronku) do 10—30 m, b) Temperatura zraka i tla na obroncima do 10—30 m raste od podnožja prema grebenu, c) Istočne ekspozicije obronaka su za nekoliko desetina stupnjeva toplije nego zapadne, d) Vlaga zraka je najveća u dolini, a opada u smjeru prema vrhu obronka, e) Kod isparivanja nisu ustanovljene neke jače razlike. No uočena je tendenca, da uzvisine imaju jače isparivanje nego doline.

Podaci iznešeni u ovome radu uz pedološka i vegetacijska ispitivanja služe za kompleksnu agroekološku karakterizaciju staništa za potrebe poljoprivrede.

J. Kovačević

SLAVNIĆ Z.: O vegetaciji planinskih torova u Bosni. *Godišnjak biološkog instituta VIII*, 1—2, (169—178). Sarajevo, 1954.

Autor je istraživao vegetaciju planinskih torova na nekim planinama u Bosni i Hercegovini (Bjelašnica, Jahorina, Vranica i Prenj), te izdvojio jednu domaću zajednicu (asocijaciju), koju je nazvao *Plantagineto-Barbaretum illyrica*. To je biljna zajednica montanih i subalpskih staništa, čiji je postanak i razvoj vezan na uticaje stoke t. j. za gaženje, baleganje i uriniranje iste. Nastaje na nekoliko načina, koje ćemo navesti:

1. Postanak iz šumskih krševina (progale), koje služe za odmor stoci (gaženje i torenje), 2. Potopljene livade (sveza Molinion) koje služe kao pojila, 3. Zarašćivanjem umjerenosuhih (krševitih) staništa, na kojima stoka polagano i podulje vremena pase.

Ilirska zajednica torova preobilnim gnojenjem (akumulacijom nitrata) prelazi u izrazito nitrofilnu korovnu vegetaciju sveze *Chenopodium subalpinum*.

J. Kovačević

RANNERT H., *Die österreichische Forstwirtschaft. Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft Wien*, Band 98, Heft I, str. 92—112, Wien 1956.

Austrija spada u zemlje koje su relativno bogate šumom: šume zahvataju 31.391 kv km ili 37,4% od ukupne državne teritorije. Dobro su očuvane šume u Štajerskoj (49,0%), Koruškoj (43,5%), Donjoj Austriji (34,9%), Gornjoj Austriji (34,2%) i Tirolu (33,7%).

Austrijske šume dele se na državne 15,0%, opštinske 8,2%, crkvene 4,0%, privatne 61,5% i druge. Državne šume nalaze se većinom u oblasti Salzburga, Tirola, Štajerskoj, Gornjoj i Donjoj Austriji. Najveći broj šumskih poseda (172.000) ima veličinu od 0 do 5 ha; od 5 do 10 ha ima 35.000 poseda, od 10 do 20 ha ima 19.000 poseda itd. Poslednjé

katgorije čine šumski posedi veliki 1500 do 3000 ha — 80, i od 3000 do 6000 ha — 50.

Šume u Austriji pretstavljaju jedno od najvažnijih privrednih blaga. Pored raznovrsne i velike potrošnje u zemlji, drvo i drveni proizvodi iz Austrije u znatnoj količini se izvoze. Šumarstvo pokriva deficit u platnom bilansu države. U narednim izlaganjima pisac govori o godišnjoj količini posećenih šuma, o tome kako se kretao izvoz drva i drvenih proizvoda.

Svakako je ovaj rad značajan po objašnjenjima mnogih pojava i po metodici obrađivanja privredno-geografskih problema.

J. F. Trifunski

SOÓ R.: Pflanzengesellschaften aus Bulgarien I. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatas Sec. biologica. I, 231—239. Budapest, 1957.

U toku 1954. god. Soó je u zajednici s bugarskim botaničarima izvršio kroz 4 tjedna fitocenološka ispitivanja bugarske vegetacije, o čemu je već objavio jedan rad, opisavši stepsku zajednicu *Festucetum vaginatae* i kserofilni travnjak *Asphodeline taurica* — *Onosma taurica*. U ovome radu je opisana nizinska — poplavna šuma: *Querceto-Ulmetum bulgaricum*, zajednica šibljacka: *Prunetum tenellae* bugaricum i brdsko-planinski travnjak: *Cariceto fuscae* — *Sphagnetum balcanicum*.

Fitocenološki opis (poplavna šuma) *Querceto-Ulmetum bulgaricum* odnosi se na lokalitet u dolini rijeke Kamči južno od Varne. Ovo je područje mediteranske klime, s manje ili više izrazitim mediteranskim svojstama: *Fraxinus oxycarpa* ssp. *pallisiae*, *Quercus pedunculiflora*, *Tamus communis*, *Smilax excelsa*, *Periploca graeca*, *Symphytum bulbosum*, *Poa silvicola*. Navedene vrste nisu zastupane u zapadno-evropskim, pa ni u području panonsko-slavonskih poplavnih nizinskih šuma. Vlažne facijese izgrađuju slijedeće vrste: *Fraxinus oxycarpa* ssp. *pallisiae*, *Quercus pedunculiflora*, *Quercus fraineto*, *Crataegus pentagyna*, *Evonymus latifolius*, *Poa silvicola*, *Heracleum ternatum*, *Symphytum bulbosum*.

U području nacionalnog parka unutar kserofilnog travnjaka *Asphodeline taurica* — *Onosma taurica* dolaze šibljacki (šikare) *Prunetum tenellae*

bulgaricum. Analogna zajednica izgrađuje kod nas grmolike mede.

Brdsko-planinski travnjak s Vitošplanine izrazito acidofilni travnjak *Carieto fuscae-Sphagnetum balcanicum* je zastupan u raznim vikarirajućim cenzama na pr. kod nas, u Alpama, Karpatima i drugdje.

J. Kovačević

UCCHINO S., Le colonie slave del Molise. L'Universo g. 37, br. 3, str. 499—506. Firenze 1957.

Izolirana grupa hrvatskih iseljenika u istočnom pogrđu Apenina, sjeverozapadno od Monte Gargana bila je od 1856. g. kad je na njih skrenuo pažnju pjesnik M. Pucić, predmet studija domaćih (Rešetar, Barac, Smolaka, Badurina i dr.) i stranih stručnjaka. I pored toga ni osnovna pitanja nisu riješena. Nezna se sigurno kada su i odakle došli, a ni broj nije pouzdan, zato su neobično zanimljiva obavještenja ovog talijanskog stručnjaka.

Autor konstatira, da ovo izolirano stanovništvo, bez ikakve unutrašnje organizacije i vanjske podrške uporno održava svoj porodični jezik. Mala biblioteka, koja je bila u Acquaviva Collecroce osnovana inicijativom dr. Smolake, nije upotrebljavana i knjige je prekrila prašina.

Početkom 16 stoljeća bilo je hrvatskih kolonista u naseljima Acquaviva, Collecroce, S. Felice del Molise, Montemitro, Palata, Mafalda (Ripalta), S. Biase, Tavenna i Montelongo. Navodno je prema tadašnjim podacima bilo oko 300 porodica ili oko 3.000 stanovnika. Vremenom su se, a osobito utjecajem škole, vojske, crkve i sl. manje grupe izgubile, ali se hrvatski element i dalje dobro očuvao u selima Acquaviva Collecroce, Montemitro i S. Felice Slavo. Prema popisu 1901. otpadalo je u ovim selima 92%, na Hrvate, 1911. 95% porodica, a 1921. 81.75% porodica i 81.86% stanovnika. Autor ukazuje da veliko umanjeње od 1911 do 1921 ukazuje na nepouzdanost službenih podataka. Mnogi u službenim deklaracijama ne označuju svoje »dalmatinsko porijeklo, jer se boje da će biti smatrani strancima«. To je potaklo pisca da sam izvrši anketu, po kojoj je u Acquaviva Collecroce Montemitro i S. Felice del Molise 30. VIII. 1954. bilo 1209 hrvatskih porodica ili 4036 stanovnika ili 89,61% cijelog

stanovništva; to je veoma značajan podatak ovog rada.

Prima Rešetarovo mišljenje, da su u doba velikih seoba pred Turcima početkom 16. stoljeća ovdje naseljeni.

Sto se tiče porijekla autor prihvaća nedavno (1950) stanovište T. Badurine da su došli iz Istre. Hrvati Molise slave prvi petak u maju, a do nedavna su slavili i prvi maj, to bi se tumačilo germanskim običajem slavljenja početka proljeća što je na našem primorju prodrlo jedino u Istru. U govoru dalje ima njemačkih i venecijanskih riječi, što također ide u prilog istarskog porijekla. Na taj način bi trebalo pretpostaviti da je ta štokavsko-ikavska struja sa jugoistoka došla u Istru i nakon izvjesnog zadržavanja prešla na Apeninski poluotok i to vraćajući se prema jugu. Ovakvo zaobilazan put ne izgleda najuvjerljiviji.

Pisac daje i neke vlastite priloge u korist shvaćanja Badurine, a time pokazuje da su mu naši krajevi nepoznati. U kraju ima brijeg »glavicu« a takav naziv je našao i u Istri — a to je kod nas opći naziv. Hrvati Molise su došli kao katolici, pa prema autoru ne bi mogli biti iz srednje i južne Dalmacije, koje su pravoslavne.

Ne uzimajući u obzir ove loše dizgresije ovaj rad je veoma zanimljiv prilog. Odlikuje se i objektivnošću koju na žalost ne susrećemo često.

J. Roglić

UHLIG H., Die Kulturlandschaft Nordostengland, Kölner Geographische Arbeiten, Köln 1956, sa 355 stranica, 2 karte u prilogu te 56 slika i fotografija.

Autor je, kao stipendista British Councila, proveo u Velikoj Britaniji godinu dana i to na Geografskom institutu u Newcastle-u. Boravak u kraju jakih pejzažnih promjena i postojanje brojnih zračnih snimaka dali su mu poticaja, da na konkretnom primjeru izrazi svoje shvaćanje o transformaciji pejzaža. Rad sadrži dva različita dijela. U prvom dijelu (do 98 stranice) iznose se različiti pogledi o metodama istraživanja pejzaža. Osobita je vrijednost tog dijela u tome, što je korišćena brojna literatura (preko 400 autora), naročito britanska i njemačka. U drugom dijelu autor nas vodi od objašnjavanja pojma pejzaža preko razvoja do sinteze njego-

ve opće slike. Sadržaj tog dijela odražava se već i u slijedećoj bitnoj problematici: 1. formalni i funkcionalni elementi kulturne pokrajine, 2. kulturna i prirodna pokrajina, 3. kulturna pokrajina i društvo, 4. kulturna pokrajina i povijest i 5. geografski pojam pejzaža. Drugi dio rada odražava primjenu općih ideja, iznešenih u prvom dijelu. Autor koristi povijesnu metodu, pa razvoj pejzaža prikazuje prema važnijim vremenskim odsjecima: predsaksonski pejzaž, anglosaksonska kolonizacija i srednjovjekovni razvoj kao osnova današnjeg pejzaža, pejzažni elementi agrarne revolucije, rani period rudarstva, industrija i razvoj gradova, elementi industrijske revolucije i današnji napori. Autor izdvaja važnije prostorne jedinice ili tipične pejzažne cjeline. Pored sabrane literature, naročita vrijednost rada je u tome, što autor u većoj mjeri pri istraživanju koristi zračne snimke kao bitni izvor geografske dokumentacije. Jedino na taj način bilo je moguće, da u relativno kratkom periodu izvrši ovako opsežan posao.

I. Crkvenčić

VALUSI G., L'influenza delle variazioni di confine sul turismo nella Venezia Giulia. Bolletino della Società geografica italiana. Sv. 10, br. 9—10, str. 412—425. Rim 1957.

Autor razmatra zanimljiv problem utjecaj promjene političke granice na turističku funkciju »Julijske krajine«. Ova turistička uloga se razvijala nakon uspostavljenja željezničke veze sa zaleđem i bila je posljedica privlačne snage koju vrši sunčano i slikovito primorje. Turističko razdoblje počinje oko 1890. i njegovi nosioci su uglavnom Nijemci. Brzi uspon Opatije, Lovrana, Lošinja, Briona i Portoroža odraz su snage nove gospodarske grane. Vrhunac je dostignut 1913 kad je Opatija imala 50.000, Lovran 8500, Brijuni 2500, Mali Lošinj 3500, Portorož 7000 i Gradež 17000 posjetilaca. Turistička kretanja pojačavaju i religiozna prošteništa i posjeta prirodnih znamenitosti kao Postojnska spilja, koja 1913. ima preko 40.000 posjeta.

Talijansko prisvajanje kraja nakon Prvog svjetskog rata zadalo je težak udarac ovoj važnoj aktivnosti. Julijska kupališta su došla u konkurentan položaj sa onima poluotoka, a političke i gospodarske prilike u poratnom razdob-

lju nisu pogodovala međunarodnom turizmu. Najpovoljnija je bila 1925. kad je Opatija dostigla tek 42.000, Lovran 8.400, Brijuni 500 — dakle osjetno ispod 1913. Jedino su Portorož sa 9.000 i Gradež sa 21.700 imali više nego 1913; izvjesno zbog blizine Trsta. Pored vjerskog autor za razdoblje talijanske okupacije daje veliko značenje posjeti graničnih mjesta osobito ratnih groblja, a naročito prirodnih znamenitosti. Posjeta Postojnske spilje je dobila znatno veće razmjere na pr. 1930. g. 171.900 od toga 59.500 stranaca. Uređenje dobrih cesta i razvitak automobilizma pogodovali su posljednjoj grani turizma. Očito je da se turistička aktivnost u doba talijanske okupacije nije razvijala, već je čak i opadala — kraj je Italiji bio gospodarski suvišan.

Neobično su zanimljivi podaci o novim naporima i tendencijama poslije Drugog svjetskog rata i političkih promjena koje je on donio. »Problem Trsta«, koji je izoliran od okolice traži rješenje. Ali talijanske vlasti nastoje da i turističku struju iz zaleđa skrenu prema sebi. U tom pogledu se provode znatne mjere kojima se Italija zeli suprotstaviti geografskim prednostima Jugoslavije. Na uzanom pojasu tršćanske rivijere ureduju se sve raspoložive male plaže, a to će se dopuniti modernom obalskom autocestom, pored koje će biti i željeznička pruga. Rubom krasa izradila bi se visinska cesta, uredila najljepša mjesta, a različite spilje učinile pristupačnim za posjetu. Pored Gradeža na zapadnoj obali lagune Marano uređeno je kupalište Lignano, koje je 1954. imalo domaću posjetu veću nego Gradež. Gorica je već djelomično bescarinsko područje. U susjednim Karnijskim Alpama se u novije doba veoma mnogo učinilo za razvitak planinskog turizma. Energično se radi na radikalnim zahvatima kojima će se Trst povezati s Austrijom moderniziranom željezničkom prugom i suvremenom autocestom. U projektu je da ovaj kraj dobije i autonomne povlastice, koje bi pogodovala njegovom gospodarskom razvitku. Kad se ovome doda i talijansko ugostiteljsko umijeće, onda je očito da ova nastojanja sa naše strane treba veoma ozbiljno shvatiti.

J. Roglić

WINKLER E., Österreich und die Schweiz, ein wirtschafts — und verkehrsgeographischer Vergleich. Festschrift zur Hundertjahrfeier der Geographischen Gesellschaft in Wien, str. 209—235, Wien 1957.

Cilj pisca je bio da izvrši privredno-geografsko i saobraćajno-geografsko upoređenje između Austrije i Švajcarske. Po svojim prirodnim odlikama Austrija je u mnogo čemu povoljnija od Švajcarske. To jasno dolazi do izražaja u poljoprivredi. U Austriji privredno nekorisno zemljište zahvata samo 13,2%, dok u Švajcarskoj ono zahvata 23,6%. Zatim površina pod njivama u Austriji je 21,5%, a u Švajcarskoj 6,4%. Suprotno tome u Švajcarskoj je veoma razvijena industrija.

Zahvaljujući svome položaju obe države imaju veliki značaj za saobraćaj sa okolnim zemljama. Preko Švajcarske i Austrije vode glavne evropske komunikacije od severa prema jugu i od severozapada prema jugoistoku. Na kraju pisac ističe da je u istoriskom pogledu položaj Švajcarske bio bolji od položaja Austrije. Razvoj austrijske privrede bio je ometan ratovima i u njoj je povremeno postojala oskudica kapitala.

J. F. Trifunski

ZAGOROFF S. D., VÉGH J., BILIMOVICH A. D., The agricultural economy of the danubian countries 1935—45. 478 stranica. Stanford 1955.

Rad predstavlja osmu publikaciju Food Research Institute sveučilišta Stanford u Kaliforniji, koji u dvadesetak radova želi da prikaže problem hrane i poljoprivrede u vezi s Drugim svjetskim ratom. Ranije izašle publikacije prikazuju navedenu problematiku za one dijelove Evrope, koje su u toku Drugog svjetskog rata okupirali Nijemci, zatim za Japan, Indiju, Južno-afričku uniju, Australiju, Novi Zeland i Veliku Britaniju. Ovaj rad teži da prikaže prilike u Mađarskoj, Rumunjskoj, Bugarskoj i Jugoslaviji. Ne ulazimo u namjeru izdavača ovog rada, ali je očito, da izbor autora nije najsretniji. U samom predgovoru rada kaže se, da su autori rada proveli u zemljama (o kojima je riječ) po nekoliko godina (znači da se više ne nalaze u njima), a autor članka u Rumunjskoj ostao je anonim (zbog sigurnosti njegove porodice,

koja živi u Rumunjskoj). Za nas je od većeg interesa dio rada o Jugoslaviji (str. 291—368). Iako je knjiga izašla 1955. god., autor (Bilimovich) koristi stare podatke i za onu građu, za koju postoje noviji podaci. Sadržaj je isprepleten političkim motivima (što je očito i dio zadatka knjige), ali autor u njihovom iznošenju nije posve dosljedan. Tendencioznost se provlači kroz čitav

rad. Izgleda, da je autoru stalo da angloameričkim čitačima prikaže Dalmaciju kao nešto posebno, što nema organske veze sa zaleđem. Jugoslavenski patriotizam žrtvuje da bi zadovoljio svoje težnje. Ovaj rad mnogo ne odudara od mnogih sličnih, koji su u inostranstvu izašli s namjerom, da bi krivo prikazali stvarnost Jugoslavije.

I. Crkvenčić

ČASOPISI, ZBORNICI I PRIRUČNICI

GEOGRAFSKI PREGLED, glasilo Geografskog društva Bosne i Hercegovine, broj I, str. 1—203, Sarajevo 1957.

Sa velikim zadovoljstvom primili su geografi Jugoslavije ovaj prvi broj glasila Geografskog društva Bosne i Hercegovine, čije objavljivanje predstavlja zavidan uspjeh obzirom na kratko vrijeme, koje je proteklo od osnivanja Društva, sadržinu časopisa i njegovu opremu; ovim prvim brojem »Geografski pregled« se je uspješno uvrstio u prvi red naših časopisa.

»Geografski pregled« je podijeljen u tri glavna odjeljka: Članci i rasprave; manji prilozi i ocjene i prikazi. U ovom broju je dodan na kraju i nekrolog prof. P. Jovanoviću.

Nakon tople uvodne riječi prof. H. Brkića, predsjednika Geografskog društva Bosne i Hercegovine, slijedi 10 članaka: M. S. Filipović, Cvijićeva antropogeografska škola; J. Petrović, Kraške pojave u terciarnim sedimentima gornjeramske kotline, O. Uzunović, Utvrđivanje podzemnih veza na području donjih horizonata sliva rijeke Trebišnjice; S. Dikić, Erozijska u Bosni i Hercegovini; P. Fukarek, Fresinica i njena veza sa tragovima diluvijalne glacijacije; S. Bakaršić, Prevoj Ivan; S. Đurkin, Privredno-geografski značaj gajenja riba u Jugoslaviji; R. Petrović, O problemu geografske rajonizacije Jugoslavije; I. Rubić, Međe Mediterana na istočnoj obali Jadrana; B. Ž. Milojević, Primorje na ušću Paraibe.

Bogatstvo i raznolikost sadržaja su veliki uspjeh ovog broja. Svaki od ovih radova zaslužuje i poseban osvrt.

Manji prilozi donose pet saopćenja: M. Filipovića, Gornja Bosna; M. Bjelovitić, Kretanje broja stanovništva Bosne i Hercegovine; M. Bjelovitić, Pećina kao stan u Mostaru; J. F. Trifunski, Zanimljiv primer promene položaja

sela; R. Pavić, Transformacija pejzaža i njegovih funkcija u Nizozemskoj.

Slijedi veliki broj prikaza iz naše i strane literature i od različitih recenzenta. Prikazi su podijeljeni u rubrike: matematička geografija, fizička geografija, antropogeografija i regionalna geografija. Možda ova sistematika nije u skladu sa suvremenim stanjem i stremljenjima u geografskoj nauci.

Za ovaj veliki uspjeh Geografskog društva Bosne i Hercegovine očito je najzaslužniji glavni urednik M. S. Filipović. Mi ovaj uspjeh svesrdno pozdravljamo i preporučujemo novi časopis našim članovima i čitaocima.

J. Roglić

ENERGETSKI IZVORI JUGOSLAVIJE

A. Vodne snage, knjiga prva: Vodne snage Jugoslavije, izd.: Jugoslavenski nacionalni komitet Svetske konferencije za energiju, Beograd 1956.

Energetski izvori su jedan od najvažnijih faktora gospodarskog napretka svake zemlje. Njihovo poznavanje je od velikog značenja za sagledavanje mogućnosti privrednog progressa i energetske rezerve služe kao jedna od osnovnih baza privrednog planiranja. Progresivno raste potreba za energetskim izvorima, a paralelno s time uvida se i potreba povezivanja i dopunjavanja različitih energetskih izvora unutar pojedine zemlje, kao i međunarodna suradnja, pa je već 1924. g. osnovana Svjetska konferencija za energiju čiji je član i naša zemlja. Jugoslavija spada u red onih zemalja, koje za proizvodnju električne energije mogu koristiti oba dva osnovna izvora: vodu i ugljen, pa, iako su termoelektrane od velike važnosti radi izravnavanja godišnje i višegodišnje protoke na rijekama, te radi veli-

kih početnih investicija za hidroelektrane, hidroelektrična energija je mnogo jeftinija, pa će ona i u budućnosti, među današnjim izvorima energije, sigurno imati veću važnost. Predviđa se, da će se današnji podjednaki odnos termoe energije i hidroenergije u našoj zemlji, već do kraja ovog stoljeća promijeniti u 3:1, u korist hidroenergije. Kada se ima u vidu zakonitost porasta električne energije, koja se u svijetu, a i kod nas udvostručuje prosječno svakih 10 godina, lako se može shvatiti važnost poznavanja vodnih snaga, jer od predviđene proizvodnje električne energije, koja će, prema dosadašnjem porastu, koncem ovog stoljeća iznositi 70—100 milijardi kWh godišnje (1954. g. = 3,440.000 kWh), hidroenergija će podmirivati 50—60 milijardi kWh godišnje (1954. g. = 1,800.000 kWh). Osim toga, poznavanje vodnih snaga će korisno poslužiti za energetska planiranje na kraće i duže vrijeme; lokaciju elektrometallurške i elektrokemijske industrije; izradu najpovoljnijih vodoprivrednih osnova; poznavanje mogućnosti izvoza; lokaciju dalekovoda i dr.

Nakon što su sve do Drugog svjetskog rata vodne snage naše zemlje određivane većinom na bazi procjena, te su bile jako netočne, poslije Oslobođenja se prišlo detaljnom proučavanju izvora električne energije. Ova knjiga je prvi dio opsežnog rada, koji će konačno pokazati sa kolikim i kakvim energetskim izvorima raspolaže naša zemlja.

»Metode izučavanja vodnih snaga«, naslov je prvog dijela ove knjige, u kojem je objavljena doktorska radnja ing. Vujice Jevđevića. U njoj nas autor upoznaje sa načinom određivanja vodnih snaga, na osnovu kojeg su dobiveni rezultati, koji su objavljeni u drugom dijelu ove knjige, te je ovo poznavanje važno za razumijevanje i korišćenje tih rezultata. Autor razlikuje »bruto vodnu snagu«, pod kojom podrazumijeva snage vode dobivene iz visinske razlike, proticaja u sekundi i težine jedinice obujma vode. »Neto vodna snaga« se dobije po odbitku: pada u dovodnim i odvodnim cijevima, oscilacija u akumulacijama i gubitka u postrojenjima, a ona je u prosjeku 20—25% manja od bruto vodne snage.

Postoji više načina izražavanja potencijala vodnih snaga. Potencijal od padalina dobije se na osnovu količine padalina, a imajući u vidu svaku jedinicu površine za koju se hoće

odrediti vodna snaga. Potencijal od voda koje se slivaju izračunava se tako, da se od gornjeg potencijala odbije iznos vode koja isparava, ili je transpiriraju biljke. To je ona voda, koja otiče, bilo površinski, ili podzemno. Potencijal voda koje otiču tokovima mogao bi biti realan, kada bi se na svim djelovima rijeke izgrađivali akumulacioni bazeni za izravnavanje, ali, pošto je to iz ekonomskih razloga nemoguće, to je za praktično korišćenje najvrijedniji potencijal od voda ispod prosječnog proticanja, jer je ova vrijednost dobivena uz pretpostavku da se na vodenom toku neće vršiti akumulacija, nego će se svaki pad usporavanjem, ili skretanjem koncentrirati i iskoristiti za dobivanje električne energije. Ovaj potencijal je najrealniji za određivanje vodne snage i na osnovu njega su dani podaci o vodenim snagama, iznijeti u drugom dijelu knjige.

U nastavku autor ukazuje na promjene vodenih snaga u pojedinim dijelovima rijeke, a one su uvjetovane topografijom, količinom protoke, padom i pritocima. Daje se i metoda grafičke predstave ovih promjena. Konstatira se nejednaka geografska rasprostranjenost vodnih snaga Jugoslavije, te se posebno ističe bogatstvo vodnih snaga u centralnoj planinskoj jezgri (velike količine padalina i reljef). Interesantna je autorova tvrdnja, da je proračun vodnih snaga za ovo područje manji od njihove stvarne vrijednosti, jer u njega nisu uračunati podzemni tokovi, za koje autor smatra da bi se sprječavanjem poniranja mogli iskoristiti. Za to se uzima uslov »da usporeni podzemni tokovi ne mogu skrenuti u drugom pravcu«. Kod primjera Kopačeva Polja, u gornjem toku Rame, gdje će visoka brana znatno potopiti tri krška vrela i, prema autorovom shvaćanju, radi prisilnog izdizanja vode na ovim vrelima, povećati pad, čini nam se da se ne vodi baš mnogo računa o promjeni hidrostatskog pritiska, koja će tada nastupiti, kao i o osebinama krškog terena u kojima se ovi izvori mogu za uvijek izgubiti.

Autor, dalje, razmatra problem kolebanja mjesečnih proticaja u toku godine i promjenu u nizu godina, te ukazuje na potrebu uporednog promatranja režima više rijeka, radi njihovog hidroenergetskog povezivanja.

Sve su analize popraćene brojnim grafikonima, a tvrdnje grafičkim i ma-

tematičkim putem na konkretnim primjerima dobro dokumentirane, tako da ovaj rad ostavlja utisak solidno proučenog i dobro obrađenog naučnog rada. Jedino nam izgleda previše smjela tvrdnja autora u uvodnom dijelu, gdje kaže da će u slijedećem periodu (do

konca ovog stoljeća) novi izvori energije (atomska, sunčana, energija vjetra, plima i oseka, geotermičke i druge) samo nadopunjavati današnje, jer je teško pretpostaviti, da naše doba epohalnih otkrića, neće dati jeftinije, nove izvore energije.

Vodne snage Jugoslavije po slivovima

SLIV	Površina		Potencijal od padalina		Potencijal od voda koje se slivaju		Brutto energetski potencijal vodenih tokova		Netto energetski potencijal vodenik tokova		Potencijal od voda ispod prosj. protic.	
	km ²	%	milijarde kWh	%	milijarde kWh	%	milijarde kWh	%	milijarde kWh	%	milijarde kWh	%
Crno more	177.605	60,0	226	100	120	57	71,5	66	60	67	43	65
Egejsko more	23.965	9,5	39	50	17	6	6,5	6	6	5	5	6
Jadransko more	54.267	21,5	121	10	78	37	30,0	28	24	28	19	29
Ukupno	255.837	100,0	386	30	212	100	108,0	100	90	100	66	100

»Vodne snage Jugoslavije« predstavljaju sadržaj drugog dijela knjige, čiji je autor: Hidrotehnički institut »Ing. Jaroslav Černi« u Beogradu. U početku se daju opći podaci o geografskom položaju, reljefu, klimi i hidrografiji Jugoslavije, a zatim se iznose osnovni rezultati izučavanja vodnih snaga. Čitava je Jugoslavija podijeljena na 33 porječja, s time da se veće rijeke, Dunav i Sava ograničavaju samo za neposredno porječje, bez pritoka, koji su obrađeni zasebno. Nekoliko tabela omogućuju u početku komparaciju brojnih općih podataka (površina sliva, prosječna godišnja količina padalina, prosječan proticaj na ušću, srednja nadmorska visina sliva i drugo), a iz tabele vodnih snaga po slivovima (vidi tabelu I.), koja je konstruirana prema podacima u knjizi, mogu se praviti različita poredjenja i uočiti važnost pojedinog sliva u vodnim snagama zemlje. Glavne vodne snage nalaze se u području centralnog planinskog kraja, što je uvjetovano velikom količinom padalina i povoljnim reljefnim karakteristikama, pa od ukupnih vodnih snaga, otpada na porječje: Drine 18%, Neretve 10,5%, a Cetine 7,5%. Uz ove, veliki potencijal vodenih snaga imaju rijeke, koje dolaze u Jugoslaviju, a imaju prostrana porječja izvan naše zemlje. Dunav ima 10%, a Drava 9,5% ukupnih vodnih sna-

ga. Čitava Jugoslavija raspolaže sa 66 milijardi kWh potencijalne hidroelektrične energije prema potencijalu od voda ispod prosječnog proticanja, te je to, prema tome, realna vrijednost naših vodnih snaga.

Svakako su od najveće vrijednosti podaci, koji se u nastavku daju za svako područje zasebno. Tu se najprije iznose opći podaci o porječju (položaj, površina, oblik, visina, kišomjerne stanice, geološki sastav, vegetacija i t. d.), tokovima (glavni tok, pritoci, uzdužni profil, proticaj, režim i dr.) vodoprivrednim problemima, porječja u vezi sa njihovom važnošću za privredu Jugoslavije, te o vodenim snagama i njihovom dosadašnjem korišćenju, kao i uslovima za daljnje korišćenje. Najvažniji su podaci prikazani na situacijskim kartama i ilustriranim diagramima, što je od velike koristi za njihovo razumijevanje. Tekst je popraćen brojnim, vrlo uspješnim fotografijama. Na kraju knjige priloženo je 6 primjenjenih karata Jugoslavije mjera 1 : 1.250.000, na koje su uneseni najvažniji podaci potrebni za poznavanje hidroenergetskih prilika u našoj zemlji.

Knjiga je štampana na dva jezika, tako da je jedna polovina teksta svake stranice na srpsko-hrvatskom, a druga na engleskom jeziku. Djelo se odlikuje neobično dobrom štampom i ukusnom opremom, kakova i dolikuje ovako vri-

jednom izdanju, koje nam je dalo rezultate uspješno obavljenog rada, te nas upoznao sa vodnim snagama, s kojima raspolaže naša zemlja, a isto tako i sa njihovim regionalnim rasporedom.

I. Baučić

EKONOMIČESKAJA GEOGRAFIJA
SSSR-a. Rossijskaja SFSR. Autorski kolegij od osam članova. U redakciji G. N. Čerdanceva, N. P. Nikitina i B. A. Tutihina. Str. 490 većeg formata sa 134 skice u tekstu i 15 primijenjenih karata u prilogu. Gosudarstveno učbeno pedagoškoe izdateljstvo Ministerstva prosvještenija RSFSR. Moskva 1956.

Ovo obimno djelo, koje je štampano u 35.000 primjeraka sa brojnim i detaljnim podacima i skicama, rezultat je rada istaknutih stručnjaka N. P. Nikitina, B. A. Tutihina, N. I. Lalikova, E. P. Maslova, P. N. Stepanova, M. I. Pomusa, V. V. Pokišiševskog i V. A. Krotova.

Na početku je izložena političko-administrativna i teritorijalna razdioba i objašnjeni principi ekonomskog rajoniranja Sovjetskog Saveza. Zatim su jezgrovito dane opće karakteristike, prirodni uvjeti i bogatstva, historijsko-geografski prikaz, naseljenost i gospodarske osnove rajoniranja u prostoru Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike, koja zahvaća 76,3% ukupnog teritorija i skoro isto toliko stanovništva SSSR-a.

Grada je podijeljena prema prostornom rajoniranju najveće sovjetske republike na: Centar u kojem se izdvaja Središnji industrijski rajon, Volško-vjatski rajon, Zapadni rajon i Središnji černožjomni rajon; Sjeverozapad sa Lenjingradskom, Novgorodskom i Pskovskom regijom, Murmanskim krajem, Kareljskom ASSR i Kaliningradskom oblasti; Sjever; Povolžje; Sjeverni Kavkaz i Donji Don; Ural; Zapadni Sibir; Istočni Sibir i Daleki Istok. Detaljnija prostorna diferencijacija Centralnog i Sjeverozapadnog rajona odražava njihovu relativno višestruku naseljenost, razvijenost i složenost ekonomske i društvene aktivnosti. Svaki od navedenih rajona obraden je po utvrđenoj shemi od šest točaka i to: opća karakteristika, prirodni uvjeti i bogatstva, istorijsko-geografski osvrt, naseljenost, gospodarstvo (industrija, poljoprivreda i prometne ve-

ze), te unutrašnja razdioba na manje regije i gradovi.

Kod ovakvog raspona i načina obrade nastojalo se sačuvati princip važnosti pojedinog od navedenih elemenata u bitnom obilježju dotičnog kraja, što je geografski jedino ispravno. Tako se u gusto naseljenim i industrijski ili poljoprivredno razvijenim rajonima centralnog i zapadnog dijela srazmjerno znatno više prostora posvetilo izdvajanju manjih regija i gradskih aglomeracija (na pr. Moskovska oblast, Lenjingradska, Rostovska i dr.), nego u rjeđe naseljenim i gospodarski samo parcijalno razvijenim regijama Sibira i Dalekog Istoka, koji su dijelomično tek u najnovije doba zahvaćeni naglim preobražajem.

Tekst je vrlo bogat i potkrijepljen iz prve ruke najnovijim podacima, koji su vrlo instruktivno uspoređivani sa starijim, pa je time jasno prikazan napredak ekonomske proizvodnje i društvene aktivnosti. Za mnoge navode u tekstu i složenije pojmove daju se vrlo često podrobnija objašnjenja petitom, što svjedoči o stručnom karakteru knjige, točnosti podataka i savjesnosti rada osmorice autora. Opće i detaljne skice pojedinih regija i njihovih manjih dijelova u tekstu, te priručni atlas sa 15 karata u boji u prilogu olakšava znatno čitanje, razumijevanje i savlađivanje vrlo obimne građe. Začuduje da nije priložen popis bar važnije literature, obzirom da djelo služi i kao udbenik studentima geografskih fakulteta i pedagoških instituta SSSR-a. Treba primijetiti i to, da nema niti jedne fotografije, što je zaista šteta i uočljiv manjak knjige. U cjelini ona predstavlja značajan doprinos sovjetskoj ekonomsko-geografskoj literaturi o slabo poznatim predjelima Sibira i sovjetskog Dalekog istoka posebno.

M. Friganović

PROCEEDINGS. EIGHTH GENERAL ASSEMBLY AND SEVENTEENTH INTERNATIONAL CONGRESS. International geographical Union. Str. XIII + 776. Washington (bez oznake godine).

Sa velikim zakašnjenjem, nakon 5 godina t. j. 1957. objavljen je ovaj važan zbornik radova sedamnaestog međunarodnog geografskog kongresa.

Dok je za kongres bilo prijavljeno 277 radova i za 220 njih su predhodno objavljeni sadržaji, u zborniku nalazimo

samo 179 radova, Za ostale je označeno da su u međuvremenu drugdje objavljeni — loša posljedica zakašnjenja ovog zbornika. Još je nepovoljnija posljedica, što su mnogi radovi ovim zakašnjenjem izgubili na svojoj aktualnosti.

Nemoguće i to ne može biti svrha da se ovdje prikaže sadržaj, a još manje značenje pojedinih radova. Zbornik je bogata riznica u kojem su sadržani radovi iz svih područja geografske znanosti i zastupani predstavnici cijelog svijeta. Međunarodni kongresi znače etapne međe, a naučni radovi i diskusije stepenice u razvitku nauke. Pored toga kongresni zbornici daju veoma dobar uvid u suvremena naučna strmljenja i pregled radnika na pojedinim naučnim granama i njihov raspored u svijetu. Bez ovih kongresnih publikacija ne može se imati pregled nad općim naučnim razvitkom i prema tome usmjeravati vlastite napore.

Organizatori 17 međunarodnog geografskog kongresa i izdavači zbornika, kao da su opremom željeli nadoknaditi zakašnjenje u izdavanju. Tiskom, papirrom i drugom opremom zbornik predstavlja primjernu publikaciju, što će sigurno pridonijeti njenom uspjehu.

J. Roglič

REPORT OF THE COMMISSION ON KARST PHENOMENA. International geographical Union, 18th International geographical Congress Rio de Janeiro. Str. 1—38. New York 1956.

Ovaj izvještaj je redigirao predsjednik komisij prof. H. Lehmann (Frankfurt/M), a priloge su dali uz redaktora A. Bögli (Hitzkirch, Švicarska), P. Birot (Paris), H. Louis (München), T. Warwick (Birmingham), J. Chabot (Paris) i referent.

U prvom prilogu »Utjecaj klime na morfološki razvitak krša« H. Lehmann ukazuje kako je opće shvaćanje o cikličkom razvitku krškog reljefa usporilo napredak proučavanja krša. Klima je tako odlučan faktor, da ona uvjetuje posebne tipove krša. Iako u hladnim klimama voda može imati više ugljične kiseline, brzina reakcije je manja i ima malo »biološke ugljične kiseline« što je odlučno za intenzitet otapanja.

A. Bögli u drugom članku »Kemizam otapanja i utjecaj sastava stijena na razvitak krša« izlaže glavne elemente kemizma otapanja. Ugljična kiselina na-

staje otapanjem organskih materija i utjecajem mikroorganizama u vodi. Otopivost ugljične kiseline u vodi raste sa snižavanjem temperature, ali brzina reakcije se povećava proporcionalno porastu temperature. Dalje izlaže tezu i uvjete otapanja vapnenca. U otapanju vapnenca utječe klima, vrijeme i otopivost stijene. Uz kemijski sastav važna je i struktura vapnenca.

U trećem prilogu »Krški proces i riječna erozija« referent smatra da je krški specifičan i normalan reljef za otopive kao što je riječna erozija za nepropusne stijene. U kršu nema nivoa temeljnice, koja bi hranila izvore niti površinskog spiranja, a krški proces ne ovisi o morskoj razini — dakle nisu ispunjeni osnovni uvjeti fluvijalne erozije. Krški i riječna erozija se međusobno isključuju.

U nastavku diskusije redaktor H. Lehman kaže da bi se »pod izvjesnim uvjetima« riječna erozija mogla vršiti i na vapnencima.

U četvrtom prilogu »Razvitak vapnenačkih padina, prema priložima iz francuske literature« P. Birot navodi nekoliko rezultata pojedinih francuskih istraživača.

U petom prilogu »Problem krških nivoa« H. Louis raspravlja problem o kome su već ranije referent i drugi raspravljali. Kao što je poznato (polja u Taurusu) autor (1956.) konstatira da krške zaravni nastaju u petrografskomorfološki kontaktnom pojasu, što, je autor konstatirao (1939) i smatrao kao opći uvjet (1952) postanka krških zaravni. Nepotrebna je diskusija stoga o prirodni zaravni u dinarskom kršu, jer su ove nastale pod istim uvjetima.

Povezano sa predhodnim prilogom G. T. Norwick smatra da zaravni na vapnencima mogu nastati marinskom erozijom, ili ogolićavanjem strukturalnih nivoa i bočnom erozijom rijeka.

Posljednji, šesti je »Prilog rječniku krške terminologije« od G. Chabota u kome su dana i objašnjenja i nazivi za glavne oblike škrapa, ponikva, polja i krških pejzaža na francuskom i njemačkom jeziku.

Na kraju predsjednik H. Lehmann daje sugestije za dalji rad Komisije: kvantitativna istraživanja vode u kršu; utjecaj petrografskog sastava; istraživanje neotopivog ostatka; proučavanje utjecaja leda; proučavanje odnosa riječne erozije i krškog procesa; precizira utjecaja vode kroz krški; dalje proučava-

nej rubnih zaravni; preciziranje prirode kupastog krša i izrada međunarodne terminologije povezano sa prikupljanjem raznog materijala osobito aerosnimaka.

J. Roglić

PREMIER RAPPORT DE LA COMMISSION, POUR L'ÉTUDE DES VERSANTS. Union géographique internationale. Str. 1—155. Amsterdam 1956.

Komisija za proučavanje padina je sigurno jedna od najaktivnijih u sklopu Međunarodne geografske unije. Ovo je zasluga onih koji rukovode komisijom (P. Birot, Francuska, P. Macar, Belgija i J. P. Bakker, Nizozemska).

U ovom izvještaju su dani podaci o radu i uspjesima tokom protekle četiri godine. Voditelj komisije i suviše skromno ocjenjuje svoj rad. Za idući period (od kongresa u Rio de Janeiru — 1956. do onog u Stockholmu — 1961.) predviđa se mnogo opsežniji program kako u problematici, koja će se proučavati, tako i načinu kako će se istraživanja vršiti.

Komisija je pored trojice specijalista, koji je vode (sekretar J. P. Bakker, Univerzitet u Amsterdamu) i njihovih zemalja uspjela da osigura veoma dobru suradnju u Njemačkoj (prof. H. Mortensen i njegovi suradnici, Göttingen) i Velikoj Britaniji (Prof. D. L. Linton, Sheffield).

U ovom izvještaju su dani veoma dragocjeni podaci o bibliografiji dosadašnjih radova. Iako nije potpuna i sistematski uređena, ona je dragocjena za stručnjake, koji se zanimaju ovom osnovnom morfološkom problematikom.

U drugom dijelu su dana kratka objašnjenja pojedinih istraživača o razvitku padina u različitim krajevima svijeta.

J. Roglić

XVIIIe CONGRÈS INTERNATIONAL DE GÉOGRAPHIE. Résumés des communications. Union géographique internationale Comité national de Brésil. Str. XV 299. Rio de Janeiro 1956.

Ovo je veoma značajna publikacija koja odražava opseg i prirodu naučnog rada na 18 međunarodnom kongresu u Rio de Janeiru. Veoma je karakteristično poredenje sa ranijim 17 međunarodnim kongresom u Washingtonu.

Publikacija sadrži 325 unaprijed dostavljenih referata prema 220 u Wa-

shingtonu, što znači povećanje za 32%. Dok je na prošlom kongresu na prvom mjestu bio udio domaćina sa 23% predavanja ovoga puta je pao na 13,5%. Po broju predavanja za Brazilijom (54) malo zaostaje Francuska sa 51 predavanjem. Iznenaduje malo učestvovanje Ujedinjenog kraljevstva sa 9 referata prema 35 u Washingtonu. Ukupno je učestvovalo 39 zemalja od toga 19 iz Evrope (bez SSSR-a) sa 155 — tako Evropa gubi prevlast kako u broju zemalja učesnika, tako i u predavanjima — što pojačava internacionalni karakter kongresa. Naročito je značajno učestvovanje SSSR-a, koji u poslijeratnom razdoblju prvi put čestvuje i to sa 8 referata.

Kao što je u detaljnom prikazu kongresa (Geografski glasnik sv. 18, str.) izloženo najviše (68) referata je bilo u geomorfološkoj (II) sekciji, kao i u Washingtonu. Slijedi sekcija za geografiju stanovništva i naselja (VII) sa 52 referata. Začuduje malo učestvovanje u sekciji za hidrografiju, samo 4 referata; to je izvjesno posljedica metodskih poteškoća u kojima s nalazi ova grana geografskog rada. Isto tako je neobično malo učestvovanje u sekciji za regionalnu geografiju (10 priloga).

Nazivi sekcija i raspored 155 referata odražavaju metodološku neodređenost u društvenim granama geografije. Sigurno je da će to i dalje odnosno i stalno biti, jer se društvena zbivanja i njihov odraz u prostoru stalno mjenjaju, a tome se mora prilagodavati i geografsko istraživanje. Nama izgleda da geografska istraživanja na ovom području zaostaju, pa bi baš stoga na kongresima trebalo naročito jačati rad u sekcijama za metodologiju kao i podsticati solidne regionalne priloge. Sigurno da bi se time odnos između geomorfološke i drugih sekcija izmjenio, a pojačala bi se tendencija prema praktičnoj geografiji, koja u prvom redu može biti na društvenom polju.

229 stranica tiskanih petito i velikog formata predstavljaju dragocjenu i etapnu zbirku iz koje se dobiva sumaran uvid u stanje i stremjenja u suvremenoj svjetskoj geografiji.

Teško je na temelju kratkih izvoda suditi o vrijednosti priloga. Treba čekati objavljivanje potpunih tekstova, na što, sudeći po dosada objavljenom poslu, nećemo tako dugo čekati, kao što je bio slučaj sa 17. međunarodnim kongresom.

J. Roglić

KRAGUJEVAC, izdanje Narodnog odbora opštine Kragujevac, urednik Kosta Rakić, Kragujevac 1957. str. 96

Izdavanje ove kratke »monografije i vodiča u isto vreme« izazvala je »potreba za jednom publikacijom koja bi šire zahvatila ona mnogobrojna politička i kulturna strujanja kojima obiluje Kragujevac u svojoj dosta burnoj i događajima krcatoj istoriji, njegov privredni uspon, istoriske spomenike i prirodne lepote ovoga kraja i njegov posleratni razvitak u uslovima socijalističke izgradnje naše zemlje« (iz uvoda).

Edicija je podijeljena u devet poglavlja: Geografski položaj i osobine reljefa, Istoriski razvitak, Između dva svetska rata i u Narodnooslobodilačkoj borbi, Spomenici prošlosti, Arheološka nalazišta i lokaliteti, Razvoj privrede, Kragujevac danas, Prirodne lepote Kragujevca i okoline, Preduzeća opštine Kragujevac. Na kraju je dodan spisak literature.

Razvitak Kragujevca od turske mahale, koja se pojavljuje u XVII stoljeću pa do industrijskog centra sa preko 40 000 stanovnika je vrlo interesantan. Prvobitno naselje je vezano uz rijeku

Lepenicu, stanovništvo je tursko i ekonomski vezano na brojne vodenice i okolne plodne površine. Upravo zbog svog geografskog smještaja izvan glavnih prirodnih prometnih pravaca Kragujevac je 1818. godine postao glavni grad oslobođene Srbije. Tek 1841. godine knez Miloš premješta centar uprave u Beograd. Kao glavni grad Srbije Kragujevac se razvio u tada najznačajniji kulturni centar zemlje. Čak je i državna štamparija 1833. g. premještena iz Beograda u Kragujevac. I nakon što je Beograd postao sjedište kneževе vlasti, Kragujevac kroz dulje vrijeme zadržava svoj značaj kao politički centar Srbije. Sve do 1878. g. u njemu se održavaju sve značajnije skupštine (donošenje ustava, proglašenje odluka Berlinskog kongresa itd.).

Iako ova publikacija sadržava čitav niz elemenata života i razvoja Kragujevca, nije dostignut nivo monografije, već se ostalo na razini jednog informativnog priručnika. U tom smislu postignuta je svrha, te ova publikacija može poslužiti kao korisni izvor osnovnih podataka o gradu Kragujevcu.

S. Žuljić

KARTE I ATLASI

ATLAS MIRA, redaktor I. M. Itenberg, Moskva 1955.

Mali priručni geografski atlasi naišli su u svijetu, pa i kod nas na široki interes, jer predstavljaju neophodan priručnik za praćenje zbivanja u svijetu. U okviru niza takvih edicija interesantno je izdanje Atlasa mira, u nakladi Glavne uprave geodezije i kartografije M. V. D. SSSR, čiji su izdavači imali tendenciju približiti se »džepnom« formatu jednog geografskog priručnika.

Atlas sadržava ukupno 165 geografskih karata, kraći statistički prilog, te indeks. Izuzev nekoliko fizičkih karata (karta svijeta, karte kontinenata i SSSR-a), koje su uzevši u obzir mjerilo (Evropa 1:40 000 000) vrlo pregledne, prevladavaju političke karte, što je obzirom na informativni karakter atlasa logično. Za Evropu podjela je vršena na uobičajen način (Skandinavske zemlje, Pirinejski poluotok, Balkanski poluotok itd.), a mjerila su uglavnom 1:5 000 000 i 1:7 500 000. Detaljnije je razrađen teritorij SSSR-a, što obzirom da takvih karata u drugim atlasima istok karak-

tera nema, može biti interesantno. Ostali su kontinenti (izuzev Australije) također rasčlanjeni u nekoliko karata (pojedini dijelovi USA u mjerilu 1:5 000 000 odnosno 1:15 000 000).

Iako Atlas nosi godinu izdanja 1955. (sastavljen 1953.) na karti »Palestina« država Izrael je razgraničena prema podjeli Ujedinjenih naroda (koja nikada nije u potpunosti realizirana), a ne prema faktičnom stanju, koje registriju atlas i većine zemalja. Jugoslavija je najdetaljnije prikazana u okviru karte »Zemlje Balkanskog poluotoka« (mjerilo 1:7 500 000). Obzirom na datum kada je završena redakcija može se razumjeti zašto su izostala točna imena nekih naših gradova (u atlasu stoji Užice umjesto Titovo Užice, Veles umjesto Titov Veles, Podgorica umjesto Titograd).

Redovito priručni atlas i manje dolaze u obzir za široku primjenu izvan zemlje, čijim su čitaocima prilagođeni (jezik, detaljnija obrada područja, koja su za dotičnu zemlju od većeg interesa itd.). Ovo tim više što mnoge zemlje izdaju svoje priručne atlase. Ipak treba

konstatirati, da je sovjetski ATLAS MIRA interesantna kartografska i geografska edicija. Tiraž: 100 000 primjereka!

S. Žuljić

ATLAS DES FORMES DU RELIEF.
Institut géographique national. 175
stranica 27/20 cm. Paris 1956.

Francuski nacionalni geografski institut i redaktori ovog atlasa dali su nam priručnik koji osvaja svojim sadržajem i ljepotom. Ovo je bilo moguće zahvaleći liberalnom shvaćanju i ulogu potrebnih materijalnih sredstava i umješnom izboru redakcionog odbora, kojemu je predsjedao prof. A. Cholley, majstor ideje i izražaja. Treba istaći da Nacionalni geografski institut, koji vrši topografska kartiranja i avionska snimanja, pored slobodne prodaje karata svih mjerila daje svakom francuskom univerzitetском geografskom institutu besplatno avionske snimke njegova radnog područja, a ostale uz povoljne uvjete plaćanja. Cijela Francuska je avionski snimljena u 1:20.000, a za mnoge krajeve postoje i različita izdanja. Koliko radne mogućnosti, koje su nama tako daleko.

Da se u školama postigne što brže i uspješnije korišćenje kartografskog i fotografskog materijala i da bi se upotrebljavali najpogodniji primjeri Nacionalni geografski institut je grupi istaknutih geografa prepustio da iz bogate kolekcije izaberu najpogodnije, a pri tome im stavlja na raspolaganje i potreban personal, a za izradu su upotrebljavana najbolja sredstva. Rezultat je publikacija, koja spada među najdragocjenije geografske priručnike.

Na 179 stranica 27,5/20,5 cm, redaktori su nam predložili bogat i raznolik inventar, popraćen kratkim objašnjenjem, a u sadržaj nas uvodi plastičan predgovor A. Cholley-a.

Sadržaj je podijeljen na 13 poglavlja sa dodatkom u kome je na originalan način pomoću karata malog mjerila označen položaj pojedinih objekata, koji su prikazani izvadcima karata i fotografijama.

Prvo poglavlje na 19 stranica predodčava evoluciju dolina; drugo, 7 stranica reljef cuesta; treće, 25, reljef nabranih krajeva; četvrto, 8 stranica, oblike uvjetovane rasjedanjem; peto, 11 stranica, vulkanske forme; šesto, šest stranica, prilagođavanje rječne mreže građi ze-

mljišta; sedmo, 6 stranica, podinski reljef; osmo poglavlje predodčava na 8 stranica policikličke oblike u otpornim stijenama; u devetom poglavlju su na 5 stranica predodčeni oblici u kristalinskim masama; deveto poglavlje na 10 stranica predodčava reljef na vapnencima; slijedi jedanaesto poglavlje na 18 stranica, koje ilustriraju ledenike i oblike koji su nastali njihovim radom. Dvanaesto poglavlje na 13 stranica predodčava oblike aridnih i semiaridnih krajeva. Napokon je u trinaestom poglavlju 15 stranica posvećeno obalskim oblicima. Dakle, kartom i slikom je predodčena sistematska morfologija.

Nemoguće je u ovom prikazu dati detaljniji sadržaj ovog divnog priručnika. Isticati jednu ilustraciju značilo bi napraviti krivo drugoj. Ali ima takovih osobito iz vulkanskog i pustinjskog reljefa od kojih se teško odvojiti, a sve skupa omogućuje veoma bogat studij i uspješnu pouku.

Redaktor ukazuje da atlas nije potpun ni sistematski ni regionalno, jer je bio na raspoloženju materijal iz Francuske i Francuske Unije. To ustvari ne smanjuje vrijednost priručnika. Naprotiv, njegova vrijednost i opći radosni prijem mogu biti podsticaj i drugim zemljama da izdaju slične atlase. Na osnovu ovih regionalnih publikacija mogao bi se pripremiti sistematski atlas sa najboljim primjerima. Posebna je zasluga ove publikacije, što daje poticaj u tom pravcu.

Univerzalno korišćenje ovog atlasa služiti će interesima i ugledu francuske kulture. Sa svoje strane mi bi se odazvali želji redaktora i predložili da se atlasne ilustracije izdaju i u seriji dija-pozitiva, što bi još više olakšalo njihovu primjenu u nastavi.

J. Roglić

ATLAS SSSR. Glavno upravljenoje geodeziji i kartografiji. MVD SSSR. Moskva 1955.

Ovaj veoma uspješni atlas predstavlja nam pojedine djelove SSSR-a na 76 str. Većina karata je predstavljena povezano na dvije susjedne stranice sa veličinom 31,5/22 cm. Neke karte su predstavljene na produženim i povijenim listovima. Karte su tiskane bez prekida i gotovo sve karte su predstavljene kao fizičke, koreografske karte. Boje na kartama su dobro usklađene i jasne.

Karte su uglavnom malog mjerila i najvećeg mjerila su 1:1.000.000 (Podmoskovje, Rajon Lenjingrada, Dombas, Krim, Ferganska dolina i dr.), ali je inventar pažljivo i sitno ispisan, da nam atlas donosi podatke o SSSR-u, koji su nam dosada u ovakovoj priručnoj publikaciji bili nepoznati. Bogatstvo inventara se može procijeniti po 71 stranici, četverostupačno i sitno tiskanog registra na kraju.

Atlas je danas za svjetsku javnost najbolji pristupačni kartografski materijal o SSSR-u. Izrada i tisak su bezprijekorni i ova publikacija je bolja od džepnog atlasa Velike Britanije u izdanju Bartholomew (Edinburgh). Ni jedna druga zemlja se ne može pohvaliti da ima sličan priručnik.

Moglo bi se ovom atlasu prigovoriti da nema primjenjenih karata, koje bi nam bolje predočile život SSSR-a, a nema ni jednog plana sovjetskih gradova. Posebne poteškoće onemogućuju da atlas i time zadovolji, ali za prvi puta smo mnogo dobili i redaktor O. A. Beloglazova je dao veoma uspješnu publikaciju kojom nam je sovjetski prostor postao mnogo poznatiji.

Zanimljivo je napomenuti da je ova uspješna publikacija tiskana u Omsku.

J. Roglić

GERASIMOV J. P., Počvenaja karta mira. Izdanje Akademije nauk SSSR, s prilogom str. 5—13, Moskva 1956.

Svrha je članka da registrira završetak rada na jednoj novoj karti rasprostranjenja pojedinih vrsta tala. Karta je u višebojnoj tehnici u mjerilu 1:80.000.000 članku priložena. U članku se govori o značenju preglednih geografskih karata, među kojima karta rasprostranjenja pojedinih vrsti tala pripada posebno mjesto, jer ona predstavlja »ogledalo landsafta« i bazu svih ekonomskih studija. Navodi se da je već u tradiciji ruskih istraživača da sastavljaju podatke raznih zemalja u svjetsku kartu tala.

Temelje za sastavljanje svjetske karte tala postavio je B. B. Dokučev, koji je 1899. g. sastavio shemu zonskog rasporeda tala na sjevernoj polukugli. Njegov je rad nastavio K. D. Glinka. Prva karta rasprostranjenja pojedinih vrsti tala svijeta sastavljena je od Glinke 1906. g., a bazirala je na tipovima tala proučenim na teritoriju Rusije. Isti

autor nakon devet godina izrađuje novu kartu. 1927. godine Glinka izlazi sa novom kartom, koja je u odnosu na raniju pretrpjela znatne izmjene i dopune (1925. godine na sličnim principima kao i Glinka radi D. G. Vilenski). U »Bolšom sovjetskom atlasu mira« 1937. godine objavljena je nova karta tala svijeta sastavljena od L. I. Prasov-a i suradnika (mjerilo 1:50 000 000). Osim sa kartom tala SSSR-a autori su se služili odgovarajućim kartama više zapadno evropskih zemalja, USA, Kine, Australije, Južne Amerike i dr. Naučna sadržina je u znatnoj mjeri obogaćena, jer je sistematizacija proširena nizom novih tipova i grupa do točnosti koliko je to mjerilo dozvoljavalo. Ova je karta uvedena u niz publikacija i udžbenika (na pr. S. V. Kalesnik: Osnovi obšeto zemlevedenija 1947. g.).

Napokon se u okviru Akademije prišlo radu na jednoj novoj karti u krupnijem mjerilu. Zadatak je bio da se različite metode klasifikacije raznih autora po raznim zemljama svedu na jedan princip i kriterij. Tako je radna grupa pod rukovodstvom autora članka razradila novu kartu rasprostranjenja pojedinih vrsti tala na svijetu u mjerilu 1:20 000 000. U ovoj je karti došlo do dalje diferencijacije vrsti tala. Karta je razrađena na bazi podjele na 46 vrsti tla, podijeljenih u dvije velike grupe: tla ravničastih oblasti i tla visokih oblasti. »Ravničasta tla« su podijeljena u šest »geografskih« grupa: tla polarnog pojasa, tla umjereno hladnog pojasa i vlažnih borealnih oblasti, tla umjereno toplih oblasti, tla suprotropskih pojaseva, tla tropskog pojasa i šesto — tla sa intrazonalnim prostiranjem.

Autor smatra da je zahvaljujući većem mjerilu, opširnoj legendi i opširnijem dokumentacionom materijalu koji je stajao na raspolaganju, ova karta rasprostranjenja pojedinih vrsta tala detaljnija od prethodnih i predstavlja korak dalje ka stvaranju precizne karte rasprostranjenja pojedinih vrsti tala na zemljinoj površini.

S. Žuljić

WELTATLAS. Die Staaten der Erde und ihre Wirtschaft. Verlag Enzyklopädie. 105 str. karata 31/22 cm. 58 str. objašnjenja i registra imena. 2. izdanje. Leipzig 1957.

U nizu novih nastojanja da se atlasima dađe sadržaj koji odgovara novijem shvaćanju geografije, nakon švicarskog

srednješkolskog atlasa (v. G. gl. sv. 13, str. 180—181) i austrijskih srednješkolskih atlasa (v. G. gl. sv. 16—17, str. 188—189) ovaj atlas zaslužuje naročitu pažnju. Na osobine ovog i drugih sličnih atlasa treba naročito ukazati, jer ovaj novi i ispravan smjer nije još kod nas našao potrebnog odjeka.

U obradi sadržaja sudjelovao je niz stručnjaka pod vodstvom E. Lehmana, a tehničku obradu su vršili uglavnom iskusni crtači poduzeća. H. Haack (Perthes). Kolektivna priroda rada dolazi do izražaja u bogatom sadržaju atlasa.

Težište je na primjenjenim gospodarskim kartama; fizičke ili koreografske karte su na drugom mjestu, a t. zv. političke karte dane su samo na pet stranica na kraju atlasa.

Glavni elementi za cijeli svijet dani su na 4 prve previjene stranice, odnosno 8 karata. Izgleda da je to neovoljno, jer bi za prirodu atlasa bilo potrebno da su dane i karte struja svjetskog prometa, geološke karte i dr.

Na slijedećih 47 stranica dane su karte Evrope i pojedinih njenih djelova i to konsekventno na taj način da je na lijevoj strani koreografska a na desnoj gospodarska karta prostora i to u istom mjerilu. Izvanredne su mogućnosti dragocjenih poređenja i zaključaka. Slijedi 6 stranica od kojih dvije previjene, na kojima je na isti način predstavljen SSSR i njegovi važniji dijelovi.

Azija i njeni dijelovi su predstavljene na slijedećih 14 karata, među kojima se karte primorja Kine, Japana i Indonezije ističu preglednošću i originalnošću.

Afrika je dana na samo dva lista sa jednom dopunskom kartom. Istina je da Afrika još uvijek ima relativno malo značenje u svjetskom gospodarstvu, ali je očito da je trebalo dati karte još nekih krajeva na pr. Ponilja, Gvinejskog primorja i t. d.

Anglo-Amerika je prikazana na 6 listova, a Latinska Amerika na 5 listova.

Slijede karte Novog Zelanda, Australije, polarnih krajeva (samo fizičke) i na kraju pomenute karte političke podjele. Nije trebalo ponavljati kartu Australije (95:102), jer se politička podjela na obe vidi.

Objašnjenje glavnih naziva pomenu-tih u gospodarskom dijelu i bogat registar imena dopunjavaju sadržaj atlasa. Veliko bogatstvo registarskog rječnika pokazuje kako je nomenklatura na kartama bogata i grafički savjesno ispisana.

Nedostatak je ovog atlasa što nema karata mora, koja su naročito važna za ocjenu gospodarskih prilika u svijetu. Međutim ovaj propust ne umanjuje vrijednost ovog vrijednog i originalnog atlasa, koji će se u daljim izdanjima sigurno dopunjavati i poboljšavati.

J. Roglič

JOHNSTON A. K. i BACON G. W.,
New world atlas, Edinburgh—
London 1957.

Ovaj vrlo dobro opremljeni atlas sadržajno je vrlo bogat. Na prvom mjestu atlas donosi kartu svijeta, a zatim počinje s političkom kartom Evrope, na koju se nadovezuju karte Velike Britanije (1:2,800,000) njezin istočni i zapadni dio s Walesom, južne i sjeverne Škotske, sjeverne Engleske, sve u mjerilu 1:1,077,120. Nakon karata Velike Britanije, slijede karte Irske (1:1,450,000), britanskih otoka i fizička karta zapadne Evrope. Sada umjesto zemalja zapadne Evrope, što bi svaki čitalac očekivao, slijedi karta zemalja Norveške, Švedske i Danske, a potom karte Francuske, Nizozemske i Belgije, Španije i Portugala u mjerilu 1:15,500,000. Zatim se nastavlja politička karta zemalja centralne Evrope, fizička karta istočnog Sredozemlja na koju slijedi karta Italije i zemalja Balkanskog poluotoka u mjerilu 1:5,300,000 te serije preglednih karata o kontinentima (Azija, Afrika, Australija, Sjeverna i Južna Amerika, Antarktiki) i pojedinih njihovih regija.

Mi ćemo se zadržati nešto podrobnije na Jugoslaviji i ukazati na neke kartografske greške. U prvom redu nesхватljivo je to, da su kartografski znaci za veličinu nekog naselja uglavnom svi jednaki, tako da su na karti istim znakom označeni na pr. Glamoč kao i Karlovac. Nadalje, imena mjesta, gradova i rijeka su krivo i netočno napisana, tako na pr. Korčula umjesto Korčula, Viš umjesto Vis, Semun a treba Zemun, Vrbas umjesto Vrbaš i t. d., a za neka mjesta nazivi su dani na talijanskom jeziku: Pola, Rovigno. Rijeka Drina je označena na karti, ali nije ispisan njezin naziv. S druge strane začuđuje, da su na karti ispravno ispisani nazivi: Bitola, Skopje i dr. Nazivi za neka mjesta su ispisani nepotpuno, tako na pr. Užice umjesto Titovo Užice, Veles umjesto Titov Veles. U kartu nisu unesene novosagrađene željezničke pruge poslije Oslobođenja, tako nema pruga Šamac—

Sarajevo, Nikšić—Titograd i Bihać—Knin, dok od ranije sagrađenih nema ucrtane pruge Varaždin — Koprivnica. Ovakvih primjera moglo bi se navesti još nekoliko.

Treba istaći, da su autori, što je donekle i razumljivo najiscrpnije obradili i posvetili najviše karata svojoj zemlji, kao i zemljama Britanske zajednice naroda.

Inače atlas je vrlo dobro tehnički izrađen, slova su jasna i čitljiva, tako da se karte bez poteškoća čitaju. Dobar papir i odličan tisak, omogućili su uspješno iskorišćavanje ovih stranica. Na kraju atlasa od 96 stranica, dodan je na 47 stranica opći indeks gradova.

B. Pleše